

De openbare ruimte in de wijk ontrafeld

Een onderzoek naar het
gebruik en de beleving

Trijntje Tilstra
Masterthesis Stadsgeografie
Universiteit Utrecht
PLAN terra B.V.

De openbare ruimte in de wijk ontrafeld

een onderzoek naar het gebruik
en de beleving

Universiteit Utrecht
Faculteit Geowetenschappen
Master Stadsgeografie

PLAN terra B.V.
Leusden

Auteur
Begeleiders

Trijntje Tilstra BSc, studentnummer: 3487989
Dr. R. G. van Melik, Universiteit Utrecht
Ir. C.R. van Zwam, PLAN terra B.V.
J. van der Werf MSc, PLAN terra B.V.

Utrecht, 2011

Foto voorpagina: Thiemepark in Nijmegen, gemaakt door Heleen van der Wilt, www.vanderwilt-fotografie.nl

Voorwoord

Deze afstudeerscriptie betekent de afsluiting van de master Stadsgeografie aan de Universiteit van Utrecht. Ik koos voor deze master omdat ik meer wilde weten over de verschillende bewoners die in een stad wonen, hoe een stad opgebouwd is en welke vraagstukken er spelen. In een tijd van globalisering en digitalisering vraag ik mij vaak af in hoeverre stadsbewoners nog aangewezen zijn op de wijk waarin ze wonen. Zelf ben ik opgegroeid in een klein Fries dorp, waar het gemeenschapsgevoel heel anders is.

In dit afstudeeronderzoek komt deze plaatsverbondenheid ook aan bod, waarbij de focus op de openbare ruimtes in de wijk ligt. Het onderwerp, het gebruik en de beleving van openbare ruimtes in verschillende wijktypes, is samen met adviesbureau PLAN terra gekozen. Bij PLAN terra liep ik van februari tot september stage en sindsdien ben ik er werkzaam als adviseur.

Deze scriptie is niet tot stand gekomen zonder hulp van anderen. Allereerst gaat mijn dank uit naar mijn drie begeleiders, in willekeurige volgorde: dr. Rianne van Melik van de Universiteit van Utrecht, ir. Cora van Zwam en Janneke van der Werf MSc van PLAN terra. Ik wil alle drie bedanken voor het heldere commentaar op mijn stukken, voor de richting die zij gaven in het kiezen van onderzoeksmethodes en voor het geven van de vele aanwijzingen om structuur aan te brengen in de grote hoeveelheid informatie die ik tijdens het veldwerk verzamelde.

Samen met vrienden, familie en collega's betekenden zij voor mij een echte 'stok achter de deur' die mij hielpen gemotiveerd te blijven. Vooral vanaf de tijd dat ik fulltime ging werken was deze 'stok' onmisbaar.

Ook wil ik de wijkbeheerders en wijkmanagers bedanken voor de tijd die zij vrijmaakten voor een interview. Hetzelfde geldt voor de respondenten van de vier Nijmeegse wijken die bereid waren mijn vragen te beantwoorden en om een mental map van hun wijk te tekenen. Dit veldwerk vormde één van de leukste delen van het afstudeeronderzoek, het was erg interessant een kijkje te mogen nemen in het leven van de ondervraagde Nijmegenaren.

Trijntje Tilstra
Utrecht, januari 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord	v
Inhoudsopgave	vi
Lijst van figuren en tabellen	viii
Samenvatting	x
Hoofdstuk 1 Inleiding	- 1 -
1.1 Aanleiding	- 1 -
1.2 Probleemstelling, onderzoeksvragen en centrale begrippen	- 3 -
1.3 Onderzoeksmethoden	- 6 -
1.4 Relevantie	- 6 -
1.5 Het belang van openbare ruimte	- 7 -
1.6 Leeswijzer	- 8 -
Hoofdstuk 2 De functies, het gebruik en de beleving van stedelijke openbare ruimtes	- 9 -
2.1 Inleiding	- 9 -
2.2 De functies van stedelijke openbare ruimtes	- 9 -
2.3 De veranderde openbare ruimtes: van functie naar fun	- 10 -
2.4 Het gebruik van de openbare ruimte	- 14 -
2.5 De beleving van de openbare ruimte	- 16 -
2.6 Conclusie en conceptueel model	- 19 -
Hoofdstuk 3 Operationalisering	- 21 -
3.1 Inleiding	- 21 -
3.2 Operationalisering van de theorie	- 21 -
3.3 Onderzoeksmethodes	- 23 -
3.4 Casestudie Nijmegen	- 28 -
3.5 Slot	- 29 -
Hoofdstuk 4 Woonwijken en de opbouw van Nijmegen en haar wijken	- 30 -
4.1 Inleiding	- 30 -
4.2 Woonwijken in Nederland	- 30 -
4.3 Inleiding Nijmegen en haar wijken, een korte geschiedenis	- 33 -
4.4 De vier wijken in vogelvlucht	- 34 -
4.5 Conclusie	- 40 -

Hoofdstuk 5	Het gebruik van openbare ruimtes in de vier wijken	- 42 -
5.1	Inleiding	- 42 -
5.2	Onderzoekspopulatie	- 42 -
5.3	Het gebruik van openbare ruimtes in de vier wijken	- 42 -
5.4	Conclusie.....	- 52 -
Hoofdstuk 6	De beleving van openbare ruimtes in de vier wijken	- 57 -
6.1	Inleiding	- 57 -
6.2	De beleving getekend: analyse van de mental maps.....	- 57 -
6.3	Waardering en ervaring	- 61 -
6.4	Identiteit.....	- 65 -
6.5	Plaatsverbondenheid	- 66 -
6.6	Conclusie.....	- 67 -
Hoofdstuk 7	De openbare ruimte in de wijk ontrafeld? Conclusies, reflectie en aanbevelingen	- 68 -
7.1	Inleiding	- 68 -
7.2	Conclusies, beantwoording van de onderzoeksvragen	- 68 -
7.3	Reflectie: waarde en toepasbaarheid	- 75 -
7.4	Aanbevelingen voor verder onderzoek en beleid	- 76 -
Literatuurlijst	- 79 -
Bijlagen	- 84 -

Lijst van figuren en tabellen

Figuren

1.1	Krantartikel 'In het park liever geen permanent ongeluk'	-1-
1.2	Een definitie van openbare ruimte	-4-
2.1	Beleving van mens-omgeving	-17-
2.2	Conceptueel model fysiek & sociaal versus gebruik & beleving	-20-
3.1	Een mental map van een 9-jarige	-26-
3.2	Kaart van Nijmegen en de locatie van de vier case studie wijken	-28-
4.1	Leeftijdsofbouw in Nijmegen en de vier wijken	-38-
4.2	Huishoudensamenstelling in Nijmegen en de vier wijken	-38-
4.3	Sociaaleconomische status van Nijmegen en vier stadsdelen	-39-
5.1	(semi) openbare ruimtes in Bottendaal	-43-
5.2	Stoepjescultuur in Bottendaal	-43-
5.3	Thiemepark	-44-
5.4	Natuurtuin	-44-
5.5	Vondelparkje bij het ROC	-44-
5.6	Kruispunt bij de Coop	-44-
5.7	(semi) openbare ruimtes in Neerbosch-Oost	-46-
5.8	Met de kinderen in de openbare ruimte recreëren	-46-
5.9	Cruyffcourt	-47-
5.11	Het Kanaal en de dijk	-47-
5.12	(semi) openbare ruimtes in 't Acker	-48-
5.13	Straat in 't Acker	-49-
5.14	Zandstrandje	-49-
5.15	Hangjongeren in 't Acker	-50-
5.16	(semi) openbare ruimtes in Oosterhout	-50-
5.17	Contact via de hond	-51-
5.18	Winterpret	-51-
5.19	Park de Omloop	-52-
5.20	Speeltuin	-52-
6.1	Mental maps met de belangrijkste plekken van de wijk	-59-
6.2	Mental maps en commerciële voorzieningen	-59-
6.3	Mental mapping is niet alleen tekenen	-60-
6.4	Plaatsverbondenheid getekend in Oosterhout	-61-
6.5	Belangrijkste plek in 't Acker	-61-
6.6	Verbetering in Neerbosch-Oost	-64-
6.7	Mon maître	-65-
6.8	Groen en ruim Oosterhout	-66-
6.9	Toch niet zo groen wonen	-66-

Tabellen

4.1	VROM-woonmilieutypologie	-31-
4.2	Gegevens over de fysieke inrichting in de vier wijken	-35-
4.3	Gegevens over de sociale opbouw van Nijmegen en de vier wijken	-37-
5.1	Plekken voor recreatief gebruik in de vier wijken	-53-
5.2	Recreatieve plekken in de vier wijken volgens de wijkexperts	-54-
5.3	Ontmoetingsplekken volgens de wijkexperts	-55-
6.1	Analyse mental maps	-61-
6.2	Analyse mini-interviews: waardering en ervaring	-62-

Samenvatting

De openbare ruimte is belangrijk voor mensen: men gebruikt ze bijna dagelijks, het biedt voorzieningen voor activiteiten en het roepen emoties op. Een algemeen gehanteerde definitie van openbare ruimte bestaat er niet maar de meeste definities verwijzen naar de fysieke omgeving (zoals parken en straten), de sociale ontmoetingsfunctie, een plek van onderhandeling en democratie, naar toegankelijkheid en naar de eigenaar of beheerder. Vaak gaat het om een ideaaltypische definitie die niet in de werkelijkheid bestaat omdat in werkelijkheid geen 100% openbare plek is die voor iedereen altijd openbaar is. Openbare ruimtes hebben sociale, culturele, ecologische, verkeerstechnische en economische betekenis en zijn onmisbaar voor een stad. Ze hebben verschillende functies zoals het bieden van mogelijkheid tot sociaal contact of anonimiteit, het bieden van rust en recreatie of juist de mogelijkheid om volop mee te doen met het stedelijk leven.

Openbare ruimtes gaan met de tijd mee en hebben verschillende rollen gehad, afhankelijk van sociaaleconomische en politieke ontwikkelingen. Zo waren de steden tot in de middeleeuwen vooral gericht op handel, groei en verdediging. De openbare ruimte was de plek van handel en het vervoeren van handelswaar. In de renaissance veranderde dat, toen werden de eerste recreatieve stadsparken voor de elite aangelegd. Vanaf de industriële revolutie kregen de stad en de openbare ruimtes te maken met nieuwe types vervoersmiddel, namelijk de trein, tram, fiets en auto. Openbare ruimtes werden verder steeds meer een plek voor iedereen die aan de vervuilde en drukke stad wilde ontsnappen. In de 21^e eeuw, vooral in de eerste helft, kreeg de auto steeds meer ruimte, soms ten koste van pleinen en parken. Ook speelden ontwikkelingen als meer vrije tijd, consumptie, privatisering en individualisering een rol. Net als openbare ruimtes, worden wijken gebouwd op basis van verschillende ideeën, afhankelijk van die ontwikkelingen. Bijvoorbeeld de functionele wijk op basis van CIAM-principes, de woonerfwijk waarbij de straat weer een verblijfsfunctie kreeg en de groene en ruime vinexwijk gericht op jonge gezinnen.

De laatste jaren is er steeds meer aandacht gekomen voor openbare ruimtes. Onder andere in het gebiedsgericht werken zoals het Krachtwijkenbeleid, citymarketingcampagnes en de opkomst van burgerparticipatie spelen openbare ruimtes een grote rol. Er is veel onderzoek naar gedaan, vooral gericht op het gebruik en de beleving van verschillende gebruikersgroepen. Hier wordt vaak een relatie gelegd met de invloed van de fysieke inrichting en de persoonskenmerken van de gebruiker. Nog maar weinig onderzoek is gedaan naar de relatie van het gebruik en de beleving van bewoners uit types wijken die in fysieke en sociale opbouw van elkaar verschillen. Hiermee wordt achterhaald of bewoners uit verschillende wijken andere wensen en behoeftes hebben qua openbare ruimtes of juist niet. Aan de hand van kwalitatieve onderzoeksmethoden is in dit onderzoek geprobeerd deze relatie bloot te leggen. Gebruik is in dit onderzoek onderverdeeld in noodzakelijk/passeren vs. recreatief/verblijven, individueel vs. gezamenlijk en sociaal gebruik/ontmoeten. Beleving van openbare ruimtes is vertaald naar waardering en ervaring, identiteit en plaatsverbondenheid.

De methoden die in dit onderzoek zijn gebruikt zijn mini-interviews en mental mapping met bewoners en semigestructureerde interviews met wijkexperts. Er is gebruik gemaakt van een casestudie van vier wijken in Nijmegen die qua fysieke en sociale opbouw sterk van elkaar verschillen. Het gaat om de volgende wijken: het negentiende eeuwse Bottendaal is een wijk met hoge bebouwingsdichtheid en weinig openbare ruimte. Er wonen veel studenten, starters en weinig gezinnen. De flatwijk Neerbosch-Oost heeft ook een hoge bevolkingsdichtheid, hier wonen gemiddeld veel niet-westerse allochtonen. In de woonerfwijk 't Acker zijn de huizen iets ruimer, er is veel openbare ruimte en er wonen veel gezinnen en ouderen. De vinexwijk Oosterhout is ruim en heeft grote huizen, hier wonen veel jonge gezinnen.

Uit het onderzoek blijkt dat enerzijds het gebruik en de beleving sterk verschilt tussen bewoners uit verschillende types wijken. Anderzijds hebben mensen dezelfde wensen, waarbij het type wijk

weinig uitmaakt. Bepaalde fysieke en persoonskenmerken beïnvloeden het gebruik en de beleving van openbare ruimtes meer dan andere.

Elke bewoner wil op korte afstand van zijn huis zijn hond uit kunnen laten, een fijne en veilige plek hebben waar kinderen kunnen spelen en een plek waar men rust kan vinden. Als zulke openbare ruimtes op korte afstand aanwezig zijn, wordt hier gebruik van gemaakt, ook al is de kwaliteit van de plek niet heel hoog. Dit geldt vooral voor plekken die voor noodzakelijke doeleinden worden gebruikt. De kwaliteit van de plek heeft wel veel meer invloed op de beleving van een plek.

Zo dragen openbare ruimtes die groen, toegankelijk en zichtbaar zijn, een duidelijke functie uitdrukken en mogelijkheden bieden voor activiteiten bij aan een positieve beleving en hogere waardering voor de wijk. Een grote hoeveelheid openbare ruimte maakt niet veel uit, dit onderzoek laat namelijk zien dat bewoners duidelijk één centrale openbare ruimte in de wijk hebben die ze graag bezoeken. Een bijzondere esthetische waarde heeft minder invloed op het gebruik en de beleving.

De genoemde kwaliteiten verhoogt ook het gebruik van die plek. Maar niet alle plekken worden gebruikt waarvoor ze ontworpen zijn. Parkeerplaatsen, de hoek van de straat en kruispunten kunnen voor sommige groepen gebruikers een belangrijke ontmoetingsfunctie hebben, ook al zijn ze daar in de eerste plaats niet voor ingericht. Wijken met weinig openbare ruimtes en waar vooral krappe huizen zonder tuinen staan, en wijken die kwalitatief matige openbare ruimtes hebben, lijken meer zulke 'toegeëigende' plekken te hebben. Bewoners hebben hier blijkbaar meer behoefte aan een 'eigen' plekje in de buitenruimte. Bij ontmoetingen in de openbare ruimte gaat het vaak om bekenden. Mensen die men van gezicht kent, worden overal begroet of er wordt een praatje mee gemaakt. Kleine kinderen en de hond zijn populaire aanleidingen hiervoor, zij stimuleren het sociale gebruik van openbare ruimtes.

Verder geldt dat in wijken met veel voorzieningen, zoals Bottendaal met veel winkels en horeca, openbare ruimtes minder gebruikt worden voor recreatieve doeleinden dan wijken die veel openbare ruimte en weinig voorzieningen hebben, zoals 't Acker. Bewoners vinden openbare ruimtes in de wijk belangrijk, maar het eigen huis en winkelveorzieningen zijn belangrijker. Dit zijn plekken waar men vaker is en waarvan noodzaak een grotere rol speelt. Verder hebben ontwikkelingen als digitalisering en individualisering hier ook een rol in. Wel draagt openbare ruimte bij aan de positieve waardering van een wijk in het algemeen. Het is niet zo dat het bijdraagt aan de identiteit van de wijk. Kenmerken die verwijzen naar de sfeer en sociale samenstelling zijn hierin meer bepalend. Blijkbaar zijn de openbare ruimtes in de wijk daarvoor niet spectaculair genoeg.

In wijken met veel privéruimte (ruime huizen en grote tuinen) zoals in Oosterhout, kan gedacht worden dat er minder gebruik wordt gemaakt van de openbare ruimtes in de wijk. Maar dit is onterecht. Juist in deze wijken wonen veel jonge gezinnen en het hebben van jonge kinderen zorgt ervoor dat er meer gebruik wordt gemaakt van de openbare ruimte. Ook betreft het vaak gezinnen die een huis hebben gekocht in een wijk waar ze voor langere tijd willen wonen, en waar ze daarom graag in de wijk willen investeren. Verder zorgt het hebben van een hond ervoor dat er meer gebruik wordt gemaakt van de openbare ruimtes in de wijk, dit geldt bijvoorbeeld voor 't Acker. Dit zijn dan ook de twee persoonskenmerken die, naast leeftijd, met name invloed hebben op het gebruik en de beleving van openbare ruimtes.

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In het park liever geen 'permanent ongeluk'

Door Charlotte Huisman

Vijftien kunstwerken verfraaien de vinexwijk Leidsche Rijn. Maar zitten jonge gezinnen daar nou op te wachten?

Op een net aangelegd stukje weg dat plotseling ophoudt tussen pas aangeplante boompjes, ligt een enorme ravage van twee gekantelde auto's, rondslingerende banden en een vlag. Een bewoner van de vinexwijk Leidsche Rijn die zijn hond in het park uitlaat, kan het kunstwerk Barricade van de kunstenaar Fernando Sánchez Castillo wel waarderen. 'Maar ik ken ook mensen die het een naargeestige asbak vinden.' En dat is zacht uitgedrukt. Een aantal omwonenden heeft over het kunstwerk geklaagd en zegt er geen zin in te hebben dagelijks geconfronteerd te worden met een 'permanent ongeluk'. Bewoonster Charlotte Meeuwissen: 'Deze bembom is afschuwelijk en past niet in de omgeving van een prachtig park. Wij hebben er geen inspraak over gehad en staan nu perplex.' Het is één van de zeven kunstwerken in het Beeldenpark dat door organisatie Beyond is opgezet. En het is ook het kunstwerk dat de heftigste reacties oproept, vertelt programmamanager van Beyond Monique Dirven. 'Zowel in positieve als in afkeurende zin. Sommige mensen vinden het afschuwelijk, anderen vinden het fantastisch. Barricade roept dus emotie op, zoals kunst in de openbare ruimte dat vaker doet. En misschien wel extra omdat het beeld is neergezet in een vinexwijk, die nog glimt van nieuwheid. In dit stadsdeel is serieus werk gemaakt van kunst,

dat was er eerder dan een supermarkt en een kinderdagverblijf, tot groot onbegrip van sommige bewoners. Ook in andere nieuwbouwwijken besteden gemeenten veel aandacht aan kunst, met het idee dat deze 'de leefbaarheid' en 'sociale cohesie' bevordert.

Maar hebben de veelal jonge gezinnen met kinderen in hun net opgeleverde huizen wel behoefte aan kunst?

Ellis Hamelink schreef voor haar studie Vrijtijdsmanagement de scriptie 'Kunst leukt Vinex-wijk op' die werd bekroond met een prijs. 'Kunst in nieuwe wijken heeft zin', is haar conclusie. 'Bewoners worden trots op hun wijk als deze iets unieks heeft, een eigen identiteit heeft.' Dit weekend wordt ook het boek gepresenteerd met columns van schrijver Arnon Grunberg, die een tijd in de wijk verbleef. Denkt Grunberg zelf dat het zin heeft om kunstenaars naar een vinexwijk te halen?

Grunberg mailt terug: 'Zin, ach, niet in de sociaal-democratische traditie dat kunst en kunstenaar het volk zouden moeten verheffen, maar je kunt er moeilijk iets op tegen hebben dat de overheid, die een grote nieuwbouwwijk neerzet, tot de conclusie komt dat het misschien aardig is daar ook wat kunst neer te zetten. Maar het is natuurlijk onzin dat kunst in welke hoedanigheid dan ook een buurt 'leefbaar' gaat maken, maar 'leefbaar' is ook een beetje een raar modewoord'.

Figuur 1.1 Krantartikel 'In het park liever geen permanent ongeluk' (ingekort)

Bron: Volkskrant, 6 september 2009

Foto: Beyond (<http://www.beyondutrecht.nl/beeldenpark.php#park1>)

Openbare ruimte zoals dit kunstwerk roept emotie op en heeft betekenis voor mensen. Bewoners van de wijk worden er dagelijks mee geconfronteerd. Of het nou een kunstwerk of een buurtplein is, openbare ruimtes zijn belangrijk voor mensen en het is onmogelijk er geen gebruik van te maken. Het maakt op allerlei manieren deel uit van het dagelijks leven van mensen: straten, wegen en

stoepen worden gebruikt om van A naar B te komen, parken worden gebruikt om te ontspannen en om de hond uit te laten, op pleinen spreekt men af en men gaat naar de markt voor het doen van boodschappen (Van Melik, 2008).

Er is de laatste jaren steeds meer aandacht gekomen voor openbare ruimtes. Al in de jaren zeventig kwam er kritiek op de stedenbouwkundige principes met betrekking tot openbare ruimtes in naoorlogse wijken, het zou teveel als restruimte worden beschouwd (Reinders, 2004). Sinds de jaren tachtig worden bij citymarketingcampagnes openbare ruimtes ingezet om de uniekheid van een stad te benadrukken (Van Aalst en Ennen, 2002). De laatste decennia wordt met de intrede van het Krachtwijkenbeleid en gebiedsgericht beleid steeds vaker het opknappen van openbare ruimtes gebruikt om de wijk meer leefbaar en aantrekkelijker te maken. Het wordt ingezet om een wijk een identiteit te geven, functies bereikbaar te maken en een ontmoetingsplek te bieden (VROM, 2005).

Deze aandacht kan ertoe leiden dat een vinexwijk opgeleukt wordt met moderne kunstobjecten, maar zitten jonge gezinnen hier op te wachten? Het is misschien te makkelijk gedacht dat mensen die in een nieuwbouwwijk komen wonen, meer dan gemiddeld open staan voor dergelijke kunstprojecten. Is het anders als het voor een seniorenflat zou staan? Oftewel, maakt de plek uit voor hoe omliggende bewoners tegen openbare ruimtes aankijken en hoe zij die gebruiken en beleven? En moet er bij het ontwerp rekening worden gehouden met verschillende gebruikers?

Die verschillende gebruikers wonen in verschillende wijken, deze opdeling is duidelijk te zien als je door de stad loopt. Elk wijk is anders opgezet en heeft andere openbare ruimtes, gebaseerd op zekere ideeën en doelgroepen. Maar de oorspronkelijke fysieke inrichting die in negentiende eeuwse wijken al meer dan tweehonderd jaar kan bestaan, hoeft niet per se meer aan te sluiten bij de wensen van de huidige inwoners. De fysieke inrichting van een wijk verandert in het algemeen niet zo snel mee met de sociale samenstelling van de bewoners. Ook zijn er verschillende maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de opkomst van de auto, die het gebruik en beleving van openbare ruimtes hebben beïnvloed. Maar hoe precies heeft tijd invloed op het gebruik en de beleving? Het is moeilijk te voorspellen, maar hoe zouden over 100 jaar de bewoners van het Leidsche Rijn over een autowrak als kunst denken?

Het is de vraag hoe de mogelijkheden en aanleidingen die de fysieke omgeving biedt, het gebruik en de beleving van die omgeving beïnvloedt. De partijen aan de aanbodkant, zoals de stedenbouwkundigen en beleidsmakers enerzijds, en de partijen aan de vraagkant, zoals gebruikers en bewoners anderzijds, geven vorm aan de stad zoals die geleefd en beleefd wordt (Nio e.a., 2008). Het gebruik en de beleving van de ruimte om ons heen wordt dus beïnvloed door de fysieke inrichting enerzijds en de sociale kenmerken van de gebruiker anderzijds.

Er is al veel geschreven over het belang van openbare ruimtes voor verschillende groepen mensen (o.a. Garcia-Ramon, 2004, Pain, 1991, Day, 2000, Malone, 2002, Snel en Boonstra, 2005 en Odé, 2002). Onduidelijk is echter hoe die fysieke inrichting van de wijk aan de ene kant en de sociale opbouw aan de andere kant invloed heeft op het gebruik en de beleving. Ook is het onbekend of het ene, de inrichting, meer invloed heeft dan het andere, de sociale opbouw. En hoe hebben maatschappelijke ontwikkelingen hun effect gehad hierop? Moet elke woonwijk hetzelfde aan openbare ruimte bieden of trekken wijken elk een ander type mens aan met een eigen gebruik en beleving? Dit zijn vragen die nog onbeantwoord zijn en de aanleiding vormen van dit onderzoek.

1.2 Probleemstelling, onderzoeksvragen en centrale begrippen

Mensen gebruiken en beleven plekken in de openbare ruimte verschillend. Er is echter weinig bekend over de mate waarin de fysieke inrichting van een wijk enerzijds en de sociale kenmerken van de bewoners anderzijds, het gebruik en de beleving beïnvloeden. Ook is er nog maar weinig onderzoek gedaan naar de verschillen in gebruik en beleving tussen bewoners van wijken die een verschillende fysieke en sociale opbouw hebben.

Dit onderzoek heeft als doel hier meer inzicht in te krijgen door een antwoord te vinden op de volgende onderzoeksvraag:

Hoe wordt het gebruik en de beleving van openbare ruimtes beïnvloed door de fysieke inrichting enerzijds en de sociale opbouw van een wijk anderzijds?

De hoofdvraag zal worden beantwoord worden met behulp van de volgende deelvragen:

1 Wat is het belang en wat zijn de functies van openbare ruimtes?

Omdat dit onderzoek over de beleving en het gebruik van openbare ruimtes gaat, is het belangrijk inzicht te krijgen in het belang en de functies van openbare ruimtes is. In paragraaf 1.5 wordt uitgelegd waarom een stad niet zonder openbare ruimtes kan en welke betekenis het heeft voor mensen. Hiermee wordt ook de waarde van onderzoek naar openbare ruimtes onderstreept. Daarnaast worden in paragraaf 2.2 de functies van openbare ruimtes door de tijd heen behandeld. Een stadsplein had vroeger bijvoorbeeld een heel andere functie dan tegenwoordig (Van Melik, 2008). Na het beschrijven van het belang en de functies van openbare ruimtes is de relatie met het gebruik en de beleving ervan makkelijker te maken.

2 Welke maatschappelijke ontwikkelingen hebben het gebruik en de beleving van openbare ruimtes veranderd?

Om het huidige gebruik en beleving van openbare ruimtes beter te begrijpen is het belangrijk meer te weten over de sociaaleconomische ontwikkelingen die daar invloed op hebben. Het gaat hier onder andere over de-industrialisering, privatisering, de opkomst van de auto, de individualisering en de veranderde rol van openbare ruimtes hierin. Deze ontwikkelingen vormen de context waartegen het huidige gebruik en beleving voor een deel te verklaren is. In hoofdstuk 2, met name paragraaf 2.3, worden deze ontwikkelingen behandeld.

3 Hoe is de stad en zijn wijken fysiek en sociaal opgebouwd en wat is de rol van openbare ruimtes hierin?

Het gebruik en de beleving van openbare ruimtes worden beïnvloed door de fysieke inrichting en sociale opbouw van een wijk. Door hier meer van te weten kan het huidige gebruik en beleving beter verklaard worden. De fysieke inrichting van een stad of wijk gaat jaren mee terwijl de persoonskenmerken van de inwoners en de manier waarop de openbare ruimte gebruikt wordt minder constant zijn (Van Aalst en Ennen, 2002). Daardoor kan die inrichting niet meer bij de wensen van de huidige bewoners passen. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de veranderde rol van openbare ruimtes van de stad, en hoofdstuk 4 gaat over de opbouw van de Nederlandse stad en de casestudie Nijmegen.

4 Welke fysieke kenmerken van een wijk met name beïnvloeden het gebruik en de beleving van openbare ruimtes het meest?

Als duidelijk wordt hoe de fysieke inrichting van een wijk effect heeft op het gebruik en de beleving, is het vervolgens de vraag welke fysieke kenmerken met name dat gebruik en die beleving beïnvloeden. Hiermee wordt achterhaald door welke fysieke kenmerken men gebruik en

beleving laat leiden. Gebruik en beleving gaan over individuele afwegingen die door de overheid moeilijk rechtstreeks te sturen zijn. Met het antwoord op deze vraag wordt achterhaald welke indirecte beïnvloedingsfactoren er in de fysieke inrichting zijn die gebruik en beleving kunnen veranderen. Hier kan bij de (her)inrichting van wijken rekening mee worden gehouden. Het gaat bijvoorbeeld om de hoeveelheid groen, de beschikbare openbare ruimtes en de functies ervan. In de hoofdstukken 5 en 6, het empirische deel van het onderzoek, wordt geprobeerd deze relatie bloot te leggen.

5 Welke persoonskenmerken van de wijkbewoners met name beïnvloeden het gebruik en de beleving van openbare ruimte het meest?

Maakt de leeftijd of het hebben van kleine kinderen uit bij de manier waarop je de openbare ruimte gebruikt en beleeft? En welke andere persoonskenmerken bepalen voor een groot deel het gebruik en de beleving? Dit is van belang om te bepalen of bij (her)inrichting van een wijk het nut heeft om rekening te houden met de sociale opbouw van de gebruikers te achterhalen. In de hoofdstukken 5 en 6 wordt deze vraag behandeld.

De vijf centrale begrippen in dit onderzoek zijn openbare ruimte, fysieke inrichting, sociale opbouw, gebruik en beleving. Deze begrippen worden hieronder kort geïntroduceerd, vervolgens wordt er in paragraaf 1.4 en hoofdstuk 2 dieper op ingegaan.

Openbare ruimte

Er wordt veel onderzoek gedaan naar openbare ruimtes maar een algemeen gehanteerde definitie is niet in omloop. Niet langer worden zoals vroeger alle ruimtes die open en vrij toegankelijk zijn simpelweg openbare ruimtes genoemd omdat er steeds meer vragen opkwamen wat een openbare ruimte openbaar maakt. Wel is er een aantal aspecten die de meeste definities bevatten. Er wordt vaak verwezen naar een fysieke plek, de sociale functie van de openbare ruimte als ontmoetingsplaats, de vrije toegankelijkheid van die plek en de plek waar mensen zich politiek kunnen uiten en waar verschillende activiteiten plaatsvinden (Staeheli en Mitchell, 2007).

Eriksson e.a. (2007, p.31) vangen de laatste twee aspecten in hun definitie: *'a public space is a place open to all, free of charge. In democratic countries public space is considered a space where people can express themselves politically, e.g. through demonstrations, and live out their lives within the law'*.

Lofland (1973, p.19) verwijst juist naar de fysieke omgeving en de sociale functie: *'public spaces are those areas of a neighbourhood to which persons have legal access and can visually observe-its streets and sidewalks, its parks, its places of public accommodation, its public buildings, and the public sectors of its private buildings'*.

Het ministerie van VROM verwijst naast dezelfde twee aspecten, ook naar het eigendom van openbare ruimte: *'publieke ruimtes zijn ruimtes die publiek toegankelijk zijn en die door de overheid worden beheerd'* (p. 25). Voorbeelden zijn straten, pleinen, parken en parkeerplaatsen (VROM,

'Openbare ruimte is ruimte die per definitie voor iedereen vrij toegankelijk is en te gebruiken voor tal van doeleinden. Het openbare domein bestaat uit straten en pleinen, parken en binnenterreinen, bruggen en waterwegen. Zonder aan iemand toestemming te vragen kunnen mensen het openbare domein betreden, het als doorgangsroute gebruiken, als plek om te zitten, anderen te ontmoeten, zaken te doen, rond te kijken. Dit alles zo vaak en zolang men wil, dag en nacht, zomer en winter, waarbij het er niet toe doet of je rijk bent of arm, man of vrouw, zwart of wit, razend knap of olijdom' Brunt en Deben, 2002, (p.13).

Figuur 1.2 Een definitie van openbare ruimte

2009). Het VROM spreekt meestal van publieke ruimte, omdat de ruimte zowel publiek als privaat beheerd kan zijn, dus ook treinstations, bibliotheken en winkelgebieden (VROM, 2009).

Het criterium van vrije toegankelijkheid komt in veel definities terug maar volgens Atkinson (2003) zijn er veel openbare ruimtes die in werkelijkheid niet vrij toegankelijk zijn door openingstijden, hekken en entreegelden. Dit zijn dan ook eerder semiopenbare ruimtes. Ook Brunt en Deben (2001) erkennen dat hun definitie (zie figuur 1.2) een ideaaltype is omdat in werkelijkheid veel plekken niet volledig voor iedereen openbaar kan zijn.

In dit onderzoek wordt niet vastgehouden aan één definitie omdat er geen volmaakte definitie is. Wel wordt er rekening mee gehouden dat bepaalde aspecten in veel definities terugkomen en dat de scheidslijn tussen publiek en privaat dun is. In dit onderzoek gaat het vooral over de buitenruimte die door de overheid wordt beheerd die in principe voor iedereen vrij toegankelijk is. In principe, omdat er bijvoorbeeld wel een hek omheen kan staan om het 's nachts af te sluiten. De functie van politieke uiting en demonstratie is in dit onderzoek, waar het over openbare ruimtes in de wijk gaat, minder van belang.

Fysieke inrichting en sociale opbouw

Steeds vaker wordt het upgraden van de openbare ruimtes ingezet om de leefbaarheid en sociale cohesie in een wijk te verbeteren. Bij het Krachtwijkenbeleid werd gepleit voor de fysieke aanpak van openbare ruimtes om de veiligheid te verbeteren en werd ingezet op het realiseren van meer openbare speelruimtes om onderling contact te vergroten (VROM, 2007).

Maar hoe is een goede openbare ruimte te creëren? Dit is niet eenvoudig. Pleinen en stadsparken kennen een lange stedenbouwkundige traditie, waarbij vaak gedacht werd dat een goed ontwerp sociale en andere problemen kan oplossen. Menselijk gedrag zou stuurbaar zijn door de inrichting van een omgeving en deze vorm van fysisch-determinisme stond in verband met de maakbare samenleving (Brunt en Deben, 2001). Maar al snel kwam het besef dat het niet zo makkelijk is en dat er vele voorbeelden van openbare ruimtes zijn die het tegendeel bewijzen. Zo zijn er pleinen en straten die geen bijzondere vormgeving en inrichting hebben, maar waar het toch altijd gezellig druk is (Van der Plas, 1991).

Een goed ontwerp van de openbare ruimte betekent niet meteen dat het bijdraagt aan de leefbaarheid in de wijk. De socioloog Herbert Gans (1968) maakte veertig jaar geleden al onderscheid tussen de 'potentiële' en de 'effectieve' omgeving. Een door planners aangelegd park is slechts een potentiële omgeving, waarvan het gebruik en beleving vooraf niet vaststaat. Naast de natuurlijke en de ingerichte omgeving, zijn het de persoonskenmerken en culturele achtergronden van mensen die het gebruik en de beleving van de openbare ruimte beïnvloeden. Bij de fysieke inrichting gaat het om factoren zoals de stedenbouwkundige opzet, de hoeveelheid, functies en spreiding van openbare ruimtes.

Naast de inrichting maakt het ook uit wie een plek gebruikt en beleeft. De persoonskenmerken van de bewoners van een wijk hebben hier invloed op, zoals leeftijd, geslacht en inkomen maar ook de mate van participatie en buurtgehechtheid. Deze factoren zijn mede bepalend in hoeverre en op welke wijze een omgeving een 'effectieve omgeving' zal zijn (Gans, 1968).

Gebruik en beleving

Gebruik en beleving zijn bevatten verschillende aspecten. Er zijn uiteenlopende soorten gebruik van openbare ruimtes, men kan een park doorkruisen om van A naar B te komen, men kan er heen gaan om te sporten of men gaat er heen om vrienden te ontmoeten. Het gaat om noodzakelijk of optioneel gebruik, gezamenlijk of individueel gebruik en over verblijven of passeren (Gehl, 2006). Het gebruik verschilt per mens, afhankelijk van sociale kenmerken. Zo gebruiken ouderen de openbare ruimtes anders dan jongeren. Ook hangt het gebruik af van de functie van de openbare ruimte, een muziekfestival zal eerder in een stadspark georganiseerd worden, dan op een bedrijventerrein.

Door de verschillende activiteiten en belevenissen kennen gebruikers betekenis toe aan een plaats. Bij het beleven gaat het om een set van wisselende factoren die mede bepalen hoe mensen over een plek denken. Het gaat om ervaringen, voorkeuren, waardering en sociale constructie (Buijs en van Kralingen, 2003). Bij het ervaren van openbare ruimtes in de directe omgeving speelt ook plaatsverbondenheid een belangrijke rol. In hoofdstuk 2 worden de begrippen gebruik en beleving verder uitgelegd.

1.3 Onderzoeksmethoden

Om een antwoord te krijgen op de onderzoeksvragen wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van twee soorten onderzoek: literatuuronderzoek en empirisch onderzoek. Voor de hoofdstukken 1 en 2 is met name literatuuronderzoek gedaan bestaande uit nationale en internationale wetenschappelijke boeken en artikelen. In deze hoofdstukken wordt een theoretische achtergrond van het onderzoeksonderwerp en de belangrijkste begrippen gegeven. De literatuurstudie draagt op verschillende manieren bij tot de beantwoording van de onderzoeksvragen:

-Eerder onderzoek naar het concept openbare ruimte: de definitie (paragraaf 1.2), het belang (paragraaf 1.5), de functies en de tijdsontwikkeling hierin (paragraaf 2.2 en 2.3). Hiermee wordt onderzoeksvraag 1 beantwoord.

-Eerder onderzoek over het gebruik en de beleving van openbare ruimtes, en de invloed van de fysieke en sociale samenstelling van de wijk hierop (paragraaf 2.4 en 2.5). Hiermee is een deel van onderzoeksvragen 2 en 3 beantwoord.

De rest van de antwoorden van de onderzoeksvragen wordt achterhaald in het empirische deel van dit onderzoek. Dit is gedaan door een casestudieonderzoek in vier wijken van Nijmegen. Deze casestudie vormt een geschikte context uit de werkelijkheid, waar door middel van intensief onderzoek de antwoorden op de onderzoeksvragen wordt gezocht (Bryman, 2004). In de wijken zijn mini-interviews en mental maps van bewoners afgenomen. Ook zijn er semigestructureerde interviews met de beheerders en managers van de wijken afgenomen.

Dit onderzoek maakt vooral gebruik van kwalitatieve onderzoeksmethoden, waarvan het doel is: onderzoeken welke variabelen een rol spelen bij een proces in een veld waarin nog weinig onderzoek gedaan is leiden. Omdat de mini-interviews, mental mapping en semigestructureerde interviews zijn afgenomen nog voor het theoretische kader compleet was, was er in dit onderzoek vaak sprake van een wisselwerking van het zoeken van relevante theorie en dataverzameling- en analyse. Dit wordt een iteratief proces genoemd waarbij herhaaldelijk verzamelende data met literatuur vergeleken wordt (Bryman, 2004). Een voorbeeld is 'plaatsverbondenheid', een concept dat pas duidelijk van belang bleek na het veldwerk.

1.4 Relevantie

Wetenschappelijke relevantie

Over de openbare ruimte is veel literatuur beschikbaar en dit is alleen maar meer geworden met de toegenomen aandacht. Een groot deel van de literatuur gaat over gebruikersgroepen onderverdeeld naar bijvoorbeeld sekse (Garcia-Ramon e.a., 2004 en Day, 2000), leeftijd (o.a. Malone, 2002) en sociaaleconomische status (o.a. Burgers, 1999). Het gaat hierbij vaak over de manier waarop deze groepen de openbare ruimte gebruiken en beleven. Soms wordt hierin gepleit voor aanpassingen in de inrichting zodat die beter aansluit op de specifieke wensen van bepaalde gebruikers.

Ook is er veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen de inrichting van de openbare ruimte en de leefbaarheid in een wijk. Zo zijn er onderzoeken die ingaan op het belang van de inrichting van openbare ruimte bij de veiligheid (o.a. Davis, 1998), bij het welzijn van mensen (o.a. Cattell e.a.,

2008) en bij het uiten van een identiteit en leefstijl (o.a. Zukin, 1998). Duidelijk is dat de inrichting van de openbare ruimte invloed heeft op het dagelijks leven van mensen.

Nog maar weinig onderzoek gaat in op de relatie tussen de fysieke en sociale kenmerken van woonwijken en het gebruik en de beleving van openbare ruimte. Dit onderzoek heeft als doel inzicht te krijgen in deze relatie.

Maatschappelijke relevantie

Sinds de opkomst van het gebiedsgericht beleid is steeds meer onderzoek gericht op de woonwensen van bewoners in verschillende woonmilieus en daarmee samenhangende leefstijlen (Van Diepen en Arnoldus, 2003). Dit type beleid gaat in op de gebiedsspecifieke situatie en betreft de bewoners bij de inrichting van de wijk. Hier was in de jaren negentig behoefte aan omdat gemeenten, woningcorporaties en maatschappelijke organisaties steeds vaker wilden dat hun voorzieningen, diensten en producten beter aansloten op de specifieke vraag van bewoners en gebruikers (Sohilait, 2007). Bij de uitvoering van het gebiedsgericht beleid wordt geprobeerd de wijk te sturen, door bijvoorbeeld de fysieke inrichting aan te passen aan de veranderde wensen van de bewoners. Het doel is bij te dragen aan het vergroten van de leefbaarheid en de betrokkenheid van de bewoners in de wijk (Andersson & Musterd, 2005). Het is daarom belangrijk te weten wat er in de wijk speelt en welke ideeën er bestaan over de inrichting van openbare ruimte. Deze informatie kan worden gebruikt bij het opstellen en uitvoeren van ruimtelijke plannen voor de openbare ruimte. Burgerparticipatie is hierbij van belang, omdat bewoners een goed idee hebben over wat er in hun wijk speelt. Dit wordt ook erkend in de Nota Wonen van het VROM in 2000, waarin het "vergroten van de zeggenschap van bewoners over de woning en de woonomgeving" één van de vijf kernopgaven is (VROM, 2000, p.25). De kwaliteit van de woning en het woonmilieu moet zijn afgestemd op de vraag. Belangrijke waarden hierbij zijn de gebruikswaarde en de belevingswaarde (VROM, 2000).

Een probleem van de gebiedsgericht aanpak is dat er diep wordt ingegaan op een specifieke situatie van een wijk en er zo moeilijk een algemeen beeld geschetst kan worden. Door de relatie te onderzoeken tussen het gebruik en de beleving van de openbare ruimte en verschillende typen wijken in het algemeen wordt het inzichtelijk waar er in bepaalde wijktypen behoefte aan is wat betreft openbare ruimte. Het gebruik en beleving zijn persoonlijke afwegingen die moeilijk te beïnvloeden zijn maar door dit onderzoek kan worden achterhaald welke en hoe aspecten van de fysieke en sociale opbouw van een wijk hier enigszins invloed op kunnen uitoefenen.

Dit kan worden gebruikt bij de (her)inrichting van wijken. In de volgende paragraaf wordt uitgelegd waarom openbare ruimtes belangrijk zijn voor een stad en zijn bewoners.

1.5 Het belang van openbare ruimte

Openbare ruimtes hebben een sociale, culturele, ecologische en economische betekenis en zijn onmisbaar voor een stad. Openbare ruimtes geven de stad een identiteit: beroemde voorbeelden zijn Las Ramblas in Barcelona en Central Park in New York, oftewel openbare ruimtes die de stad vertegenwoordigen, die identiteitsbepalend zijn en die bijdragen aan de stedelijke trots van bewoners (Pasaogullari en Doratli, 2004).

Ook de minder beroemde plekken, als het parkje achter huis, zijn waardevol voor de mensen in een bepaalde wijk. Zulke ruimtes zijn net zo belangrijk voor de identiteit van de stad of buurt, omdat ze waardevol en dierbaar voor bewoners zijn (CROW, 2008, VROM, 2005). Verder maken openbare ruimtes de stad leefbaar en aantrekkelijk, maakt het functies bereikbaar en vormt het een plek voor ontmoeting (VROM, 2005).

Openbare ruimtes kunnen ook in economisch opzicht goed voor een stad zijn. Onroerend goed in de nabijheid van openbare ruimtes zoals een park hebben een aanzienlijke hogere grondwaarde en ze stimuleren investeringen. Het verlevendigen van straten zodat men er kan wandelen,

bijeenkomen en winkelen is misschien wel het meest directe voorbeeld van hoe het maken van een openbare ruimte een stad of dorp economisch voordeel kan opleveren. Verder stimuleren succesvolle openbare ruimtes het toerisme van een stad (CROW, 2008 en Pasaogullari en Doratli, 2004). Openbare ruimtes zijn ook goed voor het milieu: ze ontlasten de stad en verminderen de behoefte aan en de afhankelijkheid van de auto en versterken de waardering voor de natuur. Bovendien leveren ze onderdak aan vele dieren en zijn ze goed voor de gezondheid van de mens (CROW, 2008, Pasaogullari en Doratli, 2004 en VROM, 2009).

1.6 Leeswijzer

Dit hoofdstuk vormt de inleiding van het onderzoek en beschrijft de aanleiding en de onderzoeksvragen, het introduceert de onderzoeksmethoden en de centrale begrippen en ten slotte is het belang van openbare ruimtes en onderzoek daarnaar uitgelegd. In hoofdstuk 2 staat het begrip openbare ruimtes centraal: de functies, de veranderde rol in de stad en het gebruik en de beleving ervan. Het sluit af met een conceptueel model waarin de relaties tussen de centrale begrippen worden weergegeven. Het hoofdstuk is de theoretische achtergrond van het onderzoek waar relevante onderzoeken en theorieën op een rij zijn gezet. Hoofdstuk 3, operationalisering en onderzoeksmethoden, bakent de theoretische concepten af en vertaalt deze naar methodes om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Het hoofdstuk vormt de brug tussen de theorie en empirie.

Met hoofdstuk 4 wordt de stap naar het empirische deel van het onderzoek gemaakt. Het gaat over de opbouw van de Nederlandse stad en het gebruik van woonwijktypering in Nederland. Ook geeft dit hoofdstuk een achtergrond van de vier gebruikte wijken uit de casestudie in Nijmegen. De hoofdstukken 5 en 6 presenteren de resultaten van het veldwerk. Hoofdstuk 5 gaat over het gebruik en hoofdstuk 6 over de beleving van openbare ruimtes in vier verschillende wijken. In hoofdstuk 7 staan de conclusies van het onderzoek en worden de onderzoeksvragen beantwoord. Ook geeft het hoofdstuk een reflectie over de waarde en toepasbaarheid van het onderzoek. Verder worden er aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

Hoofdstuk 2 De functies, het gebruik en de beleving van stedelijke openbare ruimtes

2.1 Inleiding

Zoals Gans (1968) al stelde, wordt het gebruik en de beleving van de omgeving bepaald door verschillende factoren. In dit hoofdstuk wordt beschreven wat het gebruiken en beleven van omgevingen en openbare ruimtes inhoudt en door welke factoren het wordt beïnvloed. Maar omdat het gebruik en de beleving van openbare ruimtes samenhangen met de functies van die ruimtes, wordt hiermee begonnen. Er wordt een beschrijving gegeven van de ontwikkeling van functies en inrichting door de tijd heen. Hierdoor zijn huidige functies en inrichting beter te verklaren. Het ontwerp van openbare ruimtes en zijn functies zijn van de tijd afhankelijk en sommige openbare ruimtes hebben veel ontwikkelingen ondergaan. In paragraaf 2.3 komen de ontwikkelingen aan bod die de kijk op openbare ruimtes hebben veranderd. Vervolgens worden verschillende soorten gebruik uitgelegd, en de factoren beschreven die dat gebruik bepalen. Tot slot wordt ingegaan op het begrip beleving.

Dit hoofdstuk geeft grotendeels het antwoord op de onderzoeksvragen 1 en 2, die ingaan op de het belang van openbare ruimtes en de maatschappelijke ontwikkelingen die daarop invloed hebben gehad.

2.2 De functies van stedelijke openbare ruimtes

De bestaansbasis van een plek is sterk verbonden met de functie ervan (Sennet, 1977). Openbare ruimtes in de stad hebben verschillende functies zoals een vormgevingfunctie, het bieden van mogelijkheid tot sociaal contact of anonimiteit, het bieden van rust en recreatie of juist de mogelijkheid om volop mee te doen met het stedelijk leven (Van der Plas, 1991 en Pasaogullari & Doratli, 2004). Straten, parkeerplaatsen en fietspaden zijn misschien niet echt tot de verbeelding sprekende voorbeelden van openbare ruimtes maar het zijn drie voorbeelden met een verkeersfunctie, zoals wandelen, fietsen, autorijden en parkeren. Meestal heeft een openbare ruimte dubbele functies, een straat heeft bijvoorbeeld naast een verkeersfunctie ook een sociale ontmoetingsfunctie.

Ontmoetingsfunctie en gemeenschapsvorming

Onderzoekers die naar de ontmoetingsfunctie verwijzen zien in het algemeen openbare ruimte als ruimtes waar mensen met verschillende achtergronden samenkomen en van elkaar leren. Dit leidt bij mensen tot nieuwe inzichten, sociale banden en tolerantie (Van Melik, 2008).

Dit lijkt op het eerste gezicht nogal hoogdravend, want hoe vaak leer je in de buitenruimte nou echt nieuwe mensen kennen? Ontmoetingen tussen vreemden worden vaak gekenmerkt als kortdurend en functioneel (Lofland, 1973, Goffman, 1963). Maar deze ontmoetingen hebben wel degelijk grote betekenis voor mensen (Müller, 2002, Soenen, 2006). Binnen een wijk vormt openbare ruimte vaak het herkenningspunt van de wijk, waar veel sociale interactie plaatsvindt. Dit draagt bij aan het gemeenschapsgevoel en 'burgerlijke trots' (Pasaogullari & Doratli, 2004). Voor de studie 'Het kleine ontmoeten' (2006) bestudeerde Soenen de vluchtige interacties tussen mensen op (semi)openbare plaatsen. Het gaat bijvoorbeeld over het kletsen met een onbekende over zijn hond, het praatje met de caissière of even zuchten met de andere wachtenden bij de halte als de bus te laat is. Mensen komen zo in contact met diverse soorten onbekenden, en het belang van deze contacten wordt vaak ondergewaardeerd. Volgens Soenen is dit geheel van relaties een

'*permanent kabbelende stroom door de stad dat het sociale karakter ervan vormt*' (Soenen, 2006, achterflap). Contact is dus belangrijk, al is het maar iemand gedag zeggen of een praatje met de buurman. Dit heeft een relatie met gemeenschapvorming, die kan bestaan op basis van homogeniteit, ambivalentie en herkenbaarheid. Bij gemeenschapsvorming op basis van homogeniteit gaat het over het creëren van sterke onderlinge banden en van groepssolidariteit. Bij ambivalente gemeenschapsvorming gaat het over vluchtige, plezierige omgang met onbekenden die niet een sterke verbinding tot doel hebben. Bij herkenbaarheid gaat het over zwakke banden tussen mensen die elkaar van gezicht kennen omdat ze elkaar regelmatig tegenkomen (Soenen, 2006).

Derden, zoals kleine kinderen of honden vormen vaak aanleiding voor een gesprek of ander contact (Lofland (1973). De relaties zijn niet intensief of duurzaam, het gaat vaak over smalltalk over bijvoorbeeld de hond of peuters. Dit wordt ook wel 'publieke familiariteit' genoemd. Deze vorm van gemeenschapsvorming is in belang afgenomen omdat familiariteit samenhangt met een hoog buurtgevoel dat door de jaren heen ingekrompen is. Volgens Blokland (2008) zijn buurten gebaat bij ongeorganiseerde plekken die uitlokken tot herhaald bezoek op een vrijblijvende manier omdat zo publieke familiariteit ontstaat. Daardoor voelen mensen zich eerder thuis in de buurt, voelen mensen zich veiliger en doen mensen kennis over anderen op, zonder die anderen persoonlijk te kennen (Blokland, 2008).

Het bieden van ruimte voor activiteiten

Openbare ruimtes bieden een podium voor culturele activiteiten: ze vormen vaak gratis, open fora waar mensen kunst kunnen ervaren en waarin mensen kunnen deelnemen aan culturele activiteiten. Verder verrijken openbare ruimtes het culturele leven van de stad door bijvoorbeeld festivals, een buurtbarbecue op straat of een strijkkwartet op een plein (CROW, 2008).

De activiteiten kunnen politiek van aard zijn. Centrale pleinen zijn bij uitstek geschikt voor het kenbaar maken van politieke wensen, opvattingen en doelstellingen. Dit kan zich uiten in demonstraties of protestmarsen (Brunt en Deben, 2001). Maar het kan ook over minder serieuze zaken gaan zoals het bieden van plek voor spelen, sporten en recreëren.

Het ontwerp van openbare ruimtes en zijn functies zijn van de tijd afhankelijk. Sommige openbare ruimtes gaan al meer dan honderd jaar mee en hebben veel ontwikkelingen ondergaan. In de volgende paragraaf wordt stad door de tijd heen beschreven en komen de ontwikkelingen aan bod die de kijk op openbare ruimtes hebben veranderd.

2.3 De veranderde openbare ruimtes: van functie naar fun

Het eerste besef over het belang van openbare ruimtes dateert uit de tijd van de Griekse marktplaats, de 'agora'. Een plek waar niet alleen gehandeld wordt maar waar ook politieke ideeën worden uitgewisseld en waar toneelvoorstellingen worden gegeven. Het is het centrum van democratie, en een plek van interactie tussen mensen uit alle lagen van de bevolking (Mitchell, 2005). Openbare ruimte van toen had dus ook al de functie van ontmoeting en plek van onderhandeling. Maar steden zijn in hoog tempo veranderd van industriële naar een postindustriële stad en daarmee is ook de rol en het ontwerp van de publieke ruimte gewijzigd. Deze paragraaf beschrijft verschillende sociaaleconomische ontwikkelingen die als context dienen voor de paragrafen die hierop volgen.

De middeleeuwen tot de industriële revolutie: handel in de hoofdrol

In de middeleeuwen hebben de pleinen en straten vooral een functie van handel en het vervoer van handelswaar. De stad was geordend naar productie en handel. Door economische groei raakten steden overbevolkt en hadden de stadsbewoners maar weinig ruimte in huis (Van Melik,

2008). Hierdoor gebruikten bewoners de straat als verlengstuk van hun eigen huis en speelde het grootste deel van het dagelijks leven zich buiten af.

In de renaissance ontstond een scheiding in de stad tussen delen waar geregeerd en waar geproduceerd werd. In de snelgroeïende stad, die volgens ideaaltypische kenmerken ontworpen was, speelde politiek en macht een steeds grotere rol en was er sprake van een duidelijke hiërarchie. De elite stond bovenaan en het was voor deze groep waar het eerste stadspark voor werd gemaakt, bedoeld voor recreatie en de schone lucht (Van der Plas, 1991). In de sterk verstedelijkte wereld was sprake van verregaande sociale segregatie waar ontmoetingen tussen verschillende bevolkingslagen zoveel mogelijk werd voorkomen (Brunt en Deben, 2001).

Maar langzaam maakten rijke handelaren zich steeds meer zorgen over het lot van de fabrieksarbeider en rond 1840 ontstond het idee van recreatie voor de arbeidersklasse. In die tijd kwamen de eerste stadsparken voor iedereen die wilde ontsnappen aan de donkere en ongezonde straten (Gehl, 2004). Maar tot ver na de industriële revolutie werden de straten van de stad nog vooral gebruikt voor werk- en handelgerelateerde activiteiten: het verkopen en vervoeren van goederen.

Aan het begin van de negentiende eeuw, tijdens de industriële revolutie, krijgt de openbare ruimte er een heel nieuw type gebruiker bij, namelijk de forens. Deze woonde door de opkomst van treinen en trams niet langer dichtbij zijn werk. Steden raakten nog meer overbevolkt en deze ongezonde omgeving deden de welgestelden verhuizen naar de suburbs, wat door verbeterde transportmiddelen makkelijker was. In Nederland kwam deze suburbanisatie pas in de jaren zestig op gang, na de explosieve groei van autobezit (Reijndorp e.a., 1998).

De twintigste eeuw: van functie naar fun

Als reactie op de overbevolkte, onhygiënische en ongezonde industriestad kwam in de twintigste eeuw 'de functionele stad' op, met functiescheiding van wonen, werken en recreatie. Ook in de openbare ruimtes kwam functie centraal te staan, met weinig opsmuk en een nadruk op gebruikseisen. Dit ging soms ten koste van cultuurhistorische stadscentra. In de jaren zeventig komt er grote kritiek op de functionele openbare ruimte die te saai en uniform zou zijn, met een gebrek aan identiteit en belevingswaarde. Stadsvernieuwing moest oude woonbuurten weer bewoonbaar maken en zo groeide de aandacht voor de kwaliteit van openbare ruimtes in de jaren tachtig weer (Van der Plas, 1991).

Deze veranderingen vonden plaats in een tijd waarin de samenleving sterk veranderde. Hieronder wordt een aantal economische, culturele en maatschappelijke ontwikkelingen op een rij gezet die gerelateerd zijn aan de veranderde visie op stedelijke openbare ruimtes.

Opkomst van de auto en het toerisme

De opkomst van de trein en tram had tijdens de industriële revolutie grote aanpassingen van de stad gevergd. Openbare ruimtes werden steeds meer verkeersgeoriënteerd, vooral vanaf de snelle opkomst van de auto en ander gemotoriseerd vervoer halverwege de twintigste eeuw. Boulevards gingen als verkeersverbinding dienen en pleinen en straten kwamen vol geparkeerde auto's te staan, ten koste van de loopruimte van de mensen (Gehl, 2006). Met de intrede van de auto en de toegenomen vrije tijd werd het toerisme flinke gestimuleerd: door de auto was het mogelijk buiten de stad te recreëren (Reijndorp e.a., 1998). Recreatie werd tot de jaren zestig als iets gezien wat in de natuur gevonden moest worden en in vakanties vluchtten stadsbewoners massaal naar het bos, platteland en strand.

Vanaf de jaren zestig kreeg de stad echter een steeds grotere steeds rol met betrekking tot vrijetijdsbesteding. Stedelijke openbare ruimtes kregen steeds meer aandacht waarvoor die steeds aantrekkelijker werden, ook voor de toerist. Het besef groeide dat bestaande stedelijke openbare ruimtes veel te bieden hebben zoals diversiteit, het ongewone en de mogelijkheid om anderen te ontmoeten (Gehl, 2004). Vanaf de jaren zestig werd de auto in de westerse stad teruggedrongen en werden pleinen die in stukken waren geknipt weer hersteld. Verkeersfuncties werden weer meer

gescheiden en steeds meer mensen gingen de openbare ruimte als plek om langer te verblijven ontdekken (Hajer en Reijndorp, 2001).

Van produceren naar consumeren

Werd de industriële stad nog vooral gekenmerkt door productie, de postindustriële stad is meer een plek van consumptie, vrijetijdsbesteding en vermaak (Brunt en Deben, 2001). Dit betekent dat openbare ruimtes zich op deze functies gingen richten of zelfs plaats moesten maken voor shoppingmalls en warenhuizen. Deze ontwikkeling was al aan het eind van de negentiende eeuw ingezet maar dit werd versneld door de toegenomen vrije tijd en welvaartsgroei na de Tweede Wereldoorlog. Meer behoefte aan spanning en sensatie vraagt van de openbare ruimtes om mensen voor langere tijd te vermaken. Deze toenemende wens van mensen om continu 'interessante ervaringen' op te doen had als gevolg dat negatieve aspecten massaal vermeden moesten worden. Men moet beveiligd en beschermd worden wat ertoe leidde dat delen van de openbaarheid ingeleverd werden (Hajer en Reijndorp (2001).

Privatisering, parochialisering en individualisering

Consumptie is niet de enige reden dat openbare ruimtes onder druk zijn komen te staan. Ook door privatisering en individualisering zijn openbare ruimtes minder toegankelijk geworden. Niet langer is alleen de overheid verantwoordelijk voor de openbare ruimte, steeds meer andere partijen hebben er iets over te zeggen zoals bedrijven, sociale groepen en verkeersstromen. Verder zijn mensen steeds minder gebonden aan hun directe omgeving en halen hun contacten uit een steeds breder sociaal bereik waardoor openbare ruimtes ingeboet hebben in hun functie van sociale uitwisseling (Van Melik, 2008). In de jaren twintig bestond het idee van de stad als mozaïek van kleine werelden, een '*patchwork of differences*', oftewel de manier waarop mensen gebonden waren aan hun wijk of buurt. De wijk of buurt was waar het sociale leven zich afspeelde en waar mensen zich mee identificeerden. Door individualisering en digitalisering is dat al lang niet meer zo. Hiermee samenhangend hebben ook ontwikkelingen als secularisering, emancipatie, veranderde huishoudensamenstelling en individualisering hun invloed op het gebruik en de beleving van openbare ruimtes.

Door bovengenoemde ontwikkelingen werd de maatschappij vanaf de jaren vijftig steeds meer sociaal en ruimtelijk gefragmenteerd, waarin mensen zich steeds minder gingen binden aan fysieke locaties. Vanaf de jaren zeventig, mede als gevolg van grote migratiepatronen, werden wijken steeds meer sociaal gedifferentieerd, met verschillende leefwerelden en waar wijken uitgroeiden tot een tijdelijke verblijfplaats (Reinders, 2004).

Dit heeft invloed op het gebruik en de beleving van openbare ruimtes (Van Aalst en Ennen, 2002). Een voorbeeld zijn de jongeren die dag en nacht bij de bankjes voor de supermarkt rondhangen en waar ouderen met een grote boog omheen lopen omdat zij zich onveilig voelen. Het thema veiligheid heeft hierin een belangrijke rol. Door het afschermen van openbare ruimtes wordt geprobeerd meer veiligheid te creëren, ten koste van de openbaarheid (Van Aalst en Ennen, 2002). Een voorbeeld zijn 'gated communities', in de VS en Aziatische steden een bekend verschijnsel maar in Nederland nog relatief onbekend. Doordat veiligheid steeds meer invloed krijgt op het ontwerp en de herinrichting van openbare ruimtes, heeft het concept van 'defensible urban space' een volledig nieuwe betekenis gekregen (Newman, 1972, zie ook Jacobs 1961). Ooit is dit concept geïntroduceerd om de waarden van kleinschaligheid in de grote stad aan te duiden maar meer en meer moet het buitenleven beheersbaar zijn en worden gesloten camerabewakingscircuits en particuliere bewakingsdiensten ingezet.

Parochialisering is een andere vorm van het afschermen en toe-eigenen van een stukje openbare ruimte door bewoners. Deze ruimte, het gebied tussen het private van de eigen woning en de rest van de stad, is volgens '*The death and life of great American cities*' van Jacobs (1961) uitermate geschikt om mensen te ontmoeten. Het gaat hier niet per se om intieme, sterke relaties maar ook om zwakkere bindingen zoals een gevoel van gemeenschappelijkheid (Soenen, 2006). Een

voorbeeld is het neerzetten van een bankje of plantenbakken op het stoepje grenzend aan de woning.

Een veranderde inrichting

Vanaf de Tweede Wereldoorlog kwamen er bij de inrichting van de openbare ruimtes steeds meer tegenstrijdige belangen kijken van verschillende partijen. Zo had je de autobestuurder die een bereikbaar stadscentrum wilde en de toerist en consument die juist de schoonheid en de ruimte van openbare ruimtes waardeerden. Verder hadden verkeerskundigen, het stadsbestuur en openbaarvervoerbedrijven een mening over die inrichting. De ontwerper kreeg steeds meer te maken met deze veelheid aan belangen en wensen (Meyer e.a., 2006). Een andere trend die de inrichting veranderde is de opkomst van citymarketing. Dit is een vorm van promotie die gebruikt wordt om een zo breed mogelijk publiek naar de stad te trekken: nieuwe inwoners, toeristen maar ook investeerders. De inrichting speelt hierbij een belangrijke rol omdat deze een bepaalde identiteit kan uitdrukken, passend bij de stad. Deze uniciteit staat echter wel onder druk doordat onder invloed van verschillende ontwikkelingen zoals globalisering steden steeds meer op elkaar zijn gaan lijken. Dat geldt ook voor de inrichting van openbare ruimtes, die steeds meer ingericht zijn met dezelfde voorzieningen, gevels en kleuren. Ondanks dat, of juist daarom worden tegelijkertijd originaliteit en cultuurhistorische kenmerken sterk gewaardeerd, ook in de openbare ruimte (Van Aalst en Ennen, 2002). Wel past het idee van homogenisering en thematisering slecht bij het idee van openbare ruimtes die juist een grote verscheidenheid van mensen hoort aan te trekken (Hajer en Reijndorp, 2001).

Drang naar distinctie

Met de massale bouw van hypermoderne kantoorgebouwen en prestigieuze bedrijventerreinen willen door diensten gedomineerde postindustriële steden een onderscheidend beeld neerzetten en uitdrukking geven aan lokale kwaliteiten. Deze moderne architectuur is vooral gericht op prestige en representatie Burgers (1999).

De drang naar onderscheiding en distinctie in een tijd van toenemende homogenisering geldt niet alleen voor de architectuur maar ook voor mensen. Er wordt hier een verband gelegd met sociale status en leefstijl gemaakt. Tot in de negentiende eeuw bestonden er sterke zichtbare statusverschillen tussen steden en tussen stedelijke openbare ruimtes zoals parken, pleinen, straten en straten. Nog steeds bestaan er ruimtelijke statusverschillen in steden maar die hebben tegenwoordig meer betrekking op hele woonwijken en niet meer tussen of binnen straten (Van der Wouden, 1999). Status hangt niet langer af van inkomen maar ook van waar men woont. Bovendien blijkt dat openbare ruimtes voor sommige groepen bij uitstek geschikt zijn om uiting te geven aan de individuele identiteit. De openbaarheid kan zo duidelijk maken tot welke groep iemand hoort en daarmee welke leefstijl iemand volgt (van Aalst en Ennen, 2002). Het belang van de postmoderne leefstijl in de stedelijke cultuur is steeds meer toegenomen. Leefstijlen bleken in de industriële tijd gebonden te zijn aan status en bepaalde woonculturen zoals de arbeiderswijk, de 'koperenknopenwijk', de wijk van de vrije beroepen (van der Wouden, 1999). In de postmoderne tijd is juist in verregaande sprake van '*placelessness*', waarin stedelijke identiteit losstaat van de geografische omgeving. Ook bij individuen ontbreekt het vaak aan de verbondenheid met een plaats (van Aalst en Ennen, 2002). Desalniettemin is het belang van status en leefstijl niet minder geworden maar wordt het steeds meer uitgedrukt aan de hand van uitgaansgedrag en consumptiegedrag. Het bekendste voorbeeld is die van de yup, waar verschillende gedragspatronen en status aan toegekend wordt (Van der Wouden, 1999).

2.4 Het gebruik van de openbare ruimte

Een gewone dag op een gewone straat: iemand laat de hond uit, een auto wordt geparkeerd en iemand zit op een bankje een ijsje te eten. Mensen maken op verschillende manieren gebruik van de openbare ruimte. Het gebruik is de activiteit die men er doet, waarbij het gaat om hoeveel en de soort menselijke activiteiten die er plaatsvinden en hoelang de activiteiten duren (Gehl, 2001). Het gebruik hangt van verschillende factoren af, met mooi weer is het gebruik intensiever dan met slecht weer, kinderen gebruiken andere plekken dan ouderen en in parken blijven mensen in het algemeen langer plakken dan in donkere steegjes.

De Deense architect Gehl (2006) maakt onderscheid in verschillende soorten gebruik:

1. *Noodzakelijk gebruik* gaat over doelgerichte, functionele activiteiten waar men geen keuze in heeft. Voorbeelden zijn fietsen naar het werk, op de bus wachten of de straat oversteken om een brief te posten. Het overgrote deel van lopende activiteiten vallen onder deze categorie gebruik. Het noodzakelijk gebruik vindt plaats ongeacht de kwaliteit van de openbare ruimte.
2. *Optioneel/recreatief* gebruik hangt juist sterk af van de kwaliteit van de openbare ruimte. Het gaat hier om het gebruik van de openbare ruimte waar mensen voor kiezen, als er in ieder geval tijd en plaats het mogelijk maken. Belangrijk is hier de keuzevrijheid, dus wat heeft de ene plek wel en de andere niet te bieden en welk gevoel krijgt men er bij. Een aantal voorbeelden van optioneel/recreatief gebruik zijn funshoppen, vanaf een bankje mensen observeren en zonnebaden. Het gaat vooral om activiteiten die leuk en plezierig zijn.
3. *Sociaal* gebruik gaat over alle soorten gebruik die afhankelijk zijn van de aanwezigheid van anderen en van de kwaliteit en duur van andere types van activiteiten. Voorbeelden zijn kinderen die samen spelen, begroetingen en gesprekken, gezamenlijke activiteiten maar ook passief gebruik zoals het kijken en luisteren van andere mensen. Dit type gebruik wordt ook wel gezien als het resultaat van noodzakelijk en optioneel gebruik, omdat het zonder afspraak en spontaan plaatsvindt op plekken waar mensen tegelijkertijd zijn, dezelfde ruimte delen. Het soort sociaal gebruik hangt weer af van de plaats. In woonstraten of dichtbij scholen zijn meer sociale activiteiten dan bijvoorbeeld in het centrum omdat mensen elkaar kennen en iets gezamenlijks hebben, in het centrum zijn de activiteiten oppervlakkiger.

Samenhangend met noodzakelijk, optioneel en sociaal gebruik is het *passeren* en het *verblijven* in de openbare ruimte. Het gaat hier over de aard en de duur van de activiteit in de openbare ruimte. Bij passeren gaat het vooral om van A naar B te komen, oftewel een vorm van noodzakelijk gebruik.

Bij het langer verblijven gaat het om activiteiten zoals rusten, ontspannen, 'mensen kijken' of picknicken, oftewel vormen van optioneel en sociaal gebruik. Hier is, net als bij optioneel en sociaal gebruik, de kwaliteit van de plek meer van invloed dan bij het passeren van een openbare ruimte. Uit een onderzoek naar straatactiviteiten in Ontario in 1977 bleek dat meer dan de helft van de activiteiten uit een kortdurend 'komen en gaan' (te voet of per auto) bestond, oftewel het passerend gebruik. In absolute aantallen waren er minder verblijfsactiviteiten in de straat, maar deze duurden langer dan de 'passeeractiviteiten' (Gehl, 2001).

Elk type gebruik vraagt iets anders van de openbare ruimte. Noodzakelijk gebruik stelt geen hoge eisen aan de fysieke inrichting van openbare ruimtes omdat dit type gebruik sowieso plaatsvindt, het hele jaar door, onder bijna alle omstandigheden en dus onafhankelijk van de omgeving. Wel duren noodzakelijke activiteiten langer als de fysieke inrichting van de openbare ruimte goed is. Optionele/recreatieve activiteiten vinden alleen plaats als de omstandigheden ideaal zijn: als bijvoorbeeld weer en de plek uitnodigend zijn. Hiervan hangt ook het sociaal gebruik van af. In wijken met slechte openbare ruimtes vinden maar weinig activiteiten plaats. De relatie is belangrijk voor architecten en planners: de inrichting van openbare ruimtes kan de aard en hoeveelheid

gebruik beïnvloeden door een bepaalde fysieke inrichting maar Gehl erkent dat het hier niet om een directe relatie gaat (Gehl, 2001). Een ander onderscheid van gebruik is het *individuele* of *gezamenlijk* gebruik van openbare ruimtes. Het verschil met sociaal gebruik is dat het bij gezamenlijk gebruik niet per se om spontane acties gaat, het kan bijvoorbeeld ook gaan om het van tevoren met iemand afspreken om samen naar het park te gaan. Gezamenlijk gebruik is volgens Whyte (1980) een kwaliteit van een openbare ruimte, omdat men dan bewust voor die plek gekozen heeft om elkaar te ontmoeten. Dit betekent niet dat op 'succesvolle openbare plekken' alleen maar gezamenlijke activiteiten plaatsvinden, ook individuen zijn daar vaker te vinden. Oftewel: een succesvolle openbare ruimte is een veel gebruikte openbare ruimte (Whyte, 1980, PPS, 2000).

De verschillende soorten gebruik stellen dus elk andere eisen aan de kwaliteit. Maar wat maakt een openbare ruimte een goede openbare ruimte? En welke factoren hebben nog meer invloed op het gebruik? Hieronder wordt een aantal factoren genoemd die invloed hebben in de mate en het soort gebruik van openbare ruimtes.

Mensen en activiteiten

'The best-used plazas are sociable places with a higher proportion of couples than you find in less-used places: more people in groups, more people meeting people, or exchanging goodbyes', (Whyte, 1980, p.17). Mensen trekken mensen aan (Whyte, 1980, Gehl, 2001, PPS, 2000 en Erkip, 1997). Mensen worden getrokken door plekken die een activiteit en voorzieningen aanbieden, waar iets te doen is (Pasaogullari en Doratli, 2004). Plekken waar niks te doen is en waar geen voorzieningen zijn, blijven leeg. Hoe meer activiteiten er zijn, des te meer krijgen mensen de kans te participeren. Van belang is dat iedereen de kans krijgt mee te doen (PPS, 2010). Ook kinderen spelen het liefst waar de meeste activiteiten al plaats vinden. Zij laten zich niet leiden door speelplekken die speciaal voor hen gecreëerd zijn: zowel in wijken met eengezinswoningen als in flatwijken spelen kinderen vooral op straat, op parkeerplaatsen en bij ingangen van huizen (Gehl, 2001). Whyte wijst hier op het ironische feit dat openbare ruimtes onder andere worden gebruikt om aan de drukte van de stad te ontsnappen maar dat ze toch altijd andere mensen opzoeken (Whyte, 1980).

Fysieke inrichting

Gehl (2001) legt een verband tussen het gebruik en de kwaliteit van de fysieke inrichting van de openbare ruimte. Maar aan welke kwaliteiten moet die plek voldoen?

Een goede plek is een bereikbare en toegankelijke plek (PPS, 2000). Hier komen veel verschillende mensen die de mogelijkheid hebben om uiteenlopende activiteiten te doen. De stedenbouwkundige opzet van een wijk heeft hier invloed op. Een compacte opzet die de afstanden tussen inwoners en openbare ruimtes reduceert, bevordert toegankelijkheid en gebruik (Pasaogullari en Doratli, 2004). Een bereikbare openbare ruimte op een centrale locatie in de wijk staat in nabijheid van de woningen, met een goede zichtbaarheid vanaf de straat (PPS, 2010). Andere kenmerken die het gebruik beïnvloeden zijn veiligheid en comfort. Verder trekken plekken die schoon, heel en esthetisch waardevol zijn meer mensen aan (Pasaogullari en Doratli, 2004). Verder moet de plek voldoende zitruimte bieden zodat mensen langere tijd kunnen verblijven (PPS, 2000, Gehl, 2001). Ook hangt het gebruik af van de functie van de openbare ruimte, in ruimtes met een sterke verkeersfunctie zoals een parkeerterrein is het gebruik anders dan in ruimtes met een grotere sociale ontmoetingsfunctie zoals een buurtpark.

Gehl (2001) benadrukt het belang van verblijfsmogelijkheden in de straat en beschrijft een aantal inrichtingsfactoren van de wijk die een positieve invloed op dat type gebruik heeft. Bij lage huizen, waar men zonder bezwaar in- en uitloopt, is het gemakkelijker om even naar buiten te gaan. Dit biedt meer mogelijkheden tot vormen van verblijf in openbare ruimtes en bevordert het sociale

contact. Bij hoogbouw daarentegen houden minder bewoners zich in de directe omgeving op, doordat de lift of trap dit bemoeilijkt. Goede verblijfsmogelijkheden direct voor de huizen stimuleren het buitenleven, zoals een bankje of stoepje. Dit is een 'geparochialiseerde' ruimte zoals Jane Jacobs (1961) beschrijft, en het is vaak een aantrekkelijke plek voor bewoners om zich op te houden en contact met elkaar te hebben. Ook een voortuintje is een voorbeeld van een halfprivate ruimte die tussen de woning en het openbare staat. Deze spelen een grote rol bij de activiteiten in straat en bevorderen de verblijfsactiviteiten. Dit is vergelijkbaar met het Hollandse 'stoepje', al is het gebruik door de afmeting wel geringer dan bij een voortuintje (Gehl, 1971). Het hebben van een tuin of balkon mag het contact op straat dan bevorderen, maar het kan het gebruik van de openbare ruimtes in de wijk juist belemmeren omdat de tuin of het balkon voor veel mensen de belangrijkste plek is om te recreëren (Erkip, 1997).

Sociale en persoonskenmerken

Naast fysieke aspecten hebben de sociale kenmerken van de gebruiker invloed hebben op het gebruik. Verschillend onderzoek is gedaan naar groepen gebruikers en hun gebruik en beleving van openbare ruimte. Zo is er onderzoek gedaan naar het gebruik van openbare ruimtes door vrouwen (o.a. Garcia-Ramon e.a., 2004, Pain, 1991, Day, 2000), kinderen (o.a. Malone, 2002) en mensen van verschillende rassen (o.a. Snel en Boonstra, 2005, Odé, 2002). Soms wordt hierin gepleit voor het doen van aanpassingen in de inrichting zodat die beter aansluit op de specifieke wensen van deze groepen gebruikers. Naast geslacht, leeftijd en etniciteit, hebben de kenmerken huishoudensamenstelling, inkomen, onderwijsniveau, autobezit en individuele voorkeuren invloed op het gebruik van openbare ruimtes. Ook heeft het hebben van een tuin of balkon invloed op de keuze voor openbare ruimtes om te recreëren (Erkip, 1997).

Klimaat en tijd

Klimaat en tijd zijn factoren die het gebruik beïnvloeden maar die niet te sturen zijn. Dagen met veel zon en hoge temperaturen trekken mensen naar openbare ruimtes. Mensen zoeken dan altijd een plekje in de zon opzoeken, ook als de temperaturen niet hoog zijn (Whyte, 1980). Verder hebben pleinen met een horecafunctie vooral tijdens lunch en 's avonds een piek.

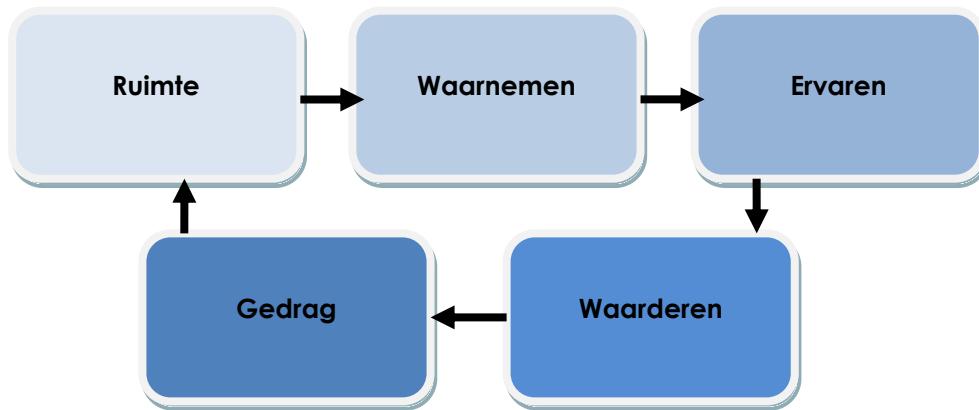
2.5 De beleving van de openbare ruimte

We lopen 's nachts liever niet meer alleen door een slecht verlicht park, we kunnen ons ergeren aan kapotte stoeptegels en veel ouderen lopen het liefst met een grote boog om een groep lawaaiige hangjongeren. Daarentegen zitten we op een mooie zomerdag graag op een gezellig plein waar van alles te zien is, geeft het groen en water in de wijk ons een gevoel van rust en laten we de kinderen het liefst spelen op veilige en schone speeltoestellen.

Openbare ruimtes zijn niet slechts het product van de ontwerper, maar worden pas een plek als het betekenis krijgt voor een individu of binnen een samenleving. Plekken worden voortdurend door mensen gecreëerd en gerepresenteerd. Een belangrijk begrip in dit verband is *sociale constructie*, het proces waarbij meningen, betekenissen en beelden van een plaats in sociaal verband gevormd worden (Low, 1996). Het gaat hier om de subjectieve waardering van de gebruiker, oftewel hoe mensen de openbare ruimtes beleven. Beleving is een vaag en moeilijk meetbaar begrip maar door de toename van belevingsonderzoek de afgelopen jaren is er steeds meer bekendheid gekomen.

Beleving is een set van wisselende factoren die mede bepalen hoe mensen over een plek denken. Het ene onderzoek legt bij het meten van beleving de nadruk op de ervaringen die men in de omgeving opdoet en de betekenissen die men daaraan toekent terwijl het andere onderzoek meer gebaseerd is op de waardering van de omgeving waarbij 'voorkeur' een centraal begrip is (Buijs en van Kralingen, 2003).

Buijs en van Kralingen (2003, p.20) definiëren beleving als: 'De psychologische ervaringen wanneer een bepaalde omgeving wordt waargenomen'.

Figuur 2.1 Beleving van mens-omgeving
Bron: Buijs en van Kralingen, 2003

Figuur 2.1 laat de vereenvoudigde relatie tussen mens en omgeving zien. De fysieke *ruimte* vormt het onderwerp van de waarneming, in dit onderzoek de fysieke openbare ruimtes. In de vorige paragraaf is ingegaan op de kwaliteit van de fysieke ruimte. Beleving begint met de *waarneming* van het landschap, dit is afhankelijk van de persoonlijke context en dus subjectief.

De waarneming roept bepaalde *ervaringen* en *herinneringen* op, deze zijn sterk contextafhankelijk en dus ook subjectief. Het is zowel afhankelijk van de persoon (behoefte, stemming, kennis en eerdere ervaringen) als afhankelijk van het landschap (ontstaansgeschiedenis, functies). De *waardering* van de omgeving hangt van zowel ruimtelijke als psychologische en sociaal culturele factoren af. Hierbij spelen voorkeuren een belangrijke rol.

Het *gedrag* is een gevolg van de ervaringen en waardering van de omgeving, openbare ruimtes die bijvoorbeeld hoog gewaardeerd worden zullen drukker bezocht worden. Dit gedrag heeft ook weer invloed op de *fysieke ruimte* zelf, veel gebruikt straatmeubilair slijt bijvoorbeeld sneller (Buijs en van Kralingen, 2003).

Beleving en ervaringen zijn dus sterk contextafhankelijk en persoonsgebonden. Een ander belangrijk aspect hierin is de relatie tussen mens en omgeving.

Sense of place, identiteit en plaatsverbondenheid

Van belang bij de beleving van een ruimte is het plaatsbesef, de 'sense of place', en de betekenis die aan een plaats toegekend wordt (Williams e.a., 1992). Plekken met betekenis zijn het resultaat van de fysieke setting en menselijk handelen (Lupi, 2008). 'Sense of place' is het gevoel dat bij insiders, de bewoners van een plek, wordt opgewekt als gevolg van de ervaringen en herinneringen die aan die plek refereren (Knox en Marston, 2007). Dit hangt samen met de identiteit van een stad, dat meer gaat over de (gedeelde) herkenbaarheid en het imago. In de inleiding en eerder dit hoofdstuk is al een aantal keren genoemd dat openbare ruimtes deels de identiteit van een stad of wijk bepalen. Het gaat om het karakteristieke waarmee de ene plek zich onderscheidt van de andere plek (Van Aalst en Ennen, 2002). De betekenis van een plaats verandert door de tijd heen, hierdoor is een plaats tijdafhankelijk (Pred, 1984). Hetzelfde geldt voor een interpretatie van een plaats, tegen een flatwijk uit de jaren zeventig wordt nu heel anders gekeken dan ten tijde van de bouw.

Bij plaatsverbondenheid is het uitgangspunt dat iedereen een bepaalde band met zijn of haar omgeving heeft. Het gaat om een omgeving waar de mens vertrouwd mee is, en waar men zich mee identificeert. Hieruit ontstaat een gevoel van 'thuisvoelen' (Lupi, 2008).

Fysieke omgeving

De fysieke kwaliteit heeft een belangrijke invloed op de ervaring van de stad en de omgeving. Het kan sterke emoties oproepen zoals angst, plezier of genot en het kan gedrag beïnvloeden zoals het aantrekken of juist afstoten van mensen (Nasar, 1990). Eén van de eerste wetenschappers die uitgebreid onderzoek deed naar de beleving van de stad is Lynch (1960), waarbij hij gebruik maakte van mental maps als onderzoeksmethode. Steden zijn constructies in de ruimte, met een redelijk vaste schaalgrootte maar het beeld wat wij over de stad hebben verandert constant en verschilt per persoon. Volgens Lynch gaat het om de 'leesbaarheid' van de stad, oftewel de mate van herkenning van bepaalde stadsdelen. Dit zorgt voor een bepaald beeld van de stad dat door meerdere mensen min of meer gedeeld wordt. Dit is onder andere van belang voor het navigeren door de stad, oftewel voor de oriëntatie, dus weten waar je bent. De volgende vijf fysieke elementen bepalen voor een groot deel de leesbaarheid van een stad:

-*Paden of lijnen ('paths')*: hier beweegt men zich langs: straten, wegen, fietspaden. Dit zijn vaak belangrijke objecten in een mental map omdat via deze wegen de omgeving wordt gebruikt.

-*Randen ('edges')*: objecten die een grens of contrast aangeven, deze helpen een omgeving op te delen in segmenten bijvoorbeeld een hek of bebouwing.

-*Gebieden ('districts')*: een min of meer afgebakend gebied van de grotere ruimte, op basis van een bepaalde herkenbare identiteit of karakter. Zij maken deel uit van een groter netwerk.

-*Knooppunten ('nodes')*: elementen waar men naar toe en vandaan beweegt, zoals stations of pleinen.

-*Bakens of oriëntatiepunten ('landmarks')*: Zijn ook een soort knooppunt maar staan meer op zichzelf en maken niet per se deel uit van een netwerk. Deze zijn duidelijk identificeerbaar en herkenbaar voor ruimte. Voorbeelden zijn een kerktoeren of een opvallend appartementencomplex (Lynch, 1960).

Deze elementen moeten wel aan bepaalde eisen voldoen wil het waarde hebben als openbare ruimte. De elementen moeten goed bereikbaar en toegankelijk en zichtbaar zijn. Lynch richt zich in dit onderzoek vooral op de fysieke omgeving maar erkent dat er ook andere aspecten van belang zijn bij de 'leesbaarheid' van de stad zoals de sociale betekenis van een gebied, de functie, de historie en zelfs de naam (Lynch, 1960).

De beleving en waardering wordt verder beïnvloed door de functie van de openbare ruimte. Openbare ruimtes met een verblijfsfunctie die gebruikt worden voor uiteenlopende activiteiten worden intensiever beleefd dan ruimtes die vooral gebruikt worden om te passeren (Van Aalst en Ennen, 2002).

Persoonskenmerken

De relatie tussen bewoners en hun beleving van de woonomgeving varieert naar persoons- en huishoudenkenmerken. Zo is er de veronderstelling dat bewoners in lagere sociaaleconomische posities, ouderen en huisvrouwen met jonge kinderen hun buurt intensiever gebruiken, meer sociale contacten in de buurt hebben en zich meer met de buurt identificeren. Ook huizenbezit zou hier positief mee samenhangen. Tijd is hier een belangrijke factor: hoe meer tijd men in de buurt doorbrengt, hoe hechter de relatie met de woonomgeving is (Lupi, 2008).

2.6 Conclusie en conceptueel model

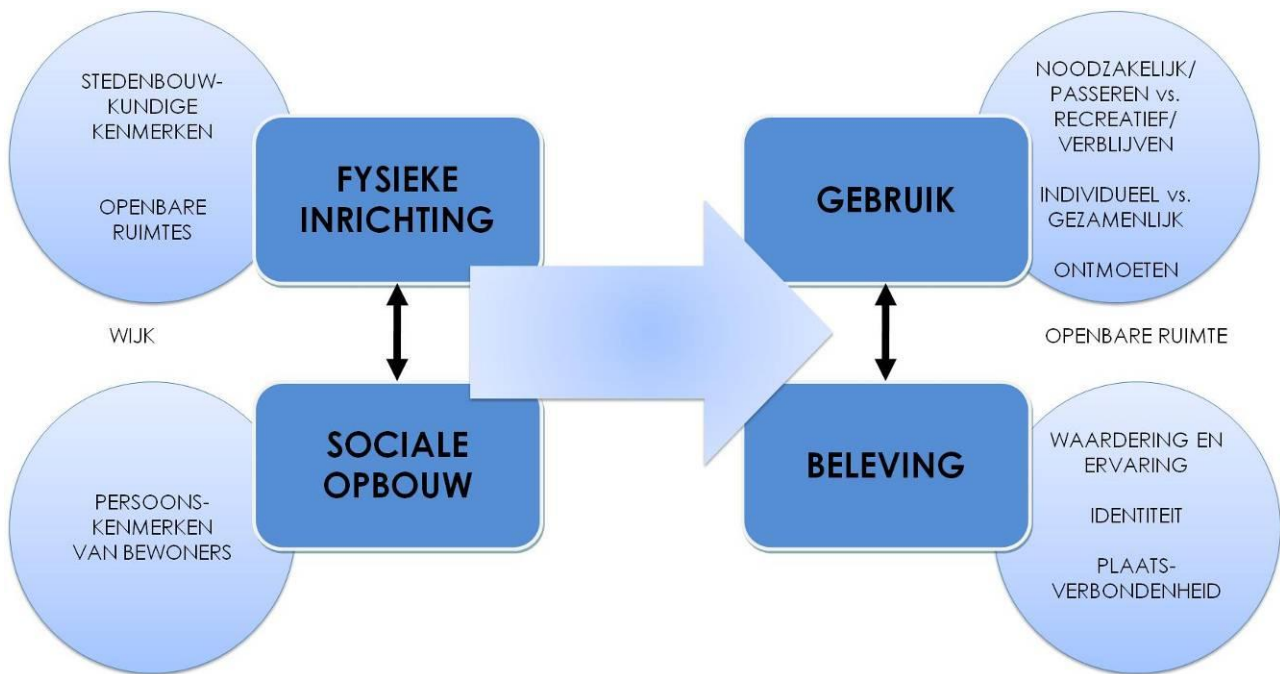
Dit hoofdstuk begon met de functies en inrichting van stedelijke openbare ruimtes en de ontwikkelingen die daar invloed op hebben gehad. Openbare ruimtes zijn van belang omdat het sociale ontmoetingsplaatsen zijn, een podium vormen voor activiteiten, cultuur en politiek, omdat het schone lucht en ruimte in de stad brengt en het belangrijke plekken zijn voor de identiteit van een stad. Bovendien zijn het plekken voor handel, verkeer, recreatie en consumptie. Deze functies en belangen zijn door de tijd veranderd door economische en maatschappelijke veranderingen.

Dit vormt de context van het gebruik en de beleving van openbare ruimtes, twee concepten die daarna zijn uitgelegd. In dit onderzoek wordt het onderscheid gemaakt tussen noodzakelijk, optioneel, sociaal en individueel gebruik. Bij beleving gaat het om ervaringen, waarderingen, identiteit en plaatsverbondenheid, drie sterk persoonlijke factoren. Het gebruik en de beleving verschilt per gebruiker door verschillende achtergronden en persoonskenmerken. Ook zijn er andere aspecten die invloed hebben op het gebruik en de beleving zoals fysieke kenmerken van de plek zelf, activiteiten op de plek, klimaat en de plaatsverbondenheid die de gebruiker met de plek ervaart.

Figuur 2.2 geeft het conceptueel model weer met de belangrijkste concepten uit het onderzoek en hun onderlinge relaties. De pijlen tussen de 'fysieke inrichting' en 'sociale opbouw' (van de wijk) en tussen 'gebruik' en 'beleving' (van openbare ruimtes) laten een wederzijdse relatie zien. De fysieke inrichting van een wijk trekt bepaalde bewoners aan met eigen persoonskenmerken. Een voorbeeld wordt in hoofdstuk 1 genoemd: de ruime en groene vinexwijk die veel jonge gezinnen aantrekt. Andersom heeft de sociale samenstelling van een wijk ook invloed op de fysieke inrichting. Een voorbeeld is een vervallen arbeidersbuurt waar een nieuwe groep yuppen met hoge inkomens is komen wonen waardoor er meer voorzieningen komen.

In paragraaf 2.5 is uitgelegd dat de beleving op verschillende manieren afhangt van de manier waarop de openbare ruimte wordt gebruikt. Een plein vol mensen kan bijvoorbeeld gevoelens van gezelligheid oproepen, en een straat waar veel aan bewonersparticipatie gedaan wordt, kan bijdragen aan een gevoel van verbondenheid. Andersom beïnvloedt de beleving van openbare ruimtes ook het gebruik ervan: op plekken waar men zich prettig voelt is men geneigd langer te verblijven dan in een onprettige plekken. Verder worden plekken die de identiteit van de wijk uitdrukken (bijvoorbeeld door kunst of verwijzingen naar historie) anders gebruikt dan plekken die meer op noodzakelijk gebruik gericht zijn, zoals plekken met een duidelijke verkeersfunctie.

Uit paragraaf 2.4 en 2.5 blijkt dat het gebruik en de beleving van openbare ruimtes beïnvloed worden door de fysieke inrichting en sociale opbouw van een wijk. De verwachting is dat het gebruik en de beleving van openbare ruimtes sterk zal verschillen tussen bewoners van wijken met een verschillende fysieke en sociale opbouw. Hier is nog maar weinig over bekend. Ook is er nog weinig bekend welke aspecten van de fysieke inrichting en de sociale opbouw, de linkerbolletjes, invloed hebben op de rechterbolletjes, de aspecten van gebruik en beleving. Deze relatie wordt weergegeven als de pijl in het midden en is het vraagstuk van dit onderzoek.

Figuur 2.2 Conceptueel model fysiek & sociaal versus gebruik & beleving

Om dieper in te gaan op 'de grote pijl', wordt nu een stap naar het empirische deel van het onderzoek gemaakt. Dit deel bestaat uit een casestudie in Nijmegen. Hier zijn verschillende onderzoeksmethoden gebruikt om meer te weten te komen over de relatie tussen de fysieke en sociale opbouw van de wijk en het gebruik en de beleving van openbare ruimtes. In het volgende hoofdstuk worden de concepten eerst verder geoperationaliseerd. Vervolgens worden de onderzoeksmethodes beschreven en wordt de keuze voor die methoden onderbouwd.

Hoofdstuk 3 Operationalisering en onderzoeksmethoden

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de theoretische concepten vertaald naar meetbare methodes om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Hiervoor zijn eerst de concepten uit de theorie geoperationaliseerd. Dit is in het conceptueel model uit het vorige hoofdstuk al voor een deel gedaan maar in de volgende paragraaf wordt dit verder uitgelegd.

In het onderzoek is gebruik gemaakt van een casestudie in Nijmegen waar in vier wijken het gebruik en de beleving van openbare ruimtes van de wijkbewoners onderzocht is. Dit is gedaan aan de hand van kwalitatieve onderzoeksmethoden bestaande uit mental mapping, mini-interviews en ongestructureerde interviews met bewoners en wijkexperts. Om een algemene achtergrond van de vier wijken te geven is gebruik gemaakt van secundaire data, zoals beleidsstukken en internetsites. De onderzoeksmethoden en de werkwijze van de analyse van de verzamelde data komen na de operationalisering aan bod. Ten slotte wordt ingegaan op de keuze voor de casestudie in Nijmegen.

3.2 Operationalisering van de theorie

De vier hoofdconcepten in dit onderzoek zijn openbare ruimtes, fysieke inrichting, sociale opbouw, gebruik en beleving. Het begrip openbare ruimte is in de inleiding al uitgelegd en in deze paragraaf komen de andere vier aan bod. Er wordt beschreven en onderbouwd hoe de theoretische concepten geoperationaliseerd zijn, oftewel wat er in dit onderzoek mee bedoeld wordt. De paragraaf daarna beschrijft hoe de concepten vertaald zijn naar onderzoeksmethoden.

Fysieke inrichting: -Stedenbouwkundige kenmerken
 -Hoeveelheid, spreiding en functies van openbare ruimtes

De fysieke inrichting van de wijk is in dit onderzoek het natuurlijke en ingerichte uiterlijk. Bij stedenbouwkundige kenmerken gaat het om de bouwperiode, bebouwingsdichtheid, functie zoals wonen of werken en verdeling van woningen in koop- en huursector. Ook horen de oorspronkelijke stedenbouwkundige principes van de wijk en de bebouwing hierbij. Verder gaat het in dit onderzoek bij fysieke inrichting om de openbare ruimtes in de wijk, en dan met name over de hoeveelheid, de spreiding en de functies ervan.

De fysieke inrichting van de wijken is beschreven in de algemene wijkbeschrijving op basis van secundaire data. In de interviews is specifiek gevraagd naar de relatie tussen de (oorspronkelijke) inrichting van de wijk en het gebruik van openbare ruimtes. Verder is bij de analyse in zowel de mini-interviews als de semigestructureerde interviews het onderscheid tussen 'fysiek' en 'sociaal' gemaakt. Bijvoorbeeld bij de redenen waarom mensen in de wijk komen wonen is soms verwezen naar fysieke aspecten ('het groen') of sociale aspecten ('het type mens dat er woont').

Sociale opbouw: -Persoonskenmerken

De sociale opbouw bestaat in dit onderzoek uit de persoonskenmerken van de bewoners van de wijk. Het gaat hier om kenmerken zoals leeftijd, huishoudensamenstelling en het hebben van kinderen maar ook over burgerparticipatie. Zoals uit hoofdstuk 2 blijkt, hebben deze kenmerken invloed op de manier waarop mensen openbare ruimtes gebruiken en beleven.

De sociale opbouw van de wijk is net als de fysieke context beschreven aan de hand van literatuuronderzoek en secundaire data. Dit geresulteerde in de beschrijving van sociaal-maatschappelijke trends in de theorie en de algemene wijkbeschrijving in hoofdstuk 4. In de mini-interviews is aan de bewoners gevraagd naar hun leeftijd, samenstelling van het huishouden, de dagelijkse leven situatie en of de respondent een hond en tuin heeft. Verder is in de mini-interviews soms naar sociale aspecten verwezen zoals de band die de respondent met de wijk heeft. In de semigestructureerde interviews is er gevraagd naar de mate van burgerparticipatie, ook iets wat veel kan zeggen over de sociale samenstelling van een wijk.

Gebruik: -Noodzakelijk/passeren vs. recreatief/verblijven
 -Individueel of gezamenlijk

Het gebruik bestaat uit de activiteiten die gebruikers ondernemen. Gehl (2006) onderscheidt drie soorten gebruik in openbare ruimtes: noodzakelijk, optioneel en sociaal (zie hoofdstuk 2). Hiermee samenhangend is het verblijven of passeren in de buitenruimte: bij verblijven duren de activiteiten langer en bij passeren gaat het vooral om het 'van A naar B komen'. In dit onderzoek is noodzakelijk met passerend gebruik en recreatief met verblijvend gebruik samengenomen. Individueel gebruik is in dit onderzoek het alleen gebruiken van openbare ruimtes, en gezamenlijk gebruik is het samen gebruiken van openbare ruimtes. Ook de sociale ontmoetingsfunctie is een belangrijk kenmerk van openbare ruimtes. Ontmoeten is geoperationaliseerd volgens het sociaal gebruik van Gehl (2006): alle activiteiten en vormen van contact die afhankelijk zijn van de aanwezigheid van anderen, bijvoorbeeld spelende kinderen maar ook begroetingen.

Het gebruik is in het onderzoek achterhaald door middel van de mini-interviews, de mental maps en de interviews met de wijkbeheerders en -managers. In de mini-interviews is gevraagd naar de plekken die de respondent bezocht voor recreatief, niet-noodzakelijk gebruik en de vraag of, waar en hoe vaak men wel eens met anderen in de openbare ruimtes was en hoe het contact daarmee was. In de interviews met de beheerder en manager is naar de plekken gevraagd die intensief en juist niet gebruikt werden, naar de gebruikers (welke groepen maken gebruik van welke plekken), welke openbare ruimtes de wijk heeft die geschikt zijn voor recreatief gebruik en welke plekken er zijn om anderen te ontmoeten.

Beleving: -Waardering en ervaring
 -Identiteit
 -Plaatsverbondenheid

Beleving is een set van wisselende factoren die mede bepalen hoe mensen over een plek denken. Het begint met het waarnemen van de beleving, dit roept een bepaalde ervaringen op. Dit is contextafhankelijk en verschilt per persoon. Dat geldt ook voor de waardering van die ruimte, die afhankelijk is van ruimtelijke, psychologische en sociaal-culturele factoren (Buijs en van Kralingen, 2003). In dit onderzoek gaat het over hoe bewoners de openbare ruimte beleven en welk waardeoordeel zij hieraan toekennen. Het gaat om de plekken in de wijk die men belangrijk, positief of negatief vindt. Maar ook over de plekken die men mist, de kenmerken waarvan men vindt dat die de wijk karakteriseren en andere gevoelens die men bij een plek heeft. Een vorm van beleving die in dit onderzoek van belang is, is plaatsverbondenheid. Dit heeft te maken met de betekenis die een omgeving voor iemand heeft, en hoe hieruit een band ontstaat. Deze band gaat bijvoorbeeld over hoe men zich 'thuis voelt' op een plek.

Deze belevingsaspecten zijn in het onderzoek achterhaald door de interviews en het mental mapping. In de mini-interviews is gevraagd naar de belangrijkste, meest positieve en meest negatieve plek van de wijk en dingen die men in de wijk miste. Verder is de bewoners gevraagd om hun band met de wijk te beschrijven en om de wijk in drie steekwoorden te omschrijven. In de semigestructureerde interviews zijn de redenen waarom mensen naar de wijk komen wonen en de redenen dat ze vertrekken aan bod gekomen. Dit is een erg algemene vraag die niet specifiek over openbare ruimtes gaat maar het geeft wel een beeld over hoe er tegen de wijk aangekeken

wordt. Verder is er gevraagd naar de probleemplekken van de wijk en de behoeftes die er onder de bewoners bestaan. De mental maps zeggen ook veel over de beleving van de wijk, hier is onder andere gelet op de grootte en de schaal van de tekening, het aantal en de soort getekende objecten en de toelichtende tekst.

3.3 Onderzoeksmethodes

Er is in het onderzoek gekozen voor overwegend kwalitatieve onderzoeksmethodes omdat twee centrale begrippen uit het onderzoek, namelijk gebruik en met name beleving concepten zijn die zich makkelijker laten uitdrukken in woorden dan in cijfers (Bryman, 2004). In deze paragraaf wordt uitgelegd welke en waarom de gebruikte onderzoeksmethodes zijn gekozen, hoe de methode uitgevoerd is en hoe vervolgens de verzamelde gegevens geanalyseerd zijn.

Secundaire Data

Secundaire data bestaat uit informatie die anderen verzameld hebben en openbaar beschikbaar hebben gesteld (Flowerdew en Martin, 2005). In dit onderzoek gaat het voornamelijk over (beleids)documenten van de Gemeente Nijmegen zoals wijkbeheerplannen, een gebiedsatlas met gedetailleerde informatie over de vier casestudie wijken, statistische data en beleidsrapporten van het ministerie van VROM. Deze bronnen zijn gebruikt om een uitgebreide context van de vier wijken te maken, met een beschrijving van het ontstaan van de wijken, de fysieke inrichting en de sociale opbouw van de wijk. Secundaire bronnen zijn hier uitermate geschikt voor omdat die gedetailleerd ingaan op geografische, historische en sociaaleconomische aspecten. De bestudering van secundaire bronnen en het maken van een context vooraf aan het veldwerk is in dit onderzoek nuttig omdat op deze manier de ondervraagde bewoners en de wijkbeheerders en -managers beter te begrijpen zijn.

Mini-interviews

Om inzicht te krijgen in het gebruik en de beleving van openbare ruimtes door bewoners zijn in dit onderzoek (naast semigestructureerde interviews) mini-interviews en mental maps afgenomen bij bewoners. De mini-interviews bestaan uit een aantal korte open vragen, die ingaan op ervaringen, voorkeuren en meningen, in dit geval van bewoners over de openbare ruimte in hun wijk (Bryman, 2004). Een voordeel boven enquêtes of gesloten vragen is dat het verhaal van de ondervraagde centraal komt te staan en dat dit niet beperkt wordt door vooraf bedachte en gecategoriseerde antwoorden (Flowerdew en Martin, 2005). Dit is in dit onderzoek met name van belang in het kader van 'beleving' wat zich moeilijk in cijfers of categorieën laat vangen.

Het mini-interview bestaat uit twee delen: De eerste acht vragen gaan in op de persoonskenmerken zoals leeftijd en huishoudsamenstelling. Met deze gegevens is de relatie met het gebruik en de beleving gemaakt. Ook zijn de gegevens vergeleken met de statistische wijkgegevens van de gemeente Nijmegen om enigszins te controleren of de onderzoekssteekproef niet al te veel afwijkt van de algemene sociale samenstelling.

De andere acht vragen van het mini-interview gaan dieper in op het gebruik en de beleving van openbare ruimtes in de wijk. Het gaat hierbij om vragen over meningen (*wat is voor u de belangrijkste plek in de wijk?*) en het gedrag van de bewoners (*welke plekken bezoekt u voor recreatief, niet noodzakelijk gebruik?*).

Een aantal vragen bevatten niet specifiek het woord openbare ruimte, bijvoorbeeld de vragen over de meest belangrijke, positieve en negatieve plek. Hier is bewust voor het woord 'plek' gekozen en niet voor 'openbare ruimte' omdat je er dan achterkomt in hoeverre mensen openbare ruimtes in hun wijk belangrijk vinden, of juist meer waarde hechten aan winkelvoorzieningen of het eigen huis juist. In bijlage 1 staat de vragenlijst voor de mini-interviews.

Werkwijze

De vier Nijmeegse wijken zijn op verschillende dagen van eind april tot eind mei bezocht. Dit leverde in totaal 73 mini-interviews op: in Bottendaal 12, in Neerbosch-Oost 20, in 't Acker 21 en in Oosterhout 20. Of dit genoeg is, is bij kwalitatief onderzoek moeilijk te zeggen. In theorie moet de hoeveelheid opgeleverde informatie een zeker 'theoretical saturation point' bereiken, een punt waarbij er geen aanvullende interviews meer nodig zijn omdat het geen nieuwe informatie oplevert (Bryman, 2004). In dit onderzoek zijn omwille de tijd niet meer mini-interviews afgenomen, maar mede omdat het open vragen waren leverden de mini-interviews een grote hoeveelheid bruikbare informatie op.

Het afnemen van interviews is van deur tot deur gedaan, omdat zo de kans het grootst was om de bewoners van de wijk meteen te pakken te krijgen. Hoewel het om een kwalitatief onderzoek gaat, is het wel van belang een enigszins representatieve steekproef van bewoners te ondervragen. Het kan namelijk zijn dat sommige straten meer dan gemiddeld bewoond worden door een bepaalde bevolkingsgroep zoals ouderen, wat een vertekend beeld geeft. Daarom is er van tevoren over de selectie van de straten nagedacht.

De eerste wijk, Bottendaal, geldt een beetje als de 'try-out' van het veldwerk. Hier zijn in één middag 12 mini-interviews afgenomen, terwijl in de rest van de wijken ook in de ochtend veldwerk is gedaan wat rond de 20 mini-interviews opleverde. In Bottendaal is van tevoren een alfabetische lijst van alle straatnamen gemaakt, en hiervan is steeds elke derde straat gepakt. Van de straatkant met de even huisnummers zou bij elk zesde huis worden aangebeld, te beginnen met nummer 4, en aan de oneven kant elk zesde huis, te beginnen met 7. Bij non-response zou het eerste huis rechts gepakt worden. Maar al snel bleek de non-response op een zonnige woensdag enorm, waarna overgegaan is op aanbellen bij elk huis tot er open gedaan werd. In de andere wijken zijn van tevoren de straten geselecteerd, zoveel mogelijk gespreid over de wijk, en in deze straten werd er in elk huis aangebeld tot er open gedaan werd. Er is op gelet dat er niet meer dan vier respondenten uit één straat (of flat) kwamen. 't Acker kent geen straatnamen maar een nummering per subwijk. Hier is ervoor gekozen om per subwijk, zeven in totaal, zo'n drie respondenten te ondervragen.

Analyse

De antwoorden van de vragen zijn zo snel mogelijk uitgewerkt. De genoemde plekken die bij verschillende vragen naar voren kwamen zijn uitgesplitst naar openbare ruimtes en niet-openbare ruimtes. Dit betreft de vragen over de belangrijkste, positieve en negatieve plekken maar ook de vragen over wat de respondent in de wijk mist en welke plekken er bezocht worden voor recreatieve doeleinden. Als er bij een vraag (meest belangrijke, positieve en negatieve plek) meerdere plekken zijn genoemd, zijn deze allemaal opgenomen in de analyse. In dit onderzoek is er dan vanuit gegaan dat de genoemde plekken even belangrijk, positief of negatief voor de respondent is, tenzij dat duidelijk anders is aangegeven.

De vraag waarin gevraagd is om de band met de wijk te beschrijven leverde veel tekst op en is op een andere manier geanalyseerd. Hier is onderscheid gemaakt tussen 'goede, sterke band', 'slechte, zwakke band' en 'neutrale band'. Ter illustratie, respectievelijk ging het om dergelijke beschrijvingen: *'ik heb wel het idee dat mensen hier lang blijven wonen, en dat geldt voor de hele wijk dacht ik'* (een sterke band van een bewoner uit Neerbosch-Oost), *'ik stap in de auto en ben weg, ik ben niet gebonden aan een plek'* (zwakke band van een bewoner uit Oosterhout) en *'gewoon, ik woon er. Ik heb niet echt iets met de wijk. Ik woon er alleen. Ik heb niet veel contact met anderen. Maar ik vind het wel leuk wonen, zou er wel willen blijven'* (een neutrale band van een bewoner uit 't Acker). In dit onderzoek is dit gebruikt omdat het iets zegt over de betrokkenheid en plaatsverbondenheid met de wijk.

De vraag waarbij de respondent drie kenmerkende steekwoorden noemt, leverde een veelheid aan woorden op. Deze zijn soms gegroepeerd, zoals 'levendig' en 'gezellig' bij elkaar en 'internationaal' en 'multicultureel'. Hierna zijn de kenmerken ingedeeld in positief, negatief of

neutraal. Net als bij de omschrijvingen van de band met de wijk is dat soms niet eenvoudig maar meestal kon er ook veel uit de andere kenmerken of antwoorden worden afgeleid. Bijvoorbeeld als iemand e wijk omschreef als 'veel groen', 'prettig wonen' en 'rustig' en openbare ruimtes bezocht om 'rust te zoeken', dan is er vanuit gegaan dat het steekwoord 'rustig' positief bedoeld is.

Mental mapping

Naast de mini-interviews hebben dezelfde respondenten ook een mental map van de wijk getekend. De mental maps zijn in dit onderzoek vooral gebruikt om meer inzicht in de beleving te krijgen, een onderwerp dat persoonlijk en moeilijk in woorden uit te drukken is. Mental maps, ook wel cognitive maps genoemd, zijn flexibele en dynamische communicatiemediën, die iets zeggen over wat de tekenaar belangrijk vindt en iets zeggen over de omgeving van de mens. De mental maps geven een nieuw en uniek perspectief weer: de schaal, oriëntatie, projectie of symbolen (Halseth en Doddrige, 2000). Een mental map is een: *'complex, highly selective, abstract, generalized mental representations in various forms that are idiosyncratic (uniek) among individuals and groups'* (Van Ommen en Painter, 2005, p. 505).

In figuur 3.1 is een mental map van een 8 jarig kind te zien. Haar tekening zegt veel over de dingen die zij belangrijk vindt in haar dagelijkse leven: haar school die prominent afgebeeld is, de voetbaldoelen, en het stadscentrum dat juist verder weg getekend is. Dit geeft aan wat zij wel en minder belangrijk vindt. Mental mapping is een onderzoeksmethode die op bijna iedereen toe te passen is, waarbij inzicht wordt gegeven van een persoonlijke representatie van een plek. De kaart zegt niet alleen iets over beleving, maar de weergegeven routes, grootte van objecten, hoeveelheid getekende objecten zeggen óók iets over het gebruik van de omgeving (Flowerdew en Martin, 2005). Dit maakt deze onderzoeksmethode geschikt voor dit onderzoek.

Mental mapping is steeds meer gebruikt omdat het vaak bij belevingsonderzoek wordt gebruikt, een type onderzoek dat de laatste jaren steeds populairder wordt. Maar de onderzoeksmethode bestaat al een tijd, de socioloog Lynch (1960) wordt vaak genoemd als pionier van het gebruiken van mental mappen als wetenschappelijke onderzoeksmethode. Lynch bestudeerde hiermee de manier waarop mensen hun stad zien en gebruiken en indelen, en welke fysieke objecten hierbij bepalend zijn. Hij maakt onderscheid in paden, randen, districten, knooppunten, bakens en oriëntatiepunten (zie paragraaf 2.5).

Werkwijze

De mental-maps zijn bij dezelfde bewoners als bij de mini-interviews afgenomen. Na het mini-interview is gevraagd of de bewoner een kaartje wilde tekenen van de wijk met daarin de voor hem of haar belangrijkste plekken. Van de 73 respondenten waren er 13 die geen kaart wilde tekenen (met als redenen: *'ik kan écht niet tekenen'* of *'je hebt aan mijn antwoorden wel genoeg'*). Hier zijn alleen de mini-interviews van gebruikt. Voor of tijdens het tekenen is een aantal sturende vragen gesteld of aanwijzingen gegeven zoals *'teken een kaartje van uw wijk'*, *'wat ziet en doet u in de wijk?'* en *'wat zijn negatieve en positieve plekken van de wijk'*. Er is om dezelfde reden als bij sommige vragen in de mini-interviews, niet expliciet aangestuurd op het tekenen van openbare ruimtes. Zo is zoveel mogelijk uitgesloten dat mensen alle openbare ruimtes in de wijk zouden tekenen, terwijl ze daar misschien nooit komen. Bij het tekenen is ook aangegeven dat de respondent alles schriftelijk mocht toelichten, wat meestal ook gedaan is.

Analyse

De belangrijkste analyse van de mental maps was, net als bij de mini-interviews, het categoriseren van de getekende objecten in openbare ruimtes en niet-openbare ruimtes. Ook is het aantal getekende objecten, de schaal en de grootte van de getekende kaart meegenomen. Een mental map is sterk persoonlijk en er zijn al verschillende onderzoeken gedaan naar de relatie tussen persoonskenmerken en de mental map. Volgens Van Ommen en Painter (2005) tekenen mensen uit lagere sociaaleconomischestatus-groepen, jongeren en gehandicapten kleinere leefgebieden. Dit kan kunnen komen doordat deze groepen minder mobiel zijn en minder toegang tot transport

hebben. Mensen uit middel- en hoge sociaal economische status groepen tekenen kaarten die meer op schaal, gedetailleerder en beter gestructureerd zijn (Van Ommen en Painter, 2005). Deze relatie is in dit onderzoek niet verder uitgewerkt omdat hiervoor het aantal kaarten te laag was en de er niet heel diep ingegaan is op de sociaal economische status van de respondent (wel voor de wijk).

Figuur 3.1 Een mental map van een 9-jarige
Bron: Halseth & Doddridge, 2000

Semigestructureerde interviews

Om dieper in te gaan op het gebruik en de beleving van openbare ruimtes zijn naast mental mapping en mini-interviews met wijkbewoners, ook semigestructureerde interviews met wijkbeheerders en wijkmanagers gehouden. Een semigestructureerd interview is een vraaggesprek op basis van een lijst met vragen of onderwerpen. Deze lijst is leidend voor het interview, maar de geïnterviewde heeft veel ruimte om in te gaan op specifieke onderwerpen of om gerelateerde thema's aan te kaarten. Het is dus een flexibel interview, waar ook de interviewer kan doorvragen naar bepaalde onderwerpen (Bryman, 2004). In bijlage 2 staat de vragenlijst met de vaste vragen die in dit onderzoek per wijk gebruikt is.

De wijkmanager en -beheerder zijn zogenaamde sleutelexperts van de wijk, omdat zij dagelijks in hun werk bij de gemeente met de wijk te maken hebben. Hierbij is de wijkbeheerder de schakel tussen bewoners en gemeente als het over het beheer en onderhoud van de openbare ruimte gaat. De wijkmanager zorgt voor de verbetering van de leefbaarheid, veiligheid en sociale cohesie in de wijken (Gemeente Nijmegen, 2010). Hier komt nogmaals de indeling fysiek (wijkbeheerder) versus sociaal (wijkmanager) terug, een belangrijk onderscheid in dit onderzoek.

De interviews vormen een goede aanvulling op de mini-interviews en mental maps van de bewoners omdat de beheerder en de manager 'experts' zijn die de wijk op een objectievere manier kennen omdat het hun dagelijks werk is. Ook laten zij zich bij de beantwoording van de vragen minder leiden door persoonlijke motieven, iets wat bij de bewoners juist de bedoeling is.

Met de semigestructureerde interviews is het verder mogelijk bepaalde onderwerpen over de wijk vanuit een algemeen perspectief te benaderen in plaats van individueel perspectief, zoals bewonersparticipatie, sociale samenhang en de relatie tussen de fysieke opzet van de wijk en het gebruik van openbare ruimtes. Hierdoor krijgen de wijkexperts de kans iets meer zeggen over bepaalde groepen gebruikers die met de mini-interview en mental maps onderbelicht zijn zoals kinderen, maar ook over specifieke openbare ruimtes die maar door een klein deel van de inwoners werd gebruikt.

Werkwijze

Per wijk is er één dubbelinterview afgenomen, met de wijkbeheerder en –manager tegelijkertijd. Op deze manier konden zij elkaar aanvullen bij de beantwoording van de vragen. Dit kon goed omdat zij als ‘experts’ van dezelfde wijk veel samenwerken. Andere, meer pragmatische redenen zijn efficiency en tijdsbesparing.

De interviews zijn tussen eind april en eind mei 2010 afgenomen in het gemeentehuis van Nijmegen en duurden zo’n één tot anderhalf uur. Vooraf is het onderzoek geïntroduceerd en is toestemming gevraagd om het gesprek op te nemen, wat in geen van de gevallen een probleem was. Voor de zekerheid is tijdens het vraaggesprek nog aantekeningen gemaakt. Ook is aangegeven dat de geïnterviewden de ruimte hadden om zelf over onderwerpen te beginnen.

Ter voorbereiding is vooraf enige informatie over de wijk verzameld, die ook nodig was voor de fysieke en sociale context. Ook zijn de semigestructureerde interviews steeds ná de mini-interview- en mental-map sessies gedaan, zodat in de interviews daaraan gerefereerd is.

Onderwerpen die in elk interview aan de orde zijn gekomen zijn de redenen dat mensen naar de wijk verhuizen, de redenen dat ze wegtrekken, welke openbare ruimtes wel en niet intensief gebruikt worden, welke mensen er wel en niet op afkomen, welke plekken problemen opleveren, of de fysieke inrichting een probleem vormt voor huidige functies en gebruik, welke plekken er zijn om te recreëren en om te ontmoeten, welke identiteitsbepalend zijn participatie, en de relatie van openbare ruimtes met sociale samenhang en leefbaarheid. In bijlage 2 staat per wijk de vragenlijst. Hierin zijn niet de vragen opgenomen waarbij de interviewer verder vroeg naar aanleiding van een antwoord op de vorige vraag.

Analyse

Voor het analyseren van kwalitatief materiaal zijn geen vaste regels die houvast bieden, zoals met kwantitatief materiaal. Wel zijn er verschillende methoden om de verzamelde informatie te ontleden (Bryman, 2004). De interviews zijn naderhand zo snel mogelijk uitgetypt om informatieverlies tegen te gaan. In dit onderzoek zijn de uitgewerkte interviews gecodeerd. De empirische uitwerking van het onderzoek is onderverdeeld in ‘gebruik’ en ‘beleving’, dit waren de twee hoofdcodes van het interview. Dit is verder opgesplitst naar noodzakelijk, recreatief, gezamenlijk, individueel en sociaal gebruik, en naar doelgroepen: wie gebruikt welke ruimtes. Bij beleving werden de codes opgesplitst in waardering, identiteit en plaatsverbondenheid. Hier is ook weer het onderscheid in positieve en negatieve waarderingen gebruikt. Verder zijn de antwoorden gerelateerd aan de fysieke inrichting van openbare ruimtes in de wijk, de fysieke opzet, ligging en historie van de wijk, de voorzieningen in de wijk en de sociale opbouw van de wijk. Een voorbeeld is de uitspraak *‘het ommetje in de wijk (Neerbosch-Oost) is een belangrijke plek, hier kun je een uurtje, anderhalf uurtje plezier hebben’*, op de vraag wat belangrijke plekken zijn. Deze zin is ondergebracht bij ervaring/waardering: positief (‘plezier’) en dit is gerelateerd aan de fysieke inrichting van de openbare ruimte. Veel uitspraken zijn aan meerdere onderwerpen gerelateerd, bijvoorbeeld aan zowel sociale samenstelling als voorzieningen (bijvoorbeeld *‘ouderen ontmoeten elkaar in de winkels’*).

3.4 Casestudie Nijmegen

Vier wijken in Nijmegen vormen de casestudie van dit onderzoek (zie figuur 3.2 voor de ligging). Hierbinnen is uitgebreid onderzoek gedaan naar de voor dit onderzoek belangrijke thema's. Met deze verklarende casestudie wordt een gebied gedetailleerd en intensief onderzocht en geanalyseerd. Het doel van deze casestudie is het vormen van een geschikte context voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen, door middel van intensief onderzoek dat een duidelijk relatie met de theorie heeft (Bryman, 2004). In dit onderzoek gaat het om het achterhalen of en welke verschillen er zijn in het gebruik en de beleving van openbare ruimtes tussen wijktypes die elk een andere fysieke inrichting en sociale opbouw hebben. De verwachting is dat er verschillen zullen zijn tussen de wijken omdat uit hoofdstuk 2 blijkt dat zowel de fysieke inrichting als de persoonskenmerken invloed hebben op het gebruik en de beleving van de omgeving.

Gezien het geringe tijdsbestek zijn er niet meer dan vier wijken onderzocht. De vier gekozen wijken zijn daarom zoveel mogelijk 'uitersten' van elkaar, oftewel vier zo verschillend mogelijke types wijken. Het gaat om de negentiende eeuwse wijk Bottendaal, de stempelwijk Neerbosch-Oost, de woonerfwijk 't Acker en de vinexwijk Oosterhout. Vier wijken die een duidelijk tijdsbeeld laten zien en waarin elke bouwperiode duidelijk van invloed is op de huidige inrichting en opzet.

Het zijn wijktypes die in veel Nederlandse steden voorkomen. Hierdoor wordt enigszins de kans verkleind dat de resultaten van het onderzoek in de wijken bepaald zijn door gebiedsspecifieke kenmerken. Ook zijn de vier wijken geografisch afgebakend van andere wijken. Bottendaal is duidelijk begrensd door het spoor, de Graafseweg en de Sint Annastraat. Hetzelfde geldt voor Neerbosch-Oost met het Maas-Waalkanaal en de Graafseweg. Bij 't Acker ligt aan twee kanten de A73 en aan de oostzijde de Ijpenbroekweg. Oosterhout wordt omsloten door groen en ligt redelijk ver van andere woonwijken. In figuur 3.2 is de ligging van de vier Nijmeegse wijken te zien.

Er is voor vier wijken in Nijmegen gekozen omdat dat een middelgrote stad is die qua opbouw en geschiedenis vergelijkbaar is met veel andere steden, bijvoorbeeld Groningen en Haarlem. Een andere, meer pragmatische keuze voor Nijmegen is de grote hoeveelheid informatie en contacten dat adviesbureau PLAN terra met de gemeente Nijmegen heeft.

Figuur 3.2 Kaart van Nijmegen en de locatie van de vier case studie wijken
Bron: Bewerkt naar een kaart afkomstig van het Centraal Bureau voor Statistiek, 2008

3.5 Slot

Dit hoofdstuk begon met de operationalisering van de belangrijkste begrippen uit het theoretisch kader. Vervolgens is uitgelegd waarom er voor mini-interviews, mental mapping en semigestructureerde interviews als onderzoeksmethoden is gekozen. Ten slotte is de casestudie van vier wijken in Nijmegen geïntroduceerd. Deze introductie vormt de brug naar het volgende hoofdstuk. Dat gaat in op het gebruik van woonwijktyperingen in Nederland en geeft een uitgebreidere beschrijving van de vier Nijmeegse wijken.

Hoofdstuk 4 Woonwijktyperingen en de opbouw van Nijmegen en haar wijken

4.1 Inleiding

Elke woonwijk is met een bepaald idee ingericht, een idee dat afhankelijk is van voor de tijds- en plaatscontext. Nederland heeft een specifieke inrichting die het resultaat is van ontginning, landaanwinning en planmatige inrichting. Elke tijd heeft zijn eigen opvattingen en beleidsvisies die hun stempel hebben gedrukt op de inrichting van de ruimte. Met de vernieuwing van steden en de aanleg van nieuwe wijken geeft de ruimtelijke ordening vorm aan Nederland, al vele decennia lang. Dit is een resultaat van veranderlijke politieke, sociaaleconomische en maatschappelijke omstandigheden (Van der Cammen en de Klerk, 2003).

Dit hoofdstuk begint met het gebruik van woonwijk- of woonmilieutypologieën in Nederland, omdat het in dit onderzoek gaat naar de beleving en het gebruik in verschillende wijktypes. Hiervoor is het nodig om meer te weten welke types er bestaan en waar deze op gebaseerd zijn. Na deze paragraaf wordt gefocust op de achtergrond van de casestudie van dit onderzoek, namelijk de stad Nijmegen. De geschiedenis van de stad komt aan bod, maar er wordt ook gerefereerd naar binnenlandse en buitenlandse ontwikkelingen die hun stempel op de inrichting van de stad hebben gedrukt. Ten slotte wordt in paragraaf 4.4 toegespitst op de vier wijken uit de casestudie Nijmegen. In vogelvlucht worden de wijken geïntroduceerd, waarbij het vooral over de fysieke en sociale opbouw gaat.

Hoofdstuk 4 geeft een antwoord op deelvraag 3: Hoe is de stad en haar wijken fysiek en sociaal opgebouwd en wat is de rol van openbare ruimtes hierin?

4.2 Woonwijktyperingen in Nederland

Net zoals er verschillende definities van openbare ruimte bestaan, zijn er ook meerdere woonwijktyperingen. In veel literatuur en beleidsstukken worden de typen woonwijken ook wel aangeduid als woonmilieus. In dit onderzoek is bij de definiëring van openbare ruimte aangesloten op internationale definities. Voor de woonwijktypologie wordt op de Nederlandse situatie gericht, vanwege de heel eigen geschiedenis en beleid. Dit sluit daardoor ook beter aan bij de casestudie in Nijmegen.

Woontypes of woonmilieus worden gedefinieerd op basis van stedelijkheid, het voorzieningenniveau, de hoeveelheid groen, stedenbouwkundige eigenschappen, de identiteit of de sociaaleconomische kenmerken van bewoners. Hierdoor zijn er veel woonmilieutypologieën ontstaan (De Vries e.a., 2006, Wassenberg e.a., 2006, Faessen e.a., 2008). Wassenberg e.a. (2006) onderscheidt zes hoofdcategorieën om een woonmilieu te beschrijven: fysieke eigenschappen, geografische ruimte, economische factoren, sociale factoren, gedrag en gebruik en mentale criteria. Meestal ligt bij een definitie de nadruk op één van deze aspecten. De Vries e.a. (2006) hebben een overzicht gemaakt in de overvloed aan typologieën die gebruikt worden in het ruimtelijk beleid in Nederland. Typologieën spelen een grote rol in het woonbeleid en woonwensenonderzoek.

De woonmilieutypologie van het ministerie van VROM, uit het rapport van Wassenberg e.a. (2006), is een veel gehanteerde indeling: centrumstedelijk, buitencentrum, groenstedelijk, centrumdorps en landelijk wonen (zie tabel 4.1). Deze typologie werd in de jaren negentig geïntroduceerd en is gebaseerd op vier dimensies: dichtheid, bereikbaarheid, functiemenging en kwaliteit bebouwing

(Wassenberg e.a., 2006). Deze vijf woonmilieus zijn onderverdeeld in meerdere subcategorieën, oftewel wijktypes.

Tabel 4.1 VROM-woonmilieutypologie

Type woonmilieu	Sub categorieën en voorbeeld wijktypes	Omschrijving
<p>Centrumstedelijk</p> <p>Leiden, centrum</p>	<p>Centrumstedelijk plus, centrum kleinstedelijk</p> <p>Historische binnensteden, nieuwe stedelijke centra.</p>	<p>Centrale ligging, relatief hoge woondichtheid, functiemenging, veel voorzieningen zoals horeca en detailhandel.</p> <p>Voorbeelden: Nieuwmarkt Amsterdam, Kop van Zuid Rotterdam, Almere Centrum.</p>
<p>Buitencentrum</p> <p>Rotterdam, Nieuwe Westen</p>	<p>Stedelijk vooroorlogs, stedelijk naoorlogs compact, stedelijk naoorlogs grondgebonden, kleinstedelijk,</p> <p>19^e eeuwse woonwijk met gesloten bouwblokken en smalle straten. Stempelwijk met veel groen. Woonerfwijk, kindvriendelijke bloemkoolwijk.</p>	<p>De stadswijk rond het centrum, compact en monofunctioneel woonmilieu.</p> <p>Voorbeelden: Berlagebuurt Amsterdam, Wittevrouwensingel Utrecht, Statenkwartier Den Haag, Betondorp Amsterdam, Tongelre Eindhoven.</p>
<p>Groenstedelijk</p> <p>Den Haag, Ypenburg</p>	<p>Groenstedelijk, groen-kleinstedelijk</p> <p>Wonen met eigen tuin en speeltuinen langs groene hoofdstructuur, vinex.</p>	<p>Monofunctioneel woonmilieu dat ruim en groen van opzet is in grotere gemeenten. De uitbreiding aan de stad en groeikernen vallen hieronder.</p> <p>Voorbeelden: Rijnsweerd Utrecht, Prinsenland Rotterdam.</p>

<p>Centrumdorps</p> <p>Nootdorp, De Parade</p>	<p>Dorps</p> <p>Wonen en recreatie, lage dichtheid in groen</p>	<p>Multifunctionele centra in kleinere kernen, zowel historisch als nieuw.</p> <p>Voorbeelden: Muiden, Houten-Rond</p>
<p>Landelijk wonen</p> <p>Cornwerd, kaatsveld</p>	<p>Landelijk bereikbaar, landelijk perifeer.</p>	<p>Lage bebouwingsdichtheid in een overwegend groen gebied met weinig voorzieningen. Villawijken en landgoederen.</p> <p>Voorbeelden: Loosdrechtse Plassen, Amsteldijk.</p>

Bron: Wassenberg e.a. (2006), Hoe breed is de buurt? Typologie van woonmilieus: herkenbaar, bruikbaar en beschikbaar (Ministerie van VROM).

Foto's Leiden, Rotterdam, Den Haag en Nootdorp: Zandbelt&vandenBerg, 2009, Cornwerd: Trijntje Tilstra

Deze typologie van vijf woonmilieus is concreet maar door het algemene karakter is het minder geschikt voor gemeenten. Daarom wordt de typologie vaak verfijnd tot meer categorieën, worden er eigen interpretaties gebruikt of worden alternatieven ontwikkeld (De Vries e.a., 2006). De VROM-indeling geldt als basis voor rijksnota's over de woningmarkt. Gemeenten gebruiken bij specifieke woonbeleidsvragen vaak andere typologieën, waarbij ook rekening gehouden wordt met leeftijd, etniciteit, opleidingsniveau, beleving en identiteit (De Vries e.a., 2006).

Er kleven nog andere beperkingen aan de VROM-typologie. Ten eerste is de typologie gerelateerd aan ligging en fysieke omgevingsfactoren waardoor aspecten als identiteit, sociale samenstelling en economische status van de bewoners buiten beschouwing worden gelaten.

Ten tweede komt er binnen elk van de vijf categorieën een grote variatie aan wijken voor. In de tabel is dit in de tweede kolom aangegeven. Met name binnen het hoofdwoonmilieu buitencentrum bestaan woonwijktypes die qua fysieke inrichting en sociale opbouw van de bevolking sterk verschillen. Een derde beperking heeft te maken met de tijdsdimensie, een wijk kan bij aanvang bijvoorbeeld als groenstedelijk getypeerd worden en later als buitencentrum. Soms krijgt een wijk al een typologie voor het gebouwd is. Alle geplande vinexwijken bijvoorbeeld zijn in 1998 aangemerkt als groenstedelijk terwijl nu 42 procent van de totale vinex nieuwbouw als buitencentrum-milieu kan worden beschouwd (De Vries e.a., 2006).

Binnen Nijmegen, de casestudie van dit onderzoek, worden vijf woonmilieus onderscheiden. Deze zijn gebaseerd op de VROM-indeling, maar zijn minder breed en meer gericht op de stad. Het gaat om centrumstedelijke milieus (zie tabel 4.1), vooroorlogse milieus die dicht bij het centrum liggen, naoorlogse compacte milieus met een groot aandeel meergezinswoningen, naoorlogse grondgebonden milieus met veel grondgebonden woningen en groenstedelijke milieus die een relatief lage dichtheid en veel groen hebben (Faessen e.a., 2008).

4.3 Inleiding Nijmegen en haar wijken, een korte geschiedenis

De oudste stad van Nederland kent zijn oorsprong rond het jaar 0, toen de Romeinen zich op een stuwwal aan de Waal gingen vestigen. Dit was dankzij de gunstige ligging een goede uitvalsbasis voor de Romeinse legers die verder naar het noorden wilden oprukken.

Ook in latere eeuwen bleef Nijmegen een strategisch gelegen legerplaats, maar werd het daarnaast steeds meer een handelsstad. Vanaf 1200 ontwikkelde Nijmegen tot een bloeiende stad met een belangrijk economisch en cultureel centrum, dat de stad altijd heeft weten te behouden (Roodenburg, 2001). In de rest van Nederland leefden de meeste mensen in dorpen en was men afhankelijk van de landbouw. In de loop van de Middeleeuwen ontstonden er steeds meer steden, die vooral gericht op handel en groei waren, en later ook op militaire verdediging (Van der Cammen en de Klerk, 2003).

Nijmegen onderging in deze tijd een sterke bevolkingsgroei en in deze tijd werden naast andere vestingwerken de stadswallen gebouwd. Na tijden van bloei brak een periode aan van epidemieën, de Spaanse Opstand en het verlies van de sterke handelspositie. De stad groeide een periode nauwelijks. Pas na de Industriële Revolutie zette de groei weer in. De stad barstte letterlijk uit zijn voegen, in de negentiende eeuw werden de stadsmuren gesloopt om ruimte te maken voor stadsuitbreiding. Met de afbraak van de wallen brak een tijd van grote investeringen aan waardoor de werkgelegenheid en welvaart flink toenamen. Toch werd Nijmegen nooit een industriestad. Het was een stad gericht op onderwijs en dienstverlening, en dat is het nog steeds (Roodenburg, 2001).

Na de afbraak werden grote stadsplannen gemaakt, met brede straten, pleinen en boulevards. Ook in andere steden kwam steeds meer aandacht voor openbare ruimtes die niet langer alleen voor de elite was bedoeld (Van der Cammen en de Klerk, 2003). Bottendaal hoorde tot één van de eerste wijken die in de ring rond het centrum van Nijmegen werd gebouwd. De wijk was bedoeld voor de arbeiders die onder andere in de grote zeepfabriek Dobbelman werkten en voor de rijkere handelaren. De arbeidershuisjes en de statige herenhuizen getuigen daar nu nog van. Na de de-industrialisatie kwamen veel fabriekspanden vrij te staan en maakten de arbeiders geleidelijk plaats voor studenten en gastarbeiders (Gemeente Nijmegen en PLAN terra, 2009a).

De eerste twintig jaar van de twintigste eeuw bloeide de Nederlandse stad weer op. De in 1901 ingevoerde Woningwet verplichtte gemeentes tot het opstellen van uitbreidingsplannen. Er was deze periode sprake van twee stromingen: het ene tegen de vernietiging van het cultuurhistorische stadsgezicht, met de nadruk op behoud van korte en gebogen straatjes, pleintjes en beslotenheid. In de andere stroming moest het gesloten bouwblok (zoals in Bottendaal) met moderne industriële massabouw en individualisme weer plaatsmaken voor collectiviteit van het stadsbeeld opgebouwd uit karakteristieke straten, zie alinea hierna (Van der Cammen en de Klerk, 2003).

Na de oorlog was er net als in de rest van Nederland door de babyboom grote woningbehoefte in Nijmegen. Dit leidde tot de bouw van naoorlogse woonbuurten ten zuiden van het centrum. Na de wederopbouw richtte de stad haar aandacht op grootschalige uitbreidingsplannen. Dit leidde in de jaren vijftig tot zeventig tot een nieuwe ring van buitenwijken, waaronder Neerbosch-Oost. De stempelwijk, met de oude dorpskern Neerbosch, is gebaseerd op de wijkgedachte. Hierbij is de wijk ontwikkeld als zelfvoorzienende en autonome enclave, op redelijke afstand van het centrum (Gemeente Nijmegen en PLAN terra, 2009b). Het bestaat uit verschillende woonvormen, laag, etage, flats die in stempelvorm gebouwd zijn. De wijk is voor verschillende levensfasen zodat allerlei gezinssamenstellingen als een woongroep bij elkaar leven. Gemeenschappelijke tuinen of het groen tussen de 'stempels' moeten interactie teweeg brengen tussen verschillende mensen. De wijkgedachte is een reactie op de treurnis van de industriële stad, en hangt samen met het CIAM (Congres Internationale d'Architecture Moderne). Deze architectuurbeweging uit de VS pleit voor functiemenging, weinig opsmuk en centraal stellen van gebruikseisen. Wijken die hiernaar

gebouwd zijn kennen een open bebouwing in plaats van gesloten bouwblokken (Van der Cammen en de Klerk, 2003).

Maar met de bouw van deze nieuwbouwwijken was er nog geen einde gekomen aan de vraag naar woningen in Nijmegen en volgde de bouw van de wijken Dukenburg en later Lindenholt, aan de overzijde van het Maas-Waalkanaal. 't Acker was één van die wijken waar begin jaren tachtig met de bouw van woningen gestart werd. De profilering was destijds 'wonen in laagbouw in een groene ambiance'. Gebouwd naar het woonerfprincipe zijn de straten verkeersarm en vaak doodlopend, gefocust op rust en veiligheid (Gemeente Nijmegen en PLAN terra, 2005). Dit kwam voort uit de grote kritiek uit de jaren zeventig op het functionalisme: men was ontevreden over de saaie eentonigheid en het gebrek aan identiteit en belevingswaarde. Men voelde zich onvrij en ingeklemd en de gemeenschapskracht van gezamenlijke tuinen en galerijen bleek niet te werken. Men had weer behoefte aan herbergzaamheid en was tegen de vernietiging van de historische stadscentra. Het was het begin van de Stadsvernieuwing, oftewel 'bouwen voor de buurt'. In deze tijd kwam het concept van de woonerf op: door het steeds drukker wordende verkeer had de straat zijn erffunctie verloren. Het woonerf wilde deze functie terug halen, waarbij de straat weer een gecombineerde woon- en verblijfsfunctie moest worden waarin het verkeer ondergeschikt werd gemaakt (Van der Cammen en de Klerk, 2003).

Eind jaren tachtig zette Nijmegen steeds meer in op de 'compacte stad'-gedachte, met het inbreiden van de bestaande stad. Dit leidde tot de aanpak van het centrum en de herstructurering van verouderde industriegebieden. Toch was het niet afgelopen met de uitbreidingsplannen. Vanaf 1996 zijn er plannen voor de het ontwikkelen van een nieuw stadsdeel ten noorden van de Waal, oftewel de Waalsprong. Dit stadsdeel is ontwikkeld in het kader van de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra (vinex) van het Rijk waarin het ministerie van VROM uitbreidingsgebieden aan de rand van steden aanwees om te voorzien in de vraag naar woningen (VROM, 1993). Eén van de doelen was het beperken van het woon-werk verkeer en het beschermen van open gebieden. Het is een vorm van groenstedelijk wonen, dichtbij de stad maar met veel groen. Een ander belangrijk kenmerk is de beheersing van het autoverkeer, in een tijd met hernieuwde milieu-bewustzijn. Maar als snel bleken de grootste probleempunten van de openbare ruimtes van vinexwijken juist het gebrek aan groen en parkeergelegenheid en de eentonigheid te zijn. Een ander probleem is dat de inrichting moeilijk aan te passen is aan de wensen van de toekomstige bewoners, vinexwijken bleken toch vooral op jonge gezinnen te zijn gefocust. (Van der Cammen en de Klerk, 2003).

In Nijmegen werden in 2000 de eerste 200 woningen op de Waalsprong opgeleverd, daarna stond de ontwikkeling een tijdje stil door een MER-procedure. Na twee jaar werden de ontwikkelingsplannen van 12.000 woningen, een bedrijvenpark en recreatie weer opgepakt en inmiddels zijn de eerste wijken gerealiseerd, waaronder Oosterhout. Hiermee heeft de stad er een heel stadsdeel bij waar in 2020 één vijfde van alle Nijmegenaren zal wonen (Gemeente Nijmegen en PLAN terra, 2008).

4.4 De vier wijken in vogelvlucht

In deze paragraaf wordt eerst ingegaan op de fysieke inrichting van de wijken, en daarna op de sociale samenstelling. De gegevens zijn afkomstig van de Wijkmonitor van Nijmegen, 2009. Dit is een groot onderzoek van de gemeenteafdeling Onderzoek en Statistiek. Het geeft een beeld van de fysieke opbouw en de sociale samenstelling van de wijk maar ook van de tevredenheid en participatie van bewoners.

Fysieke inrichting van de vier wijken

De bouwperiode en de wijktypering zijn duidelijk terug te zien in de fysieke verschillen tussen de wijken. In tabel 4.2 is een aantal fysieke gegevens op een rijtje gezet. Het beeld komt grotendeels overeen met wijktypes in het algemeen. Zo kenmerken vooroorlogse woonwijken als Bottendaal zich door het kleine oppervlak groen en is de ruimte vaak krap.

Tabel 4.2 Gegevens over de fysieke inrichting in de vier wijken

	Bottendaal	Neerbosch-Oost	† Acker	Oosterhout
Impressie	 	 	 	
Stadsdeel	Nijmegen-Oost	Nijmegen-Nieuw-West	Lindenholt	Nijmegen-Noord
Bouwperiode	1870	1965	1980-1984	1998-nu
Typering	19 ^e eeuwse wijk	Stempelwijk	Woonerf wijk	Vinexwijk
Functie	Wonen, kantoren, horeca en winkels	Wonen, met voorzieningen langs de hoofdwegen	Wonen in het groen	Ruim wonen, met voorzieningen in centrum gebieden
Oppervlakte	44 ha	148 ha	152 ha	410 ha
Aantal woningen per hectare	44,9	23,1	14,3	4,4
Verhouding koop/huur woningen, %	49,1 / 50,9	32,0 / 68,0	53,7 / 46,3	75,3 / 24,7
% openbare ruimte van totale oppervlak*	40,0	40,8	47,0	8,5**
% openbaar groen van het totale oppervlak***	1,4	17,8	29,2	5,8**

*Onder openbare ruimte wordt hier verstaan: Al het groen en verhardingen

**Hierbij gaat het om percentages van uitsluitend het bebouwde gebied van Oosterhout (ongeveer 20% van het totale grondoppervlak), dus niet over 410 ha.

***Het begrip 'openbaar groen' heeft hier betrekking op alle openbaar groen in de stad, exclusief sportvelden, tennisbanen en verhardingen.

Bronnen: Gemeente Nijmegen (diverse wijkbeheerplannen en de Stads- en wijkmonitor 2009, deel wijk) Foto's: PLAN terra B.V., Trijntje Tilstra, GoogleMaps®

Bottendaal

Het typische negentiende eeuwse karakter van Bottendaal is vooral zichtbaar in het fysieke uiterlijk van de wijk: de karakteristieke statige herenhuizen, de arbeidershuisjes met kleine achtertuinjes, de smalle straten en de rode straatklinkers. Typisch voor de laatste twee decennium van de negentiende eeuw is het gebruik van neorenaissance kenmerken zoals witte speklagen, diamantkoppen en brede kroonlijsten, terug te vinden in zowel de herenhuizen als sommige arbeidershuizen, zie foto tabel 4.2. Maar er is niet alleen maar negentiende eeuwse bebouwing in de wijk. Nadat de wijk enigszins in het slop was geraakt, heeft het namelijk tijdens een lange tijd van stadsvernieuwing en stadsaanpak verschillende nieuwbouwprojecten ondergaan. Voorbeelden zijn het voormalige Dobbelmanterrein aan de Graafseweg dat omgebouwd is tot woningen- en bedrijfjes, en het moderne ROC-gebouw aan de Campuslaan. Aan de Burghardt van de Berghstraat liggen de meeste voorzieningen. Daarnaast zijn er veel startende bedrijfjes in de wijk, met name op binnenterreinen. De typische historische bebouwing, functiemenging van wonen en werken en de stadsvernieuwingprojecten levert Bottendaal een gevarieerd beeld op. Tabel 4.2 laat een aantal typische kenmerken van een vooroorlogse wijk zien: het heeft van de vier de hoogste bebouwingsdichtheid en de minste hoeveelheid groen. Het is een krappe wijk met nauwe straten en het ligt dichtbij het centrum. De druk op de openbare ruimte is groot en parkeren is een probleem. De ruimte is eigenlijk te krap voor de huidige functies. Het weinige groen bestaat hoofdzakelijk uit kleine parkjes zoals het Thiemepark, de Natuurtuin en het pas aangelegde Vondelparkje tegenover het ROC (Gemeente Nijmegen en PLAN terra, 2009a).

Neerbosch-Oost

De stempelwijk Neerbosch-Oost is gebouwd om de snelle naoorlogse bevolkingsgroei op te vangen. Het is dichtbebouwde wijk met herhaalde hoog- en laagbouw, met een recht wegenpatroon omgeven met gazons. In het midden ligt een centrale as met voorzieningen, zodat de functies wonen en winkelen gescheiden blijven. De wijk heeft, typisch voor flatwijken, een hoog aandeel huurwoningen. Tussen flats liggen vaak grote oppervlakten gazon waardoor flatwijken relatief grote percentages groen hebben. Neerbosch-Oost heeft voor een flatwijk echter relatief weinig groen, namelijk zo'n 18% van het totale oppervlak. Dit komt doordat de wijk ook veel laagbouw heeft. Het groen bestaat vooral uit gazons en bosplantsoen in de 'groene ring' om de wijk heen. Het historische 'Bosje van de Baron', ooit particulier bezit van een baron, neemt daarin een aanzienlijke plek in. In het oude dorpje Neerbosch is nog historische bebouwing aanwezig (Gemeente Nijmegen, 2009).

't Acker

Toen in de jaren zeventig duidelijk werd dat Dukenburg de bevolkingsgroei niet alleen kon opvangen, werd Lindenholt gebouwd, het stadsdeel waartoe 't Acker behoort. Het belangrijkste kenmerk is het verkeersarme woonerf met brede doodlopende straten. Omdat het uit bochtige subwijkjes bestaat wordt dit type wijk ook wel bloemkoolwijk genoemd. Voetgangers en spelende kinderen krijgen voorrang op de auto. De wijk is gericht op wonen, maar er is aantal sportvoorzieningen en scholen. De hoofdzakelijke functie wonen, de relatief grote afstand tot het Nijmeegs centrum en de beperkte openbaarvervoersverbindingen maken de bewoners van de Ackerwijken extra afhankelijk van de auto (Gemeente Nijmegen, 2009). 't Acker is rijk aan openbare ruimte: bijna de helft van het totale oppervlak is openbare ruimte, en bijna 30% bestaat uit groen. Dit groen ligt vooral in de groene bufferzone in het noorden van de wijk en de zones die de zeven subwijkjes van elkaar scheiden. In het straatbeeld zelf is weinig groen te vinden, op wat bomen na. Dit hoge aandeel openbare ruimte komt ook door de tijd waarin de wijk gebouwd is, toen stedelijke openbare ruimtes steeds belangrijker en aantrekkelijker werden (Gemeente Nijmegen en PLAN terra, 2005).

Oosterhout

Oosterhout is de nieuwste en grootste wijk in de casestudie. Het is een ruim opgezette wijk met een lage bebouwingsdichtheid, nog geen vijf huizen per hectare. Al geeft dit cijfer een vertekend beeld omdat het qua oppervlakte een grote wijk is en er maar een klein deel bebouwd is. De meeste woningen, uitgevoerd in verschillende bouwstijlen, staan op ruime vrijstaande kavels met grote tuinen. Het zijn vooral koopwoningen, in de casestudie heeft Oosterhout het hoogst aandeel koopwoningen. Voorzieningen in Oosterhout zijn geconcentreerd in het centraal gelegen De Klif en het kleine winkelcentrum.

Karakteristiek voor vinexwijken is de beperkte hoeveelheid openbare ruimte en groen in de wijk zelf. In het bebouwde gebied van Oosterhout bestaat nog geen 10% van het oppervlak uit openbare ruimte. Dit bestaat vooral uit Park De Rietgraaf en de wadi's. De omgeving van het bebouwde deel is wel overwegend groen: hier ligt veel grasland en een landgoed met bos (Gemeente Nijmegen en PLAN terra, 2008).

De sociale opbouw van de vier wijken

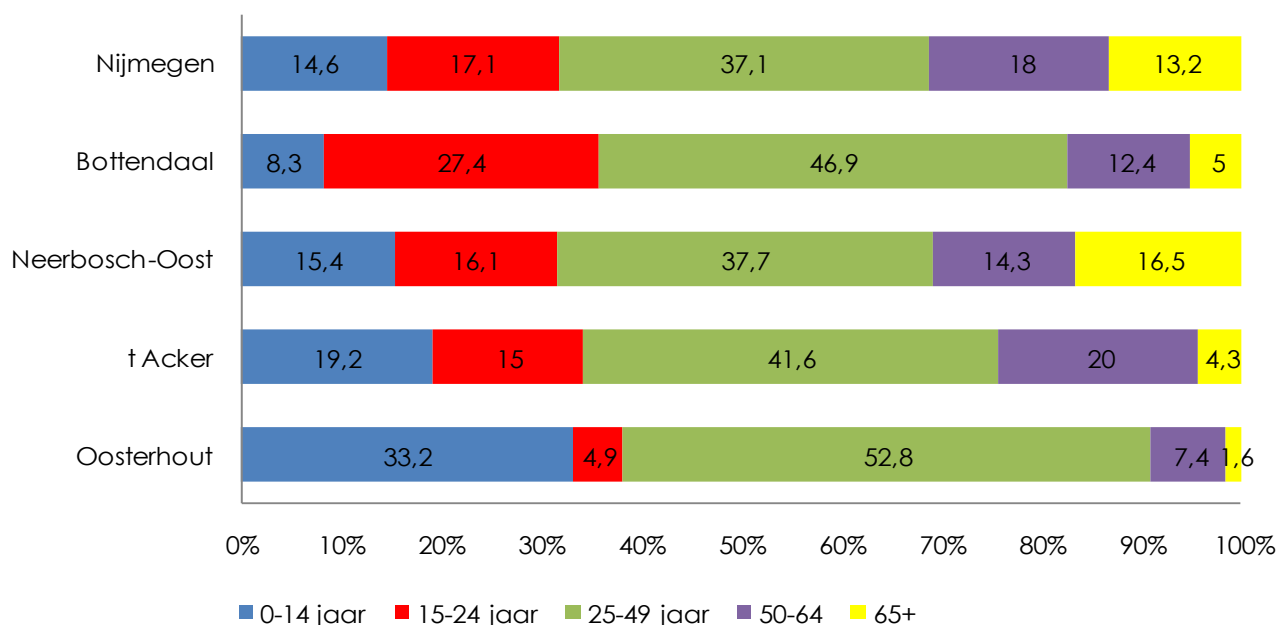
Net als de fysieke inrichting verschilt de sociale opbouw per wijk. In tabel 4.3 en de figuren 4.1 tot en met 4.4 staan verschillende persoonskenmerken van de bevolking van de vier wijken in cijfers uitgedrukt.

Tabel 4.3 Gegevens over de sociale opbouw van Nijmegen en de vier wijken

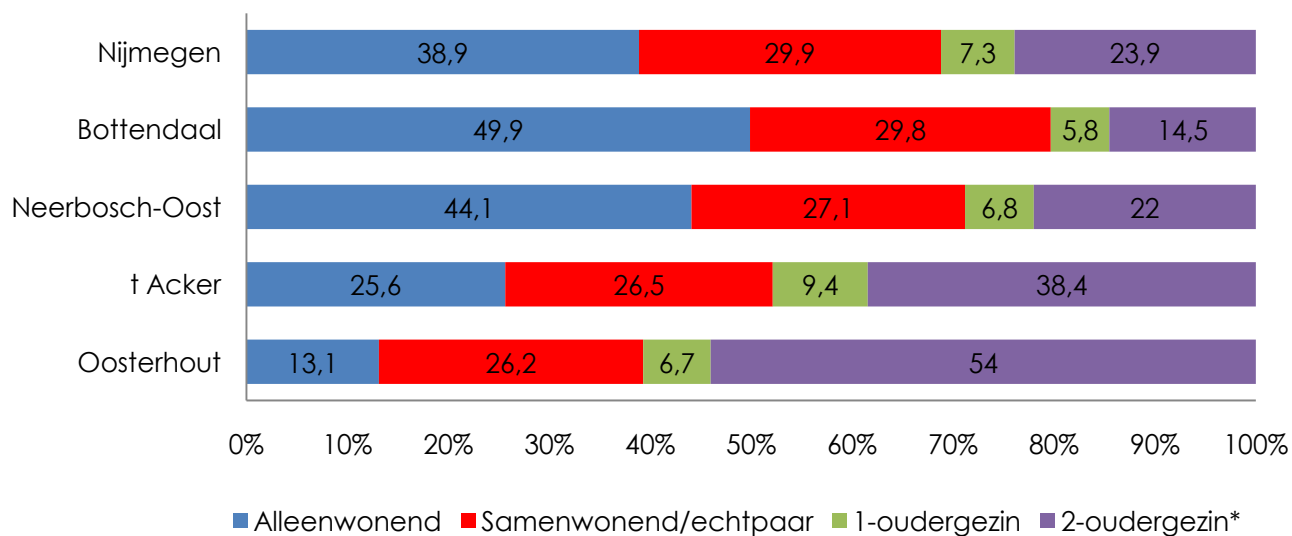
	Nijmegen	Bottendaal	Neerbosch-Oost	't Acker	Oosterhout
Aantal inwoners	162.000	4800	7300	5400	5200
Aantal inwoners per hectare	28	110	50	35	13
% westerse allochtonen	12,1	11,0	11,6	12,8	7,9
% niet westerse allochtonen	12,4	9,0	24,5	17,0	9,0
Gemiddeld inkomen in euro's*	17.400	15.800	16.000	16.200	20.400

* Gemiddeld besteedbaar inkomen van personen die gedurende het hele jaar inkomen hebben gehad, studenten met uitsluitend studiebeurs zijn niet meegerekend, de categorie zelfstandigen wel, in 2006.

Bron: Gemeente Nijmegen, 2009 (Stads- en wijk monitor 2009).

Figuur 4.1 Leeftijdopbouw in Nijmegen en de vier wijken
Bron: Gemeente Nijmegen, 2009 (Stads- en wijk monitor 2009).

Figuur 4.2 Huishoudensamenstelling in Nijmegen en de vier wijken

*Het verschil tussen alleenwonenden en (1- of 2-ouder-)gezinnen is dat volgens deze definitie een gezin een huishouden is met kind(eren) en alleenwonenden zonder kind(eren).

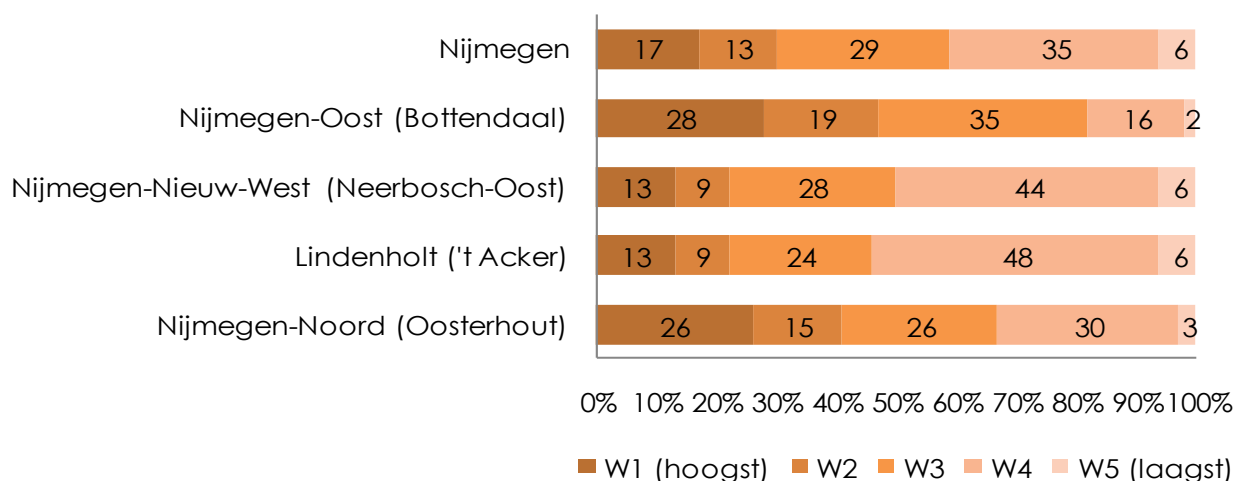
Bron: Gemeente Nijmegen, 2009 (Stads- en wijk monitor 2009).

Passend bij de hoogste bebouingsdichtheid heeft Bottendaal binnen de casestudie ook de hoogste bevolkingsdichtheid: 110 inwoners per hectare (zie tabel 4.3). Een groot verschil met bijvoorbeeld het ruim opgezette Oosterhout. Bottendaal heeft de naam een multiculturele wijk te zijn, maar de wijkcijfers laten dit niet zien: het gemiddeld aantal allochtonen ligt onder dat van Nijmegen. Er wonen veel studenten en pasafgestudeerden in de wijk zoals te zien in de figuren 5.1 en 5.2: een grote groep 15-24- en 25-49- jarigen en alleenwonenden. Dit verklaart ook het gemiddelde inkomen: dit is in Bottendaal het laagst van de wijken.

Neerbosch-Oost heeft door de flatbouw een hoge bevolkingsdichtheid. Ook het hoge percentage niet-westerse allochtonen valt op. De leeftijdsopbouw en gezinssamenstelling lijken sterk op die van

Nijmegen in het algemeen al wonen er in Neerbosch-Oost meer alleenwonenden en minder gezinnen. Dat komt wellicht door de kleine flatwoningen die doorgaans minder aantrekkelijk zijn voor gezinnen.

't Acker heeft ruimere huizen met een tuintje en verkeersluwe straten, hierdoor zijn hier meer 1- en 2-persoonshuishoudens en is de bewonersdichtheid iets lager dan in Neerbosch-Oost. Deze relatie kan in Oosterhout ook gelegd worden: hier trekken de ruime vrijstaande huizen en de rustige opzet veel jonge gezinnen aan. Maar liefst de helft van de bevolking is tussen de 25 en 49 jaar, en één derde tussen de 0 en 14 jaar. Meer dan de helft van de inwoners hoort bij een 1- of 2-persoonshuishouden en er wonen erg weinig alleenwonenden (zie figuur 4.2). Hier ligt het inkomen per persoon ook flink hoger dan de andere wijken en in Nijmegen in het algemeen. Verder valt de lage inwonersdichtheid op maar dit zal waarschijnlijk veranderen doordat de wijk nog in aanbouw is.

Figuur 4.3 Sociaaleconomische status van Nijmegen en vier stadsdelen

Bron: Stadsmonitor Gemeente Nijmegen, 2009

Van de Nijmeegse stadsdelen is in 2009 de sociaaleconomische status bepaald, die zijn ingedeeld in 5 welstandklassen op basis van inkomen, opleiding en eigen woningbezit. In figuur 4.3 staan de klassen ongedeeld van W1, de hoogste klasse, tot W5, de laagste klasse.

Wat opvalt is dat Nijmegen-Oost, met Bottendaal, ondanks de vele jongeren en het lage gemiddelde inkomen, niet een hoog aandeel W4 en W5 status heeft. Dit kan komen door het hoge opleidingsniveau van de vele (ex) studenten in de wijk. Neerbosch-Oost en 't Acker hebben veel huurhuizen en een laag gemiddeld inkomen, dit is in lijn met de hoge aandelen W4 en W5 status voor de stadsdelen waar die wijken onder vallen. Oosterhout is een wijk met veel twee verdiemers, veel koopwoningen en een hoog gemiddeld inkomen, wat de hoge status verklaart (Gemeente Nijmegen, 2009).

Participatie en tevredenheid

Naast informatie over de fysieke en sociale opbouw van Nijmegen geeft De Wijkmonitor ook een beeld over sociale cohesie factoren zoals participatie en tevredenheid van bewoners met betrekking tot hun wijk. Deze indicatoren hebben invloed op de manier waarop openbare ruimtes in de wijk worden gebruikt en beleefd en is daarom interessant voor dit onderzoek. De cijfers uit de Wijkmonitor zijn gebaseerd op de stadsdelen maar in het rapport worden de wijken ook afzonderlijk toegelicht.

Qua buurtparticipatie scoren de stadsdelen Nijmegen-Noord en Nijmegen-Oost, waar respectievelijk Oosterhout en Bottendaal onder vallen, hoger dan gemiddeld in Nijmegen. Ruim de

heeft van de bewoners van Nijmegen-Oost doet mee aan buurtactiviteiten, tegen zo'n 30% van de bewoners van de andere wijken. In Nijmegen-Oost (Bottendaal) zijn van de vier stadsdelen de meeste mensen het eens met de stelling: 'ik ben gehecht/zeer gehecht aan de buurt', namelijk 79%. Op zowel deelname aan buurtactiviteiten als buurthechting scoort Nijmegen-Nieuw-West, waar Neerbosch-Oost onder valt, het laagst. Professionals en bewonersorganisaties in Neerbosch-Oost wijzen op de gebrekkige samenhang tussen huishoudens, opvoedingsproblemen en een moeilijke integratie van allochtone vrouwen en kinderen. Verder ervaren sommige autochtone bewoners de instroom van allochtonen als benauwend, en is er overlast van Marokkaanse jongeren. Hierdoor voelen de bewoners zich in deze wijk gemiddeld minder veilig dan in de andere wijken. Bottendaal wordt in sociaal opzicht als sterk betiteld, bewoners beoordelen de sociale kwaliteit samen met die van Nijmegen-Noord het hoogst van Nijmegen. Wel geven wijkprofessionals aan dat de verschillende groepen (zoals studenten, alleenstaanden en ouderen) vooral naast elkaar leven en dat er maar weinig ontmoetingsplaatsen zijn. In Lindenholt, het stadsdeel van 't Acker, zijn de inwoners kritisch over de kwaliteit van de openbare ruimte, deze wordt lager dan gemiddeld in heel Nijmegen beoordeeld en er worden meer klachten gemeld. Volgens wijkprofessionals is er een tekort aan sociale ontmoetingsplaatsen, zowel in de open als de publieke ruimte. Gemiddeld zijn de bewoners van Lindenholt minder aan hun buurt gehecht dan gemiddeld in Nijmegen. Dit geldt voor de meeste sociale-kwaliteitscijfers, maar er is wel een verbetering ten opzichte van twee jaar geleden.

In Nijmegen-Noord, waar Oosterhout ligt, hebben de nieuwbouwwijkbewoners een positieve instelling en zijn betrokken bij en gehecht aan de woonomgeving. Maar liefst 56% zegt deel te nemen aan buurtactiviteiten, wat veel hoger dan de andere wijken en zelfs twee keer zo hoog als in Lindenholt.

4.5 Conclusie

Dit hoofdstuk begon breed, met in paragraaf 4.2 een korte 'les'over het gebruik van woonwijktyperingen in Nederland. Deze typeringen laten duidelijk een tijdsbeeld zien, net als de derde paragraaf de geschiedenis van de Nederlandse stad terug te zien zijn. Deze geschiedenis is uitgewerkt naar Nijmegen en zijn wijken, de casestudie van dit onderzoek. Hierbij wordt ook mede gefocust op de veranderde rol van openbare ruimtes en het gebruik en de beleving ervan.

Uit dit hoofdstuk blijkt dat de vier wijken uit de casestudie verschillen sterk in fysieke inrichting en sociale samenstelling. Bottendaal is een wijk met veel studenten, weinig gezinnen en een hoge bevolkingsdichtheid. Het is een karakteristieke wijk dichtbij het centrum met weinig ruimte en erg weinig groen. Het heeft veel historische bebouwing maar ook een aantal nieuwbouw en huizen uit de jaren tachtig, zowel in de huur- als koopsector. Opvallend is dat het gemiddeld het laagste inkomen heeft van de vier wijken, maar een vrij hoge sociaaleconomische status kent. Dit is te danken aan het hoge opleidingsniveau van de bewoners. De bewoners van Bottendaal zijn in het algemeen gehecht aan de wijk en een groot deel doet mee aan buurtactiviteiten.

Neerbosch-Oost heeft door de vele flats een hoge bevolkingsdichtheid, en iets minder gezinnen dan gemiddeld. Er wonen veel niet-westerse allochtonen en het gemiddelde inkomen ligt ondergemiddeld. Vergeleken met Nijmegen en de drie andere wijken ligt in het stadsdeel waar Neerbosch-Oost onder valt, de participatie lager en zijn bewoners minder positief over hun wijk.

't Acker lijkt een beetje op Neerbosch-Oost maar heeft door de ruimere huizen meer gezinnen in de wijk wonen. Het is een vrij homogene wijk qua opzet, met veel rijtjeshuizen en verkeersarme straten. Door de lagere bevolkings- en bebouwingsdichtheid en het grotere aandeel koophuizen is de sociaaleconomische status in 't Acker iets hoger dan in Neerbosch-Oost. In Lindenholt is men in het algemeen kritisch over de openbare ruimte, en vinden de bewoners en wijkprofessionals dat er te weinig plekken zijn om anderen te ontmoeten.

Oosterhout is duidelijk een wijk voor jonge gezinnen met een relatief hoog inkomen, die veelal wonen in grote koophuizen met ruime tuinen. Het is een jonge wijk, zowel in bebouwing als gemiddelde leeftijd van de bewoners. Vergeleken met de andere wijken wonen er erg weinig alleenwonenden en allochtonen en veel 2-verdieners. Het is een nieuwe wijk met actieve bewoners die veel aan buurtactiviteiten meedoen.

In dit hoofdstuk is een brede achtergrond van de fysieke en sociale opbouw van de vier wijken gegeven. In de volgende twee hoofdstukken wordt ingegaan op de vraag of en hoe de bewoners van de vier wijktypes verschillen in het gebruik en de beleving van openbare ruimtes. De hoofdstukken presenteren de resultaten van het veldwerk dat in de Nijmeegse wijken gedaan is. Het gaat om de belangrijkste uitkomsten van de mini-interviews en mental maps van de bewoners en de semigestructureerde interviews met de wijkbeheerder en -manager.

Hoofdstuk 5 Het gebruik van openbare ruimtes in de vier wijken

5.1 Inleiding

Het gebruik van openbare ruimtes wordt door verschillende factoren beïnvloed (zie paragraaf 2.3), maar hoe verschillend is het gebruik in vier andere wijken? Dit hoofdstuk presenteert de resultaten van het veldwerk die ingaan op het gebruik van de openbare ruimtes. Dit wordt gedaan aan de hand van de resultaten van het veldwerk van dit onderzoek, namelijk de mini-interviews en mental maps van bewoners en de semigestructureerde interviews van wijkbeheerders en -managers (in dit hoofdstuk meestal wijkexperts genoemd). Met dit hoofdstuk worden antwoorden gegeven op de onderzoeksvragen 4 en 5, waarbij het gaat over het gebruiksdeel: Welke fysieke kenmerken (vraag 4) en welke persoonskenmerken (vraag 5) beïnvloeden het gebruik en de beleving het meest? Eerst wordt de onderzoekspopulatie kort omschreven, waarna er ingegaan wordt op het gebruik per wijk. Het hoofdstuk sluit af met een conclusie.

5.2 Onderzoekspopulatie

De gemiddelde leeftijd van de respondenten in de vier wijken loopt uit van 34 (Bottendaal) tot 44 ('t Acker) jaar. Bijna 60% valt in de leeftijdscategorie van 25 tot en met 49 jaar. Het meest voorkomende type huishouden van de onderzoekspopulatie is het 2-oudergezin. Het gaat hier meestal om één van de ouders, maar soms ook om een kind. Opvallend is Oosterhout, waar elf van de vijftien ondervraagde 2-oudergezinnen twee kinderen heeft. Daar zijn geen alleenwonenden geïnterviewd, terwijl die in Bottendaal de grootste groep vormden. In alle wijken werken de meeste respondenten. Zowel in Neerbosch-Oost als in 't Acker is ongeveer eenderde huisvrouw/man, gepensioneerd, of werkloos. Gemiddeld woont de respondent zo'n tien jaar in het huidige huis, en bijna dertien jaar in de wijk. Niemand van de respondenten uit Bottendaal heeft een hond, terwijl in 't Acker één derde en in Neerbosch-Oost en Oosterhout één vijfde minimaal één hond heeft. Alle respondenten in 't Acker en Oosterhout hebben een tuin, in Bottendaal en Neerbosch-Oost is dit respectievelijk 25 en 60%.

Er is in dit onderzoek niet gestreefd naar een representatieve onderzoekspopulatie maar de onderzoekspopulatie komt op verschillende punten overeen met de sociale opbouw van de vier wijken zoals in paragraaf 4.4 beschreven. Bijvoorbeeld de gemiddeld lage leeftijd van de respondenten in Bottendaal (39 jaar) en het hoge aandeel 2-oudergezinnen in Oosterhout. In paragraaf 4.4 stond al dat Oosterhout een echte gezinswijk is. In Bottendaal wonen juist veel studenten en alleenwonenden, dit is ook in de persoonskenmerken van de onderzoekspopulatie te zien.

5.3 Het gebruik van openbare ruimtes in de vier wijken

In deze paragraaf wordt het gebruik van de vier wijken beschreven, op basis van de mini-interviews met bewoners en de interviews met de wijkbeheerders en -managers. De resultaten worden per wijk behandeld, waarbij ingegaan wordt op de verschillende aspecten van gebruik: recreatief en gezamenlijk en sociaal gebruik.

In de mini-interviews is gevraagd naar de plekken die de respondent bezoekt voor recreatief, niet-noodzakelijk gebruik en of, waar en hoe vaak men met anderen in de openbare ruimtes is. In de

interviews met de beheerder en manager is naar de plekken gevraagd die intensief en juist niet gebruikt worden, door wie en welke openbare ruimtes de wijk heeft die geschikt zijn voor recreatief of sociaal gebruik.

Bottendaal

Recreatief gebruik

Deze krappe negentiende eeuwse wijk heeft duidelijk een centrale openbare ruimte waar de

Figuur 5.1 (semi) openbare ruimtes in Bottendaal
Bron: plattegrond afkomstig van gemeente Nijmegen, 2010

bewoners heengaan als ze willen recreëren: het ThiemePark. De ruime meerderheid van de respondenten zegt 'het parkje' te gebruiken voor recreatief, niet-noodzakelijk gebruik en ook volgens de wijkmanager- en beheerder is het een goedgebruikte plek. Verder zijn de speeltuinen, met name de grootste, 'het Kraaiennest', en niet-openbare ruimtes zoals de kroegen in de wijk plekken waar veel bewoners heengaan om te recreëren. In totaal werden twaalf verschillende plekken genoemd die men bezoekt om te recreëren. Dat is minder dan in de andere wijken doordat Bottendaal compact is en weinig openbare ruimte heeft.

Sociaal en gezamenlijk gebruik

In Bottendaal is niet specifiek gevraagd naar het gezamenlijk of sociale gebruik van de openbare ruimte, wel vertelden de bewoners daar zelf vaak iets over. Zoals de bewoonster van de Burghardt van den Berghstraat: 'ik ga wel eens naar

de speeltuin (het Kraaiennest), dit is erg belangrijk en leuk omdat er veel sociale contacten gelegd worden. Hetzelfde geldt voor de basisschool (de Driemaster)'. Ook een andere respondent noemt de speeltuin een 'sociale ontmoetingsplek'. Eén respondent gaat naar het ThiemePark afhankelijk van of er mensen mee willen of als het heel mooi weer is: 'heel soms ga ik alleen, bij heel mooi weer'.

Volgens de wijkexperts is de Natuurtuin (figuur 5.4) ook een belangrijke ontmoetingsplek in de wijk, maar het is niet door de respondenten is genoemd.

Bewoonster Burghardt van den Berghstraat: 'Er heerst hier een echte 'stoepjescultuur', net als in het Willemskwartier. Dit is erg cultureel verantwoord en het maakt de wijk erg leuk en aantrekkelijk. Je ziet hetzelfde als op het terras waar je voor betaalt maar op de stoep is het gratis'.

Dit komt doordat het een plek is die slechts door een kleine groep wordt gebruikt, namelijk een aantal bewoners die het beheer en onderhoud van de tuin doet. Een bijzondere plek in Bottendaal zijn de stoepjes in de negentiende eeuwse straten. Eén respondent vertelde hierover, zittend op haar stoepje met een roseetje (zie figuur 5.2). Deze

Figuur 5.2 Stoepjescultuur in Bottendaal

stoepjes zijn volgens Jacobs (1961) een voorbeeld van geparochialiseerde openbare ruimte; een overgangszone tussen het privé domein en het openbare stedelijke leven en volgens Jacobs uitermate geschikt om vreemden te ontmoeten (zie ook paragraaf 2.3).

De wijkexperts

Volgens wijkbeheerder Jeannette Stevens en wijkmanager Fons Niehof van Bottendaal worden de beschikbare ruimtes in de wijk 'goed en door iedereen gebruikt'. De hoge bebouwings- en bevolkingsdichtheid kan hiervoor een verklaring zijn, waardoor mensen meer behoefte hebben aan een rustige plek om de drukte te kunnen ontvluchten. De wijkexperts vinden net als de ondervraagden dat het Thiemepark (zie figuur 5.3) een belangrijke plek in de wijk is. Volgens wijkmanager Fons Niehof komt dat niet door de inrichting van het park: *'de inrichting vind ik zelf, tja, (...) het is geen park maar een grasveld, maar goed dat is mijn mening. Maar het vervult wel een functie: er zijn bepaalde activiteiten waar veel gebruik van wordt gemaakt, zoals wandelen en recreëren (...). Er worden ook verschillende festivals georganiseerd. Het heeft een belangrijke functie in de wijk'*.

Zoals in hoofdstuk 2 staat: mensen trekken mensen aan en komen af op plekken waar iets te doen is, en dan maakt een eenvoudige inrichting van die plek niet uit. Wel heeft het Thiemepark andere kwaliteiten: het ligt centraal in de wijk, het is zichtbaar, toegankelijk, in de zomer zijn veel festiviteiten en door de omliggende bankjes is er genoeg zitruimte (zie p.15). Dit in combinatie met het gebrek aan groen in de rest van de wijk maakt het park een goed gebruikte plek in Bottendaal.

Figuur 5.3 Thiemepark

Figuur 5.4 Natuurtuin

Figuur 5.5 Vondelparkje bij het ROC

Figuur 5.6 Kruispunt bij de Coop

Maar Bottendaal heeft ook openbare plekken die minder intensief gebruikt worden. Zoals het Vondelparkje tegenover het ROC, zie figuur 5.5. Het is net aangelegd, met mozaïekkunstwerken die in samenwerking met bewoners zijn gemaakt. Maar het wordt niet veel gebruikt: niet door de respondenten en ook de wijkbeheerder- en manager zeggen dat het nog maar weinig gebruikt wordt. Ook niet door de 7000 studenten van het ROC dat er tegenover ligt. Anders dan het Thiemepark ligt het Vondelparkje aan een drukke weg en is er weinig beschutting. Misschien hebben de wijkbewoners wel genoeg aan het Thiemepark, dat een betere ligging heeft.

De Natuurtuin, zie figuur 5.4, is een plek die maar door een aantal bewoners wordt gebruikt. Het is een bijzondere plek in de wijk, waar het onderhoud en beheer in handen is van een groep bewoners, die deze plek als het ware hebben toegeëigend. Volgens de wijkmanager is het een *'goede en belangrijke ontmoetingsplek in de wijk'*, maar geen van de respondenten heeft het genoemd.

Van deze vorm van toe-eigening geven de manager en beheerder nog meer voorbeelden: het parkeerterrein bij het Cortenaerpad, de binnenplaatsjes en sommige speeltuintjes die soms door jongeren worden bezet. De wijkbeheerder verwoordt het als volgt: *'ook worden niet alle speeltuintjes goed benut waarvoor ze bedoeld zijn. Er zijn nog maar weinig kinderen in de directe omgeving en dan krijg je dat er dan oudere jongeren gaan hangen'*.

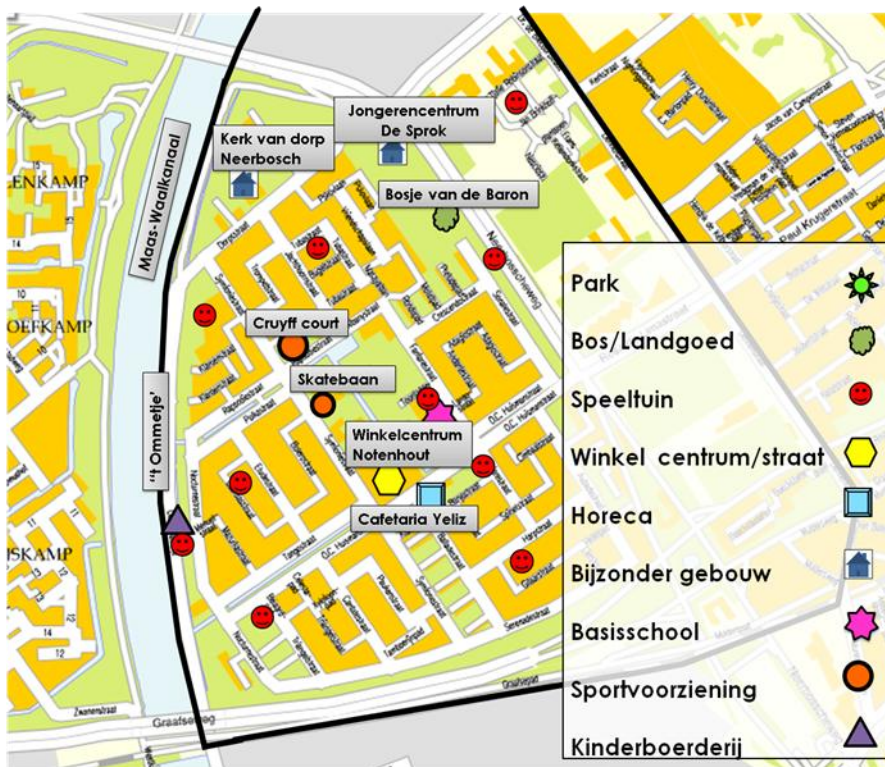
Duidelijk is dat een door planners aangelegde ruimte slechts een 'potentiële' plek is waarvan het gebruik van tevoren niet vast staat, zoals ook in paragraaf 1.2 staat. Naast de genoemde parken heeft Bottendaal hier nog meer voorbeelden van zoals de kruising van de Van Dulckenstraat en de Burghardt van den Burghstraat. Dit is een plek met een verkeersfunctie, met veel auto- fiets- en wandelverkeer van en naar de horeca en de winkels in de buurt. Maar door de drukte en de horeca heeft het een verblijfsfunctie gekregen, en is het eerder een verblijfsplek zoals een plein zoals de wijkbeheerder het zegt: *'door al die winkeltjes en terrasjes komen mensen bij elkaar, bankjes die er staan worden goed gebruikt. Ook om anderen te ontmoeten en te zien en mee te praten'*.

Net als de fysieke inrichting en de sociale samenstelling laat het gebruik van openbare ruimtes in Bottendaal een gemixt beeld zien: het Thiemepark wordt door iedereen goed gebruikt, maar het Vondelparkje nauwelijks. Er zijn plekken die maar door bepaalde groepjes gebruikt worden en die door hen toegeëigend zijn en andere plekken worden eigenlijk op een heel andere manier gebruikt dan de functie van de plek, zoals de speeltuintjes.

Neerbosch-Oost

Recreatief gebruik

Net als Bottendaal heeft Neerbosch-Oost duidelijk een plek die veel gebruikt wordt: het Maas-Waalkanaal met de dijk en de stroken groen, ook wel 'het ommetje' genoemd (figuur 5.11). Hier komen 15 van de 20 ondervraagde bewoners om te wandelen of hardlopen. Een andere belangrijke plek is de kinderboerderij, die door 8 respondenten is genoemd. De speeltuinen en de wijk in het algemeen om doorheen te fietsen of wandelen (respectievelijk door zes en vier mensen genoemd), zijn andere plekken voor recreatief gebruik (zie ook figuur 5.7 en 5.8).

Figuur 5.7 (semi) openbare ruimtes in Neerbosch-Oost
Bron: plattegrond afkomstig van gemeente Nijmegen, 2010

Sociaal en gezamenlijk gebruik

Als er gezamenlijk gebruik gemaakt wordt van de openbare ruimtes in Neerbosch-Oost, dan is dat meestal met de eigen kinderen of de partner. En dan gaat men vooral naar de eerder genoemde plekken zoals het Kanaal, de speeltuinen en de kinderboerderij, zoals de bewoner in figuur 5.8 vertelt.

Het maken van een praatje op straat of bij het schoolplein doen bijna alle respondenten wel. Dat is meestal met bekenden zoals burens, of zoals een bewoonster het verwoordt: *'met de mensen die ik tegen kom, maak ik een praatje en*

zeg ik gedag, ligt er aan hoe bekend of onbekend ze zijn'. Het contact in Neerbosch-Oost is vooral toevallig, als men anderen tegenkomt.

Het uitlaten van de hond bevordert het contact met anderen, waarover een ondervraagde zegt: *'ja, als je een hond hebt is dat een heel sociaal gebeuren. Je hebt altijd contact en je komt overal mensen tegen. Wat eerst vreemden voor mij waren, zijn nu bekenden. Dat zijn allemaal mensen uit de wijk. Dit komt puur door de hond. Bij één van hen kom ik ook wel op de koffie'*. Deze 'publieke familiariteit' (zie paragraaf 2.2) komt in alle wijken voor, en dan met name in de vorm van 'smalltalk' via bijvoorbeeld de kinderen of de hond.

De wijkexperts

Volgens wijkbeheerder Ewart van der Putten en wijkmanager Michiel ten Dolle is naast het Kanaal en de kinderboerderij ook het (nieuwe) Cruyff court (figuur 5.9) een goed gebruikte openbare ruimte. Dit is ook door drie respondenten genoemd, maar dan niet als plek voor henzelf maar voor de oudere jeugd in de buurt. Ook de kinderboerderij, schoolpleinen en de ruimte om het winkelcentrum worden volgens de manager en beheerder intensief gebruikt, ook al zijn dat eerder

Bewoner Harpstraat, op de vraag welke plekken hij gebruikt om te recreëren: 'Speeltuinen en de open wijkschool voor de kinderen. Er is een kleine speeltuin hier in de straat, daar gaan de kinderen alleen heen, dagelijks. We gaan wel mee als we naar de grote speeltuin gaan, ongeveer 1 keer in de 2 weken. Voor mezelf zijn er geen recreatieve plekken'.

'opengestelde' dan openbare ruimtes en gaat het lang niet altijd om positief gebruik, zoals in het volgende hoofdstuk over beleving wordt uitgelegd. Neerbosch-Oost heeft veel plekken met potentie, waarvan het gebruik sterk verbeterd kan worden. Ook het Kanaal zo zegt de wijkbeheerder Ewart van der Putten: *'ik zie weinig mensen picknickend langs het Kanaal, dat zou er wel een goede plek voor zijn. Waar je lekker gaat barbecueën met de burens. Maar dat wordt allemaal niet gedaan. Mensen lopen vooral langs het kanaal, of gaan er vissen'*.

Figuur 5.8 Met de kinderen in de openbare ruimte recreëren

Figuur 5.9 Cruyffcourt

Figuur 5.10 Omgeving winkelcentrum

Figuur 5.11 Het Kanaal en de dijk

Het is, net als andere openbare ruimtes in de wijk, blijkbaar niet een plek waar veel mensen gaan recreëren of langer gaan verblijven, op het vissen na dan. Volgens de wijkmanager ligt dat deels aan het gebrek aan verbondenheid met de wijk en dat er toch iemand moet zijn die de eerste stap moet zetten. Dit sluit aan bij het idee dat het gebruik van ruimtes bevordert wordt door andere gebruikers en activiteiten, zie p.15.

Een ander voorbeeld van een plek met potentie is het Bosje van de Baron, voor maar twee respondenten een plek om te recreëren. Volgens de beheerder is het onderhoud en beheer hier achterstallig, waardoor er op wat 'gespeel en gehang' na, weinig gebruik van wordt gemaakt. Ook de centrale water- en groenpartijen hebben potentie (zie figuur 5.10), maar die zijn door vandalisme eigenlijk bewust minder toegankelijk en onzichtbaar gemaakt.

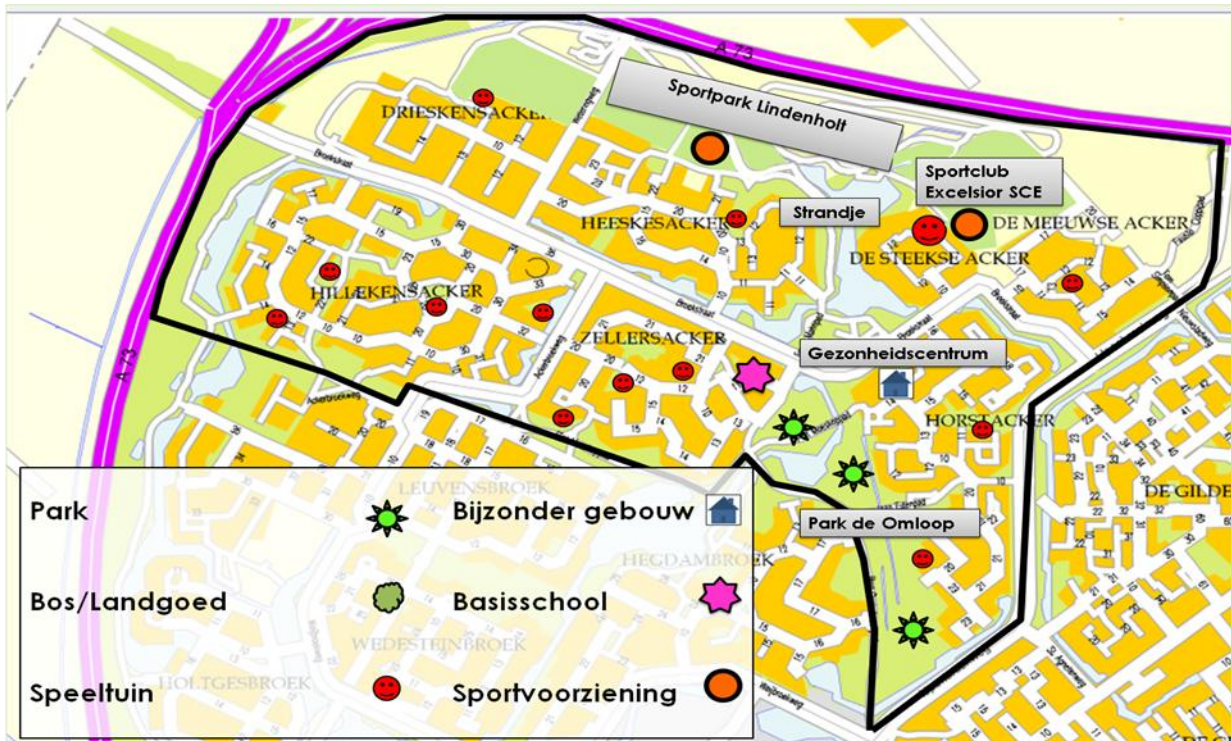
Opvallend is dat de (speel) gazons tussen de flats in volgens de wijkbeheerder- en manager niet goed gebruikt worden. Terwijl volgens het CIAM de bedoeling van deze gezamenlijke ruimtes juist het stimuleren van interactie tussen de bewoners is (zie paragrafen 4.3 en 4.4).

Neerbosch-oost heeft dus veel plekken waarvan het gebruik veel meer gestimuleerd kan worden. Ook is er op veel plekken sprake van vandalisme, dus van een verkeerd gebruik. Het Kanaal en de Dijk zijn wel plekken waar bewoners heengaan om een ommetje te maken, al zouden de wijkexperts hier graag zien dat er ook meer gerecreëerd wordt.

't Acker

Recreatief gebruik

Het park De Omloop is een goed gebruikte openbare ruimte van 't Acker, 15 van de 21 ondervraagde bewoners gebruikt dit als plek om te recreëren. Daarvan noemden 11 het specifiek 'het park', en 4 'het groen', dit komt doordat het park niet sterk begrensd is en het pas sinds een paar jaar een parkfunctie heeft. Verder zijn er veel plekken die maar door een paar bewoners zijn genoemd, zoals de voetbalvel heeft gekregen, speeltuintjes en het zandstrandje. Het groen wordt gebruikt voor uiteenlopende activiteiten: om de hond uit te laten (10 keer genoemd), om te wandelen of om '(als ik er zonder de honden ben) om te wandelen, na te denken en om te filosoferen'.

Figuur 5.12 (semi) openbare ruimtes in 't Acker
Bron: plattegrond afkomstig van gemeente Nijmegen, 2010

Sociaal en gezamenlijk gebruik

Het gezamenlijk gebruiken van de buitenruimtes in 't Acker is vergelijkbaar met Neerbosch-Oost: meestal met de kinderen of met de partner, regelmatig wordt er een praatje gemaakt met bekenden uit de buurt, en soms met onbekenden. Uit sommige antwoorden bleek duidelijk dat de wijk verdeeld is in zeven subwijken: 'ik ken eigenlijk alleen mensen van dit blokje, van de rest niet zo' en 'in de andere ackerwijken kom ik zelden, ik heb daar geen familie ofzo, ik heb er niks te zoeken'.

Wel heeft elk 'ackertje' heeft wel zijn gezamenlijke pleintjes die voor sociaal contact zorgen, aldus een respondent: 'toen de kinderen klein waren zetten we gezellig de stoelen buiten en zaten we rond het pleintje. Ik praat met Jan en alleman, bekenden en onbekenden. Ik heb een hoop vrienden in de buurt. In het park ben ik meestal alleen met mijn dochter, daar zijn vaak ook festiviteiten'.

De wijkexperts

Opvallend is dat wijkbeheerder Bart Hoeijmakers en wijkmanager Michiel ten Dolle (ook manager van Neerbosch-Oost) het over andere plekken hebben dan de bewoners als het gaat om gebruik. Volgens hen zijn het gezondheidscentrum, de speelruimtes aan de waterkant, het

zandstrandje en jongerencentrum de Sprok goed gebruikte plekken. Verder zijn de kinderboerderij en de 'groene schil' om Lindenholt (het stadsdeel waaronder 't Acker valt), geschikt om langer te verblijven en anderen te ontmoeten al is het volgens de wijkmanager niet *'zwaar gefaciliteerd of voorzien van horeca zodat je er een hele middag kunt zitten'*.

De groene zone in het noorden van 't Acker is een minder intensief gebruikte openbare ruimte: een gebied waar vooral sportvoorzieningen zitten of hebben gezeten, zoals de voetbalvelden van S.C.E.. Volgens de wijkbeheerder heeft deze plek potentie, nu wordt het vooral 'extensief' gebruikt: *'mensen laten hun hond uit, wandelen, maar voor de rest valt het mee, ook met kinderen die daar spelen'*.

De opzet van de wijk, de bloemkoolstructuur, zorgt voor naar binnen gerichte woningen, wat er volgens de wijkbeheerder voor zorgt dat mensen niet op die groene schil uit kijken en die niet goed benutten (figuur 5.13). Dit sluit aan bij het idee dat zichtbaarheid van een openbare ruimte het gebruik beïnvloedt, net als 'Project for Public Space' (2010) stelt. Aan de andere kant, biedt deze opzet ook kansen volgens de wijkbeheerder, met name door de pleintjes en hofjes, aldus Bart Hoeijmakers: *'Die pleintjes en die hofjes zijn ingericht als verzamelplek, ontmoetingsplek, waar mensen samenkomen. Zo kun je een hele hoge leefbaarheid krijgen in zo'n wijk'*.

De openbare ruimte is in 't Acker de laatste jaren flink opgeknapt, met name door bepaalde plekken een duidelijkere functie te geven, wat een aantal keren terug komt in het interview. Zo is het voormalige Quickgebouw (van de voetbalvereniging) en het omliggende terrein heringericht als jongerencentrum (De Sprok) nadat het vervallen was en er veel hangjeugd was. *'Er komen nog jongeren maar het wordt nu op een goed manier gebruikt'*, aldus de wijkmanager. Hetzelfde geldt voor het park, dat eigenlijk pas sinds 3 jaar de functie van een park gekregen heeft, met allerlei voorzieningen. Dit park draagt volgens de beheerder en manager mee aan de leefbaarheid omdat mensen zich er vrij voelen en dat er vooral door het uitlaten van de hond, veel contact ontstaat. Hetzelfde geldt voor de speelruimtes waar kinderen en ouders samenkomen, zoals de waterspeeltuin en het strandje (figuur 5.14).

De wijkmanager vat het samen als: *'ik denk dat je kunt zeggen dat de status van verschillende plekken duidelijker is geworden, zodat de functie helder is geworden'*.

Ook het creëren van zichtbaarheid is belangrijk volgens de wijkbeheerder: *'bij de gymzaal in het Horstacker is een speeltuin en een stukje bos bij de brug (...) waar veel hangjongeren kwamen, daar voelen mensen zich onveilig als die daarover heen moeten. Daar is het zicht verbreed en is heel veel beplanting weggehaald, dat mensen zien dat er iets staat. Daar voelen jongeren zich ook meer in het zicht staan'*. Maar niet alles is volgens de wijkmanager op te lossen door fysieke aanpassingen te doen, zie figuur 5.15.

Figuur 5.13 Straat in 't Acker

Figuur 5.14 Zandstrandje

Wijkbeheerder Bart Hoeijmakers:
'Ik vind ook, op een gegeven moment moet je ook een keer stoppen met het proberen alles fysiek op te lossen. Je kunt niet alles oplossen met het plaatsen van hekjes ofzo (...). Dit zijn van die dingen, daar kom je nooit van af (hangjongeren) (...). Zo zit de wereld nou eenmaal in elkaar. Jongeren worden ouder en dan komen er weer nieuwe'.

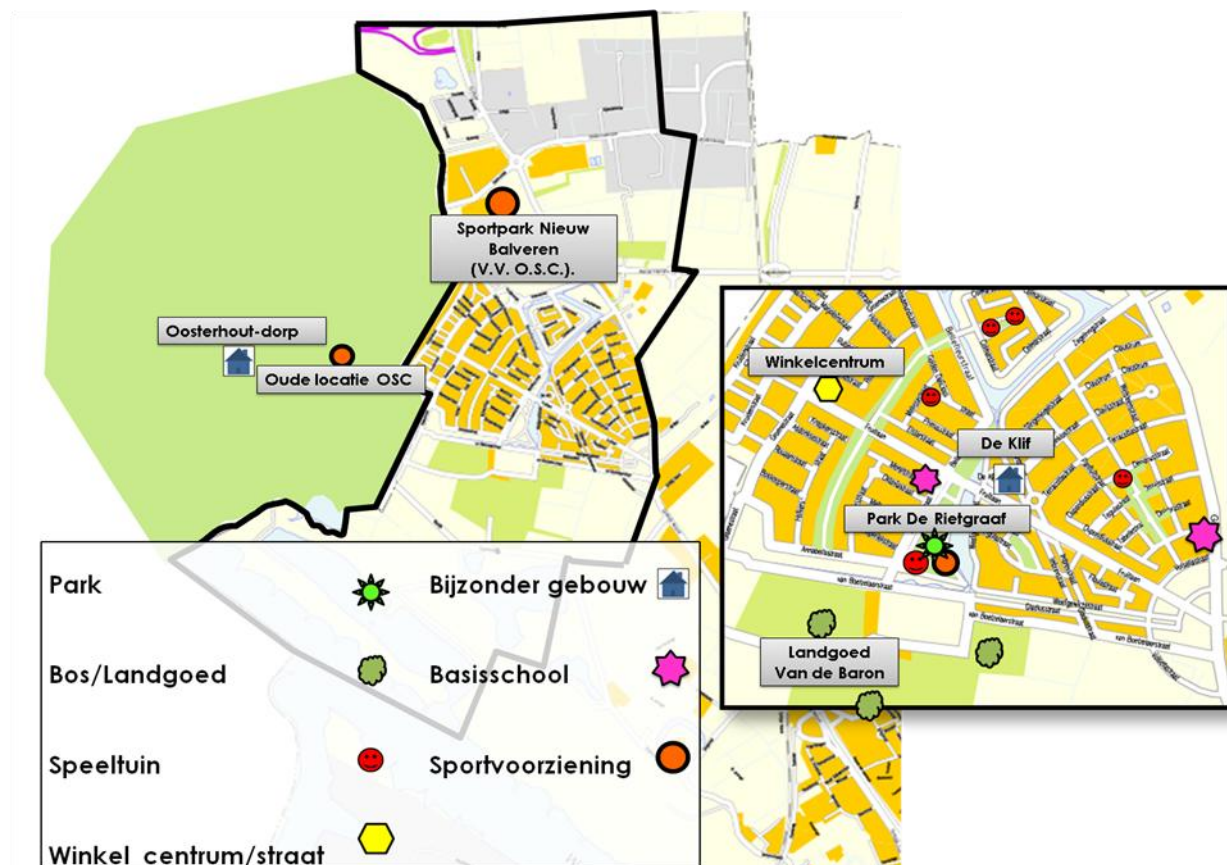
't Acker heeft dus veel groen, waar veel gebruik van wordt gemaakt, met name van het park. In de straten zelf zijn de hofjes en pleintjes die voor sociaal gebruik zorgen. Dit lijkt, anders dan het groen tussen de flats in Neerbosch-Oost, in 't Acker beter te werken. Verder heeft de wijk veel openbare ruimtes die recentelijk zijn opgeknapt wat het gebruik heeft bevorderd.

Figuur 5.15 Hangjongeren in 't Acker

Oosterhout

Recreatief gebruik

De centrale openbare ruimte in Oosterhout is park De Rietgraaf. De helft van de ondervraagden gaat daar heen om te recreëren. Verder worden het voorzieningshart de Klif, het Landgoed en de speeltuintjes door respectievelijk 7, 6 en 5 bewoners genoemd. Van alle vier wijken noemden de respondenten in Oosterhout de meeste plekken om te recreëren.

Figuur 5.16 (semi) openbare ruimtes in Oosterhout

Bron: plattegrond afkomstig van gemeente Nijmegen, 2010

Sociaal en gezamenlijk gebruik

Net als in 't Acker wordt in Oosterhout het park (figuur 5.19) en het landgoed vooral gebruikt om met de hond te lopen of voor de kinderen om te spelen in de grote speelvoorziening in het park. Kinderen spelen een belangrijke rol in Oosterhout bij het gebruik van openbare ruimtes: maar liefst 18 respondenten zeggen dat hun kinderen de openbare ruimte van Oosterhout gebruiken en/of dat zij het samen met hun kinderen gebruiken. Ook het uitlaten van de hond wordt veel in het park gedaan en is vaak aanleiding voor contact met anderen, zoals de respondent in figuur 5.17

verwoordt. Ook dit is weer een voorbeeld van publieke familiariteit zoals dat ook bij de wijk Neerbosch-Oost is beschreven.

Bewoonster Ligulastraat: 'Ik zou niet naar het park heen gaan als ik geen hond zou hebben, het is te klein en vooral voor kinderen (...). Soms ben ik met mijn zoon, of met de buurvrouw en de hond in de openbare ruimte. Ontmoet ook wel eens onbekenden, voor even een praatje. Vooral door en over de hond. Dit kan verrassend zijn. Maar soms schrikt het mensen juist af omdat ze bang zijn voor de hond'.

Oosterhout mag dan een ruim opgezette wijk zijn met veel privéruimte, de openbare ruimtes van de wijk worden goed gebruikt, met name door de spelende kinderen (figuur 5.20) en mensen die hun hond uitlaten. Eén bewoonster antwoordt op de vraag of zij wel eens met anderen in de openbare ruimte is: 'vroeger met de kinderen, ik kan nu lekker in de tuin zitten'.

Figuur 5.17 Contact via de hond

De wijkexperts

Ook volgens wijkbeheerder Hans Bongers en wijkmanager Henk van der Zand zijn het park, de speeltuinen en het landgoed goedgebruikte openbare ruimtes in de wijk. Het landgoed is particulier bezit van de baron met een eigen beheerder voor het gebied. Volgens de wijkbeheerder wordt die ook wel 'de boze boswachter genoemd' omdat hij in het kader van het herstellen van het landgoed steeds meer plekken met hekken afsluit. Overdag is een groot deel van het landgoed wel toegankelijk.

Oosterhout is een nieuwe wijk en daardoor is het volgens de wijkbeheerder en manager nog vaak een beetje 'zoeken en uitproberen'. Zo hadden ze nooit verwacht dat er 8 noodlokalen bij de basisschool moesten worden bijgebouwd en is de jongerenontmoetingsplaats in de Klif nu eigenlijk te klein voor de hoeveelheid jongeren die erop af komt.

Het is volgens de wijkexperts niet zo dat er minder gebruik wordt gemaakt van de openbare ruimtes omdat de meeste bewoners een groot huis met tuin hebben. Ze erkennen wel dat de grote hoeveelheid jonge kinderen van nu ouder worden en dat die een ander gebruik zullen hebben: 'kijk als de kinderen naar de middelbare school gaan wordt het gebruik al anders. Daar moeten we eigenlijk over nadenken'. Volgens de wijkmanager zal het park dan ook minder goed gebruikt worden omdat die nu vooral op kinderen gericht is met veel speelplekken. Er zijn wel plannen om meer sportverenigingen op te zetten of een jongerencentrum in Lent (wijk naast Oosterhout) in te richten want volgens de wijkbeheerder is het belangrijk dat jongeren een bezigheid hebben.

Het park, De Klif, basisschool de Oversteek, de Albert Heijn en de sportverenigingen zijn volgens de

Wijkmanager Henk van der Zand over ijspret: 'Van de winter met het ijs, toen er ijs op de vijver lag, was echt prachtig. De hele wijk, de hele buurt, die volgde dat'. Wijkbeheerder Hans Bongers: 'Ja inderdaad, die plek bij de Klif, die vijver daar, dat was echt het centrale punt, dat was heel leuk'.

manager en beheerder plekken waar mensen elkaar ontmoeten. Dit zijn ook de plekken die de respondenten noemen, al is duidelijk dat het contact ook hier vooral via de kinderen of de hond loopt. In de winter van 2009-2010 was er sprake van een bijzondere ontmoetingsplek in de wijk, zie kader 5.18.

Figuur 5.18 Winterpret

Volgens de beheerder en manager heeft Oosterhout geen openbare ruimtes die niet worden

gebruikt. Dit kan te maken hebben met het relatief lage percentage openbare ruimte in het bebouwde deel van de wijk.

Wel is er volgens vijf ondervraagde bewoners hier en daar wel sprake van hangjongeren. Maar volgens de wijkbeheerder vallen de problemen erg mee: 'als er twintig jongens bij elkaar staan dan wordt dat hier als bedreigend of beangstigend ervaren. Maar het zijn geen kwajongens, met een paar uitzonderingen (...). Tja, waar hebben we het over hè0. De tolerantiegrens ligt hier heel laag'. De wijkmanager vult aan: 'zet drie jongens onder een lantaarnpaal en gegarandeerd dat iemand de politie of gemeente belt'.

In Oosterhout mogen de bewoners dan relatief veel privéruimte hebben, er wordt daarom niet minder recreatief gebruik gemaakt van de openbare ruimtes in de wijk. Het is verder een nieuwe wijk waar het soms een beetje zoeken is wat de behoeftes zijn en hoe de wijk daarop ingericht moet worden. Verder moet er rekening worden gehouden met de grote groep kinderen die straks ouder wordt en andere behoeftes zal hebben. En net als in de andere wijken verloopt ook hier het contact vooral via de kinderen en via de hond.

Figuur 5.19 Park de Omloop

Figuur 5.20 Speeltuin

5.4 Conclusie

Uit de vorige paragraaf komt naar voren dat elke wijk een goedgebruikte openbare ruimte heeft. Ook kent elke wijk plekken die niet of nauwelijks gebruikt worden of waar problemen zijn zoals vandalisme of criminele hangjongeren. Deze paragraaf gaat dieper in op de verschillen en overeenkomsten van het gebruik in de vier wijken, en probeert een verklaring hiervoor te geven. Eerst wordt ingegaan op het recreatieve gebruik en vervolgens op het sociale gebruik.

Recreatief gebruik

In alle vier de wijken kiest men vooral voor openbare ruimtes als men (dichtbij) wil recreëren. Opvallend is 't Acker, waar alle recreatieplekken maar liefst voor 90% uit openbare ruimtes bestaat. Een verklaring hiervoor is dat deze wijk relatief veel (groene) openbare ruimte heeft en maar weinig voorzieningen zoals winkels en horeca. Daarentegen heeft Bottendaal veel voorzieningen en minder (groene) openbare ruimte, hier gebruikt men dan ook minder vaak openbare ruimtes om te recreëren dan in 't Acker. In 't Acker is het groen of het park de belangrijkste plek om te recreëren, maar verder zijn nog vele andere plekken genoemd (maar door niet meer dan 2 respondenten). Deze wijk heeft niet alleen qua oppervlakte veel openbare ruimte, maar ook veel verschillende soorten: een kinderboerderij, een strandje, sportvelden etc.

Tabel 5.1 Plekken voor recreatief gebruik in de vier wijken

Recreatief gebruik - bewoners				
Welke plekken gaat u heen voor recreatieve, niet noodzakelijke doeleinden?				
	Bottendaal (32)*	Neerbosch- Oost (42)	't Acker (30)	Oosterhout (49)
Van alle genoemde plekken: verhouding openbare ruimtes / niet openbare ruimtes	53 / 47 %	69 / 31 %	90 / 10 %	75 / 25 %
Vaakst genoemde openbare plekken (minimaal 3 keer genoemd)	Thiemepark (10) Speeltuinen (4)	Kanaal (15) Speeltuinen (6) Ommetje door de wijk (4)	Park of het groen (15)	Park (10) Landgoed (6) Speeltuintjes (5)
Vaakst genoemde niet openbare plekken (minimaal 3 keer genoemd)	Kroegen in de wijk (7) Eigen tuin, balkon of stoepje (3)	Kinderboerderij (8) Winkelcentrum (3)	n.v.t.	De Klif (4) Sportcomplex (3)

* De getallen tussen haakjes zijn absoluut: het aantal keren dat deze plek genoemd is door de bewoners.

Dit geldt ook voor Oosterhout, waar zowel respondenten als de wijkexperts veel verschillende plekken noemden waar gebruikers heengaan om te recreëren. Opvallend voor een wijk met veel grote huizen en ruime tuinen, wat dus blijkbaar voor het gebruik van de openbare ruimtes in de wijk niet uitmaakt. Een waarschijnlijke verklaring is het hoge aandeel koopwoningen in Oosterhout: dit zorgt ervoor dat men zich meer met de buurt bindt, mede omdat men het kopen van een huis als een langdurige en intensieve investering ziet (zie ook paragraaf 2.4). Ook heeft het hebben van kinderen of een hond hier grote invloed op: meerdere respondenten geven aan de plek te bezoeken om de kinderen te laten spelen of om de hond uit te laten. Dit geldt ook voor 't Acker. Het hebben van jonge kinderen of een hond zijn in de wijken de persoonskenmerken die het meest bepalend voor het gebruik: met jonge kinderen of hond komen mensen veel vaker en op andere openbare plekken dan zonder. Leeftijd of wat men in het dagelijks leven doet, zijn veel minder bepalend.

Wat verder opvalt is dat het in alle wijken de groene openbare ruimtes zijn die men voor recreatieve doeleinden gebruikt. Elke wijk heeft dus een plek nodig waar mensen de stad kunnen ontvluchten, waar men kan wandelen, waar kinderen kunnen spelen of de hond kan worden uitgelaten. Daarnaast zijn de speeltuintjes in de wijken belangrijk voor het recreatieve gebruik.

Tabel 5.2 Recreatieve plekken in de vier wijken volgens de wijkexperts

Recreatief gebruik – wijkexperts				
	Bottendaal	Neerbosch-Oost	't Acker	Oosterhout
Welke plekken worden intensief gebruikt?	<ul style="list-style-type: none"> • Thiemepark • De Natuurtuin • Binnenplaatsjes • Voetbalkooi 	<ul style="list-style-type: none"> • Cruyffcourt • Groen om de wijk heen • Maaswaalkanaal en groenstrook, 'Het ommetje' • Kinderboerderij • Straten zelf 	<ul style="list-style-type: none"> • Groen en park • Speelruimtes bij de waterkant • Jongeren-centrum de Sprok en andere jongerenvoorzieningen • Pleintjes en hofjes in de wijk 	<ul style="list-style-type: none"> • Park de Rietgraaf • Alle speeltuintjes • Nieuw Balveren: nieuw sportpark • Landgoed van de Baron • De Klif • De Albert Heijn • Jongerenvoorzieningen, o.a. in de Klif • Buitengebied: de uiterwaarden en de Betuwe
Welke plekken worden minder intensief gebruikt?	<ul style="list-style-type: none"> • Parkeerplaatsje om de hoek bij het Thiemepark • Sommige speeltuintjes • Vondelparkje 	<ul style="list-style-type: none"> • Bosje van de Baron • Waterpartijen en gebied rond winkelcentrum • Groen tussen flats in 	<ul style="list-style-type: none"> • Noorden van Lindenholt: sportzone • Sportvelden van voetbalclub SCE • Speeltuin achter gymzaal in Horstacker 	N.v.t.
Welke plekken gebruiken de bewoners om te recreëren?	<ul style="list-style-type: none"> • Thiemepark • Kruispunt bij Coop voor 	<ul style="list-style-type: none"> • Maaswaalkanaal, het groen en het ommetje: geen picknicks, wel hardlopen en vissen 	<ul style="list-style-type: none"> • Groene schil om de wijk heen • Het park • Kinderboerderij • Speelvoorziening en 	<ul style="list-style-type: none"> • Park de Rietgraaf • Landgoed van de Baron

Op basis van deze tabel is het niet makkelijk een goede vergelijking tussen de vier wijken te maken omdat elke wijk zijn eigen ruimtes heeft. Wel kan er een vergelijking met de antwoorden van de wijkbewoners gemaakt worden. Zo worden volgens de wijkexperts de speeltuintjes van Bottendaal niet altijd even goed gebruikt, terwijl een derde van de ondervraagden er regelmatig heengaat. Dit kan komen doordat er tijdens de mini-interviews niet is gevraagd welke speeltuinen wel, en welke niet gebruikt worden. Het Kraaiennest is de grootste speeltuin in de wijk, het zou goed kunnen dat deze veel gebruikt worden en de rest minder. Verder valt op dat het volgens de experts zo goed gebruikte Cruyffcourt maar door drie mensen genoemd wordt dat het een belangrijke plek is voor kinderen, en niet voor zichzelf. Dit verschil komt waarschijnlijk doordat er maar weinig jongeren ondervraagd zijn en dat er in de eerste plaats gevraagd werd naar de situatie van de respondent (en niet van anderen

De conclusies met betrekking tot recreatief, niet noodzakelijk gebruik samengevat:

- Mensen gaan om te recreëren vooral naar de groene, centrale openbare ruimtes in de wijk. Een overeenkomst tussen elke intensief gebruikte openbare ruimte van de wijk is dat die allen groen (dus geen stenig plein), rustig en goed bereikbaar zijn. De openbare ruimte hoeft niet per se een bijzonder ontwerp te hebben.
- De nabijheid van niet-openbare voorzieningen, met name horeca, zorgt ervoor dat mensen minder recreatief gebruik maken van de openbare ruimtes in de wijk.
- De hoeveelheid privéruimte (grootte van het huis en de tuin) of bebouwingsdichtheid heeft geen invloed op de hoeveelheid recreatief gebruik van openbare ruimtes.
- Speeltuinen worden in alle wijken goed gebruikt, vooral de grotere, waar kinderen samenkomen.

Sociaal en gezamenlijk gebruik

De vier wijken verschillen qua sociaal en gezamenlijk gebruik minder dan op recreatief gebruik. Bijna alle respondenten begroeten anderen in de wijk of maken en praatje, en dan vooral met bekenden. In Oosterhout gaven meer respondenten dan in de andere wijken, aan dat ze gezamenlijk een openbare ruimte bezoeken, vooral met bekenden. In Neerbosch-Oost was dit het geval bij de 'lichtere' vorm van sociaal contact, namelijk het gedag zeggen of het maken van een praatje, dat gebeurt in deze wijk het vaakst.

Een andere overeenkomst is dat er in de openbare ruimtes vooral met bekenden wordt afgesproken, of een praatje mee gemaakt wordt. Echt nieuwe mensen ontmoeten is er niet bij, en als het wel gebeurt is dit wederom vooral via de kinderen of de hond. De sociale interactie komt vooral voor op de plekken die ook genoemd zijn bij het recreatieve gebruik, dus de parken en het groen en de speeltuinen. Ook de straat is een belangrijke plek om iemand te groeten of een praatje mee te maken. Volgens de wijkexperts heeft elke wijk zijn plekken die bepaalde groepen mensen gebruiken om te ontmoeten, zoals de omgeving van het winkelcentrum voor jongeren, het winkelcentrum zelf voor ouderen (Neerbosch-Oost), het gezondheidscentrum voor ouderen ('t Acker), en voor ouders van jonge gezinnen zijn het schoolplein en de speeltuinen ontmoetingsplekken (alle wijken) (zie tabel 5.3).

Tabel 5.3 Ontmoetingsplekken volgens de wijkexperts

Sociaal gebruik - wijkexperts		
	Plekken om anderen te ontmoeten	Wie
BO	Natuurtuin Speeltuintjes	Ontmoetingsplek voor vrijwilligers die het onderhoud en beheer ervan doen.
N-O	Ruimte om winkelcentrum Schoolpleinen en speeltuinen Cafetaria Winkelcentrum Snackbar	Hangjongeren Vooral voor ouderen Hangjongeren
AC	Gezondheidscentrum Het park Speelruimtes bij het water en het zandstrandje Jongerenvoorzieningen Pleintjes en hofjes in de wijk	Ook belangrijk voor oudere bewoners Verzamelplek voor alle bewoners
OH	School van de kinderen Park de Rietgraaf De Klif en de Albert Heijn	

De conclusies met betrekking tot gezamenlijk, sociaal gebruik samengevat:

- In alle wijken is er sprake van smalltalk: buurtbewoners groeten elkaar, en maken soms een praatje over het weer of de kinderen. Dit gebeurt in mindere mate ook met met onbekenden. Het echt ontmoeten in de openbare ruimte gebeurt vooral met bekenden. Dit is een vorm van 'publieke familiariteit' zoals wordt beschreven in paragraaf 2.2. Mensen willen niet enkel omringd zijn door onbekenden maar hebben baat bij herkenning van anderen.
- Niet-openbare plekken zoals horecavoorzieningen en winkels hebben in de wijk meestal een belangrijkere ontmoetingsfunctie voor bewoners dan openbare ruimtes.
- Het hebben van kinderen of een hond stimuleert deze ontmoetingen en interactie. Peuters en honden zijn makkelijke onderwerpen voor smalltalk (zie ook paragraaf 2.2).
- Met name in Boffendaal en Neerbosch-Oost zijn veel openbare ruimtes die toegeëigend zijn door groepen gebruikers, een vorm van 'regelmatig gezamenlijk gebruik'. Dit zijn plekken die vaak voor een ander doel zijn ingericht, zoals speeltuinen.
- Elke wijk heeft plekken die voor bepaalde groepen een belangrijke ontmoetingsfunctie hebben. Voorbeelden zijn het winkelcentrum in Neerbosch-Oost voor ouderen en de omgeving van het winkelcentrum voor jongeren, het gezondheidscentrum in 't Acker voor ouderen, en de Natuurtuin voor een groep bewoners die het onderhoud verzorgt.

Dit hoofdstuk behandelde het eerste deel van het velwerk, namelijk het gebruik van de openbare ruimtes in verschillende types wijken. Er blijken hiertussen zowel verschillen als overeenkomsten te bestaan. Het volgende hoofdstuk gaat over het andere deel van het veldwerk: de beleving van openbare ruimtes in verschillende types wijken.

Hoofdstuk 6 De beleving van openbare ruimtes in de vier wijken

6.1 Inleiding

Het veldwerk leverde niet alleen een grote hoeveelheid informatie op over het gebruik van de openbare ruimtes van de wijk, maar gaven ook inzicht in de wijze waarop bewoners de openbare ruimtes beleven. Vooral de mental maps van de bewoners droegen hieraan bij. In dit onderzoek gaat het bij beleving over waarderingen en ervaringen zoals de meest belangrijke, positieve en negatieve plekken en plekken die men in de wijk mist. Het gaat dan met name over de rol die de openbare ruimtes in de wijk hierin spelen. Zijn die belangrijk voor de bewoners of zijn niet openbare ruimtes zoals winkels belangrijker? Ook gaat het bij beleving over identiteit: wat zijn de kenmerken van de wijk en in hoeverre dragen de openbare ruimtes bij aan die identiteit? Verder is plaatsverbondenheid een belangrijke aspect van beleving. Met dit hoofdstuk worden antwoorden gegeven op de onderzoeksvragen 4 en 5, waarbij dit hoofdstuk over de beleving gaat: Welke fysieke kenmerken (vraag 4) en welke persoonskenmerken (vraag 5) beïnvloeden het gebruik en de beleving het meest?

Per belevingsaspect worden de resultaten van het veldwerk uit de wijken behandeld. De mental maps die met het veldwerk afgenomen zijn vormen een grote bron voor het krijgen van inzicht in de beleving, daarom begint het hoofdstuk hiermee.

6.2 De beleving getekend: analyse van de mental maps

In totaal hebben 59 respondenten een mental map van hun wijk getekend. Dit leverde 59 unieke kaarten op, met elk een persoonlijke voorstelling van de wijk. In deze paragraaf wordt eerste een korte algemene analyse gedaan. In de paragrafen daarna over de belevingsaspecten zal regelmatig naar de mental maps worden verwezen.

Op de 59 mental maps zijn in totaal 146 unieke objecten getekend, gemiddeld bijna 40 per wijk. Per mental map is dat gemiddeld rond de 8 objecten, behalve in 't Acker waar gemiddeld 5,5 object is getekend. In tabel 6.1 staat een overzicht van de getekende objecten per wijk. Dit zijn soms niet-fysieke objecten zoals '*andere mensen*' of andere tekst.

Een overeenkomst tussen de vier wijken is dat 'straten, wegen en paden' het meest getekend zijn. Volgens Lynch (1960) zijn dit belangrijke objecten in een mental map omdat men via deze wegen, of 'paths', de omgeving gebruikt en ontdekt en hiermee van A naar B komt. Andere objecten zijn hier vaak aan verbonden (zie ook paragraaf 2.5). De mental maps op volgende pagina's illustreren dat bijna alle bewoners 'straten, wegen of paden' op hun mental map tekenden.

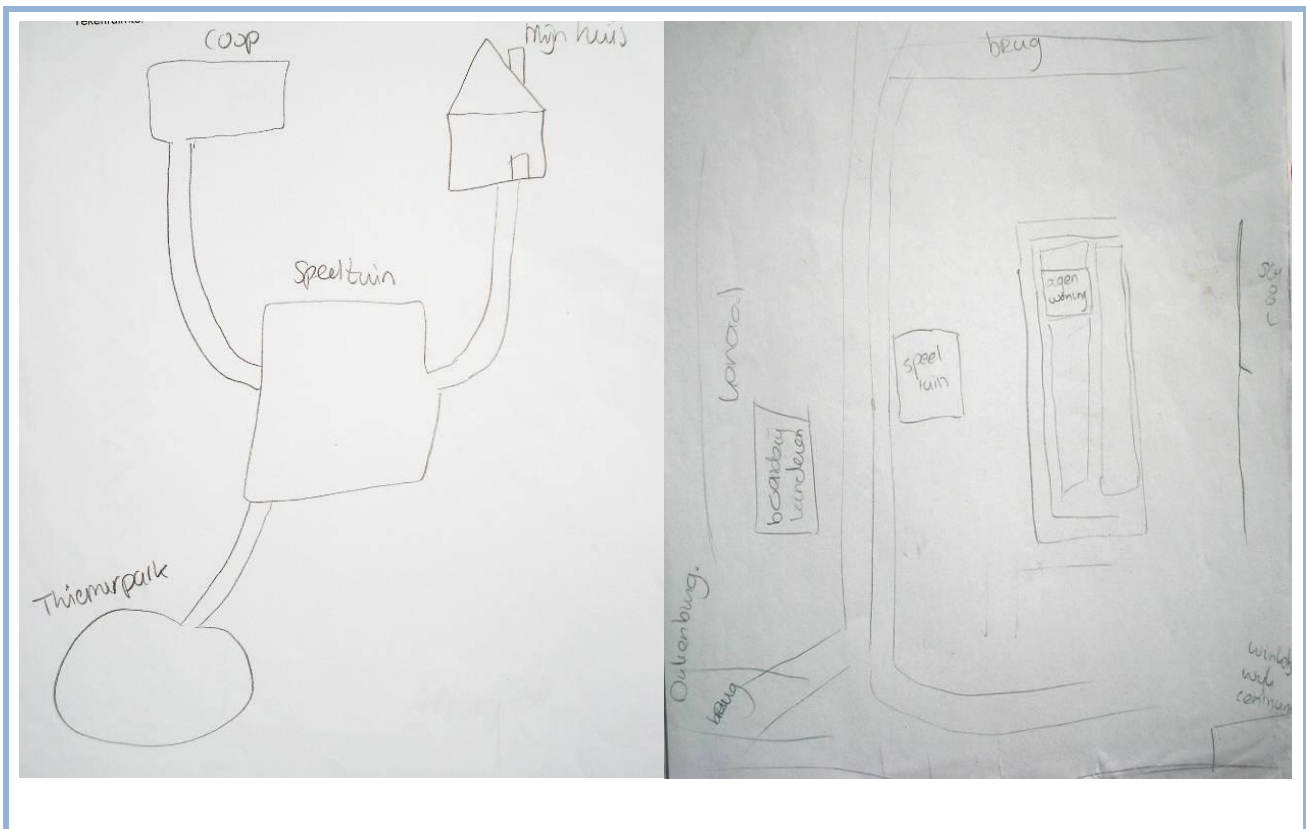
Na de wegen is de eigen woning het vaakst getekend. Opvallend is dat deze in Bottendaal en Neerbosch-Oost door alle respondenten is getekend en in 't Acker en Oosterhout door maar iets meer dan de helft van de respondenten. In de laatstgenoemde wijken staan relatief de grootste huizen maar is ook het meeste groen aanwezig. Hierdoor zijn 'groene plekken' relatief vaker getekend dan het eigen huis. Dit komt overeen met tabel 5.1 met de plekken die respondenten bezoeken om te recreëren: In 't Acker en Oosterhout zijn vaker openbare ruimtes, en is minder vaak de eigen woning genoemd als plek om te recreëren. Hieraan gerelateerd is de verhouding getekende openbare ruimtes ten opzichte van niet-openbare ruimtes: in 't Acker en Oosterhout ligt die hoger dan in de andere twee wijken. Dit is geïllustreerd in de twee mental maps van Bottendaal en 't Acker in figuur 6.3 met respectievelijk weinig en veel openbare ruimtes. Uit het vorige hoofdstuk bleek al dat in wijken met veel voorzieningen zoals Bottendaal, openbare ruimtes een minder grote rol spelen als plek om te recreëren.

Tabel 6.1 Analyse mental maps

Getekende objecten mental maps				
	Bottendaal (9)	Neerbosch-Oost (13)	't Acker (19)	Oosterhout (19)
Aantal unieke objecten in totaal	26	45	32	44
Van alle getekende objecten: de verhouding openbare ruimtes / geen openbare ruimtes	39 / 61 %	37 / 63 %	56 / 44 %	62 / 38 %
Top 3 meest getekende openbare ruimtes (minimaal 3 keer genoemd)	Straten, wegen en paden (9) Thiemepark (8) Speeltuinen (3)	Straten, wegen en paden (13) Kanaal (9)	Straten, wegen en paden (17) Park de Omloop / vijver (6) Groen / gras / speeltuin / sportvelden (5)	Straten, wegen en paden (19) Park de Rietgraaf (9) Voetbal-sportvelden (6)
Top 3 meest getekende niet openbare ruimtes (minimaal 3 keer genoemd)	Eigen woning (9) Supermarkt Coop (5) Andere woningen in de wijk (4)	Eigen woning / winkelcentrum (12) Kinderboerderij / School (4)	Eigen woning (12) Andere woningen in de wijk (8)	Eigen woning / De Klif (11) 'Het eiland' (subwijkje van Oosterhout (6) School (5)

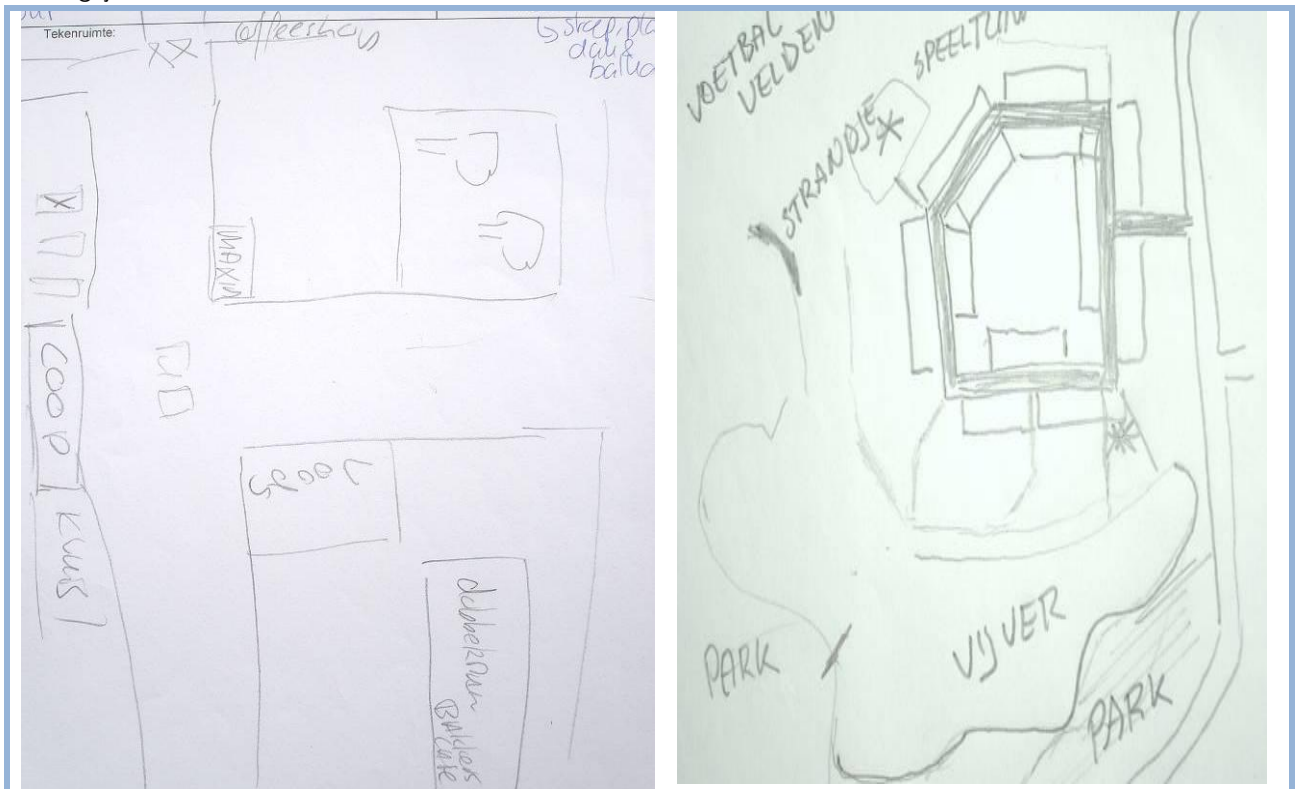
Niet verwonderlijk is dat de plekken die bij de mini-interviews genoemd zijn om te recreëren, terug te zien zijn op de mental maps. Het Thiemepark en het Kanaal staan bijvoorbeeld op bijna alle mental maps van de respondenten uit die wijken, zoals op figuur 6.1 en 6.2 te zien is. Het park in 't Acker staat maar op een derde van de mental maps maar dat komt doordat het park uit groen bestaat dat door de hele wijk doorloopt en niet duidelijk afgebakend is. Dit komt overeen met paragraaf 2.5, waarin staat dat openbare ruimtes met een verblijfsfunctie intensiever worden gebruikt dan ruimtes met een passeerfunctie (Van Aalst en Ennen, 2002).

Andersom is er een aantal plekken die vaak in de mini-interviews genoemd zijn, maar niet op de mental maps zijn getekend. Voorbeelden zijn de speeltuinen en de kinderboerderij in Neerbosch-Oost en de speeltuinen en het Landgoed in Oosterhout. Een verklaring voor dat laatste kan zijn dat het buiten het bebouwde deel van Oosterhout valt, en mensen daardoor minder geneigd waren om het te tekenen omdat dat buiten de 'ganzenvoet' (vorm van de plattegrond van de wijk) valt.

Figuur 6.1 Mental maps met de belangrijkste plekken van de wijk

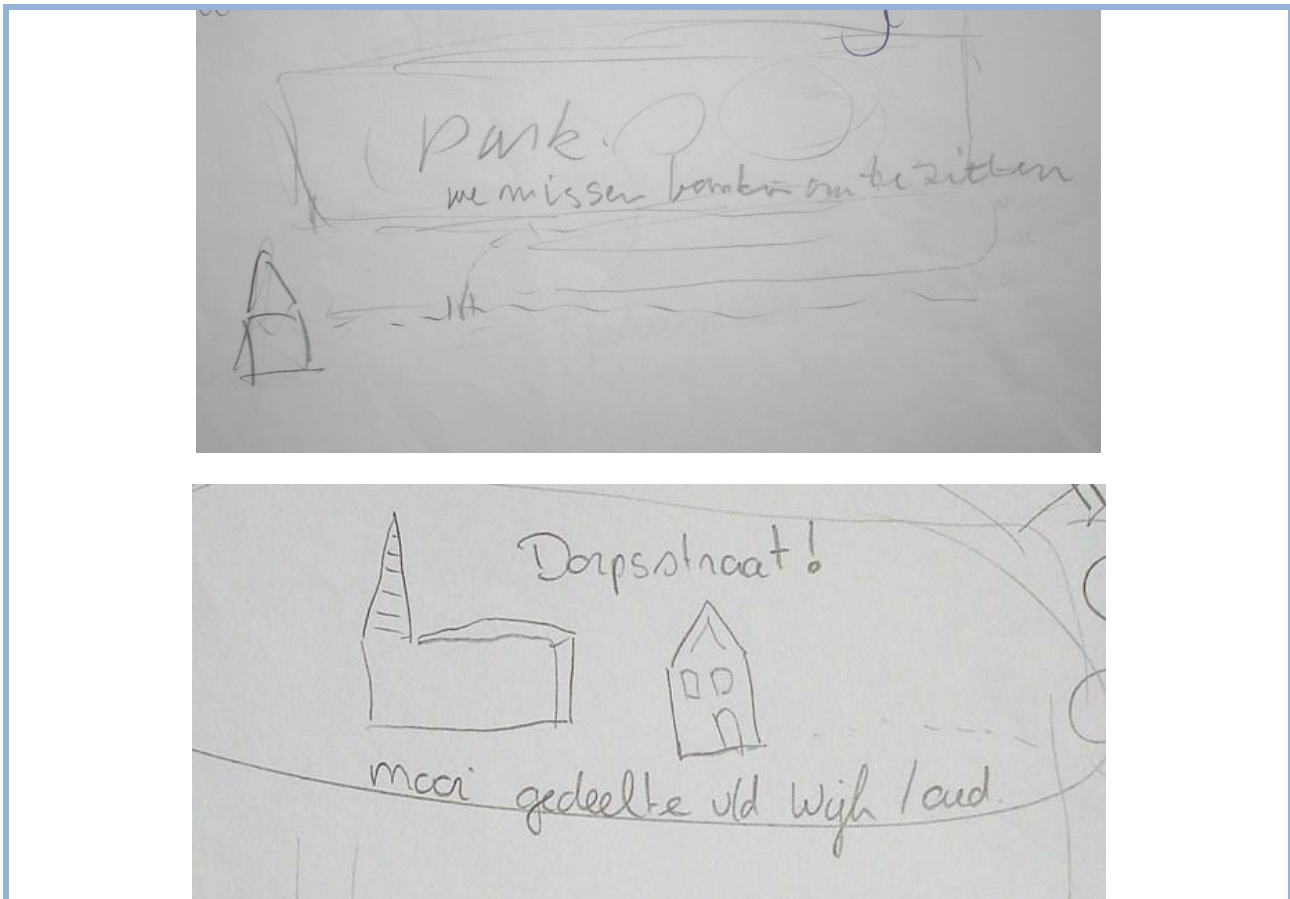
Toelichting: Links staat een mental map uit Bottendaal en rechts een mental map uit Neerbosch-Oost. Op beide kaarten staan duidelijk de plekken die het meest gebruikt worden en die respondenten het belangrijkst vinden

Figuur 6.2 Mental maps en commerciële voorzieningen

Toelichting: Links is een detail te zien van een mental map van Bottendaal met vooral commerciële en niet-openbare voorzieningen. Rechts: een mental map van 't Acker met vooral openbare ruimtes

Vrijwel alle mental maps bevatten ook tekst, bijna altijd om iets fysieks aan te duiden (omdat dat makkelijker is dan tekenen) maar soms ook om iets uit te drukken of een waarde toe te kennen. Dit is ongeveer in elke wijk even vaak gedaan. De bovenste mental map in figuur 6.3 is van een respondent (81 jaar) uit 't Acker die duidelijk bankjes in het park mist ('we missen banken om te zitten'). In de onderste mental map beschrijft een respondent in Neerbosch-Oost haar positieve waardering voor het oude dorpje Neerbosch-Oost met het karakteristieke kerkje.

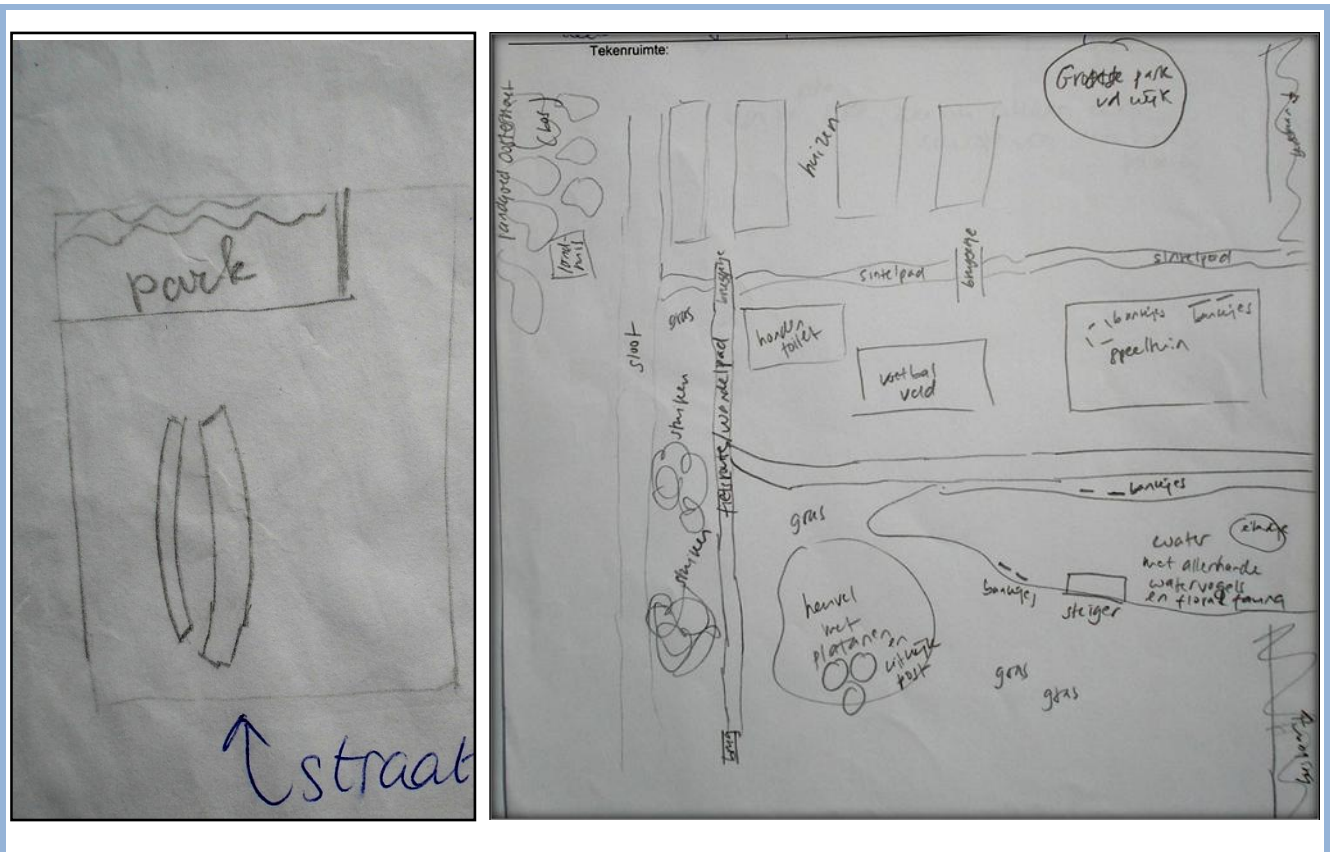

Figuur 6.3 Mental mapping is niet alleen tekenen

Toelichting: Boven een mental map uit 't Acker van een respondent, en onder een detail van een mental map uit Neerbosch-Oost

Qua schaal, centrale object, oriëntatie zit er tussen de mental maps in de wijken niet veel verschil. In elke wijk tekenden de meeste respondenten hun huis en een paar omliggende straten. Begrenzing speelt hier een rol in, zo was in de ruime meerderheid van de mental maps uit 't Acker het eigen wijkje of ackertje duidelijk te herkennen. In Oosterhout werd het vaakst de hele wijk getekend maar hier kende men ook vaak de kenmerkende vorm van de plattegrond, namelijk e eerdergenoemde ganzenvoet. Een andere verklaring is de hogere sociaaleconomische status van deze wijk. Mensen zijn hier mobieler en hebben een groter leefgebied en daardoor hebben hun mental maps een groter bereik (zie paragraaf 3.3).

Doordat er weinig verschil zit tussen de mental maps wat betreft grootte, schaal en oriëntatie, kan er moeilijk een verband worden gelegd met plaatsverbondenheid. Wel is er een duidelijke relatie tussen de mini-interviews en de mental map: mensen die zeiden een sterke band met de wijk te ervaren, tekenden vaker een grote kaart met meer objecten. Dit is ook te zien in de twee mental maps in Oosterhout in figuur 6.4. De linker is van een respondent die de band met de wijk beschrijft als 'helemaal niks' en gaat binnenkort verhuizen. De rechter mental map is van een respondent die een 'goede band' met de wijk heeft en graag naar 'het grote park' (Rietgraaf) gaat met de kinderen.

Figuur 6.4 Plaatsverbondenheid getekend in Oosterhout

6.3 Waardering en ervaring

In dit onderzoek is één van de belevingsaspecten 'waardering en ervaring'. Dit is geoperationaliseerd als belangrijkste, meest positieve, meest negatieve plek, en de plekken die gemist worden. Hier is tijdens de mini-interviews met de bewoners naar gevraagd en daarnaast is er in de semigestructureerde interviews met de wijkexperts over verteld. Bewust is er, vooral bij de mini-interviews, niet bewust naar de openbare plekken gevraagd. Op deze manier wordt duidelijk in hoeverre de openbare ruimtes in de gehele wijk wordt gewaardeerd, naast niet-openbare lekken zoals scholen, winkels en horeca.

Belangrijkste plek

Zoals uit het vorige hoofdstuk blijkt zijn openbare ruimtes in de wijk voor veel respondenten belangrijk om te recreëren. Maar de mini-interviews laten ook zien dat het niet openbare plekken zijn die mensen het belangrijkste in de wijk vinden: dat is in alle wijken het eigen huis, zie tabel 6.2.

Bewoner Steekse acker, op de vraag welke plekken voor hem belangrijk zijn: 'Achter de voetbalvelden, bij het meerje en wielerbaan. En in het groen. Omdat dat rustplekken voor mij zijn. Daar ga ik af en toe heen om me terug te trekken in de natuur, het is autovrij en je hoort er natuurgeluiden'.

Figuur 6.5 Belangrijkste plek in 't Acker

Meestal omdat de respondent daar het vaakst is. Een verklaring is de tijd van individualisering waarin we leven: mensen zijn steeds minder op hun directe omgeving gericht en mede door digitalisering speelt het dagelijks leven zich steeds meer binnenshuis af in plaats van op straat (zie ook paragraaf 2.2).

De mini-interviews, maar ook de mental maps (zie vorige paragraaf), laten zien dat mensen met veel

privéruimte niet per se vaker (dan mensen met weinig privéruimte) vinden dat hun huis de belangrijkste plek is. Het hebben van een eigen huis en tuin betekent niet automatisch dat de openbare ruimte in de wijk minder belangrijk is. Dat is opvallend omdat volgens de wijkexperts de mensen vooral voor de huizen naar Oosterhout en 't Acker verhuizen. Een verklaring is dat mensen met een koophuis meer in de wijk investeren omdat ze van plan zijn er voor langere te blijven wonen (zie paragraaf 2.4). Een andere verklaring is het hogere aandeel kleine kinderen in Oosterhout en het hogere aandeel hondenbezitters in 't Acker. Beide groepen zijn belangrijke gebruikers van de openbare ruimte, hierdoor speelt het ook in de beleving een belangrijke rol. Dit wordt bevestigd door 't Acker waar de meeste openbare ruimtes genoemd worden als belangrijkste plek en in Oosterhout waar de meeste openbare ruimtes om te recreëren zijn genoemd.

Tabel 6.2 laat wat betreft de belangrijkste plek een ander beeld zien dan tabel 5.1 met de meest populaire recreatieve plekken. De belangrijkste plekken zijn dus niet de plekken die het vaakst gebruikt worden voor recreatief gebruik. De enige uitzondering is het groen of het park in 't Acker, dat vindt ook de bewoner in figuur 6.5. Het huis en de winkels zijn voor mensen blijkbaar belangrijker dan recreatieve plekken. Dat komt doordat men daar vaker is en omdat een eigen huis en winkelvoorzieningen meer noodzakelijk zijn.

Tabel 6.2 Analyse mini-interviews: waardering en ervaring

Mini-interviews: waardering en ervaring				
	Bottendaal (12)*	Neerbosch-Oost (20)	't Acker (21)	Oosterhout (20)
Top 3 belangrijkste plek**	Eigen huis (11) Coop supermarkt (3)	Eigen huis (11) Winkelcentrum (7) Scholen / Directe omgeving huis of flat (3)	Eigen huis (13) Groen / Park (4)	Eigen huis (8) Winkelcentrum, winkels *** (6) De Klif (4)
Top 3 meest positieve plekken**	Thiemepark (5) Eigen huis (4) Dobbelman / Maxim (3)	School / Speeltuinen / Eigen straten (4) Eigen huis / Kanaal (3)	Groen, bosjes het Park (8) Eigen huis (en tuin) (6) Eigen straat (3)	Eigen huis / Park (5) Eigen straten / De Klif (4) Wadi / Nieuwe skatebaan, voetbalvelden (3)
Top 3 meest negatieve plek**	Niks (5) Coffeeshops (4)	Hangjongeren (7) Omgeving winkelcentrum (4) Niks / directe omgeving huis of flat (3)	Niks (9)	Niks (8) Albert Heijn, omgeving winkelcentrum *** (7)
Top 3 'wat mist u in de wijk'	Niks (6) Speciaalzaak (4 keer een verschillende) Groen, bomen of een groot park*** (3)	Niks (8) Sociale binding, saamhorigheid *** (4)	Niks (11) Supermarkt (6)	Meer, betere en grotere winkels (12) Zwembad / Niks (3)

* aantal respondenten

** minimaal 3 keer genoemd

*** plekken die zijn samengenomen

Volgens de wijkexperts zijn het vooral de ontmoetingsplaatsen die men in een wijk belangrijk vindt. Naast het Thiemepark, zijn ook de binnenplaatsjes in Bottendaal belangrijke plekken in de wijk volgens de wijkmanager Fons Niehof: *'hier hangen veel mensen rond al kan het ook verkeerde mensen aantrekken. Goedschiks of kwaadschiks, positief of negatief: ze hebben een functie van plein of ontmoetingsplek. Hierdoor als negatief gevolg dat het ook veel anderen aantrekt, wordt wel eens een stickie gerookt, een beetje gedeald'*. In Neerbosch-Oost zijn het Cruyffcourt en de omgeving van het winkelcentrum belangrijke ontmoetingsplekken. Net als de binnenplaatsjes in Bottendaal is het Cruyffcourt in Neerbosch-Oost nauwelijks door de bewoners genoemd of getekend. Een verklaring kan zijn dat het plekken zijn waar een specifieke groep bewoners komt, die buiten de respondenten zijn gevallen.

Het 'groene ommetje' is volgens de wijkexperts van Neerbosch-Oost vooral belangrijk voor hondenbezitters en voor de kinderen zijn er de speeltuinen en de kinderboerderij. In 't Acker is het groen erg belangrijk, bewoners zijn er trots op en het is aantrekkelijk voor jonge gezinnen. Volgens de wijkexperts van Oosterhout zijn alle openbare ruimtes in de wijk belangrijk, en worden ze allemaal goed gebruikt.

Positieve waardering

Anders dan de meest belangrijke plekken, komen de meest positieve plekken van de wijk wel overeen met de plekken die het vaakst gebruikt worden voor recreatieve doeleinden (zie tabel 6.2 en 5.1). Openbare ruimtes worden eerder positief dan belangrijk gevonden. Het gaat om het Thiemepark, de speeltuinen, de dijk langst het Maaswaalkanaal, het groen in 't Acker, Park de Rietgraaf en de Klif maar ook het eigen huis. De winkelvoorzieningen in de wijk worden bijna niet als positieve plek genoemd, en juist wel als belangrijke plek. Dit is duidelijk een plek waar men vaak komt uit 'noodzaak', maar niet omdat men het per se een fijne plek vindt. Wel heeft het centrum volgens de wijkexperts een belangrijke sociale ontmoetingsfunctie (zie tabel 5.3). De volgende alinea laat zien dat het winkelcentrum ook vaak negatief gewaardeerd wordt. Ook het eigen huis staat lager in het rijtje van de meest positieve plek, ook hier geldt dat een huis noodzakelijker is dan andere plekken en daarom dus hoger bij de 'belangrijkste plek' staat.

Het eigen straatje of buurtje wordt in alle wijken, behalve Bottendaal, vaak als positiefste plek gezien. In Bottendaal is misschien meer sprake van een 'wijkgevoel' in plaats van 'straatgevoel'. De respondenten beschrijven hun band met de wijk in het algemeen namelijk als sterk of positief dan (zie paragraaf 6.5).

Sommige plekken zijn technisch gezien niet goed, maar worden wel positief gewaardeerd. Bijvoorbeeld het eerdergenoemde kruispunt in Bottendaal, bij supermarkt Coop, dat steeds meer een pleinfunctie heeft gekregen is verkeerstechnisch negatief maar geeft het niet veel problemen. Volgens de wijkmanager is het er *'te druk, maar heel gezellig en sfeervol (...). Veel verkeer rijdt van de wijk maar ook dat mensen de wijk doorsteken, teveel parkeren, wandelende mensen die uit de kroegjes komen en de Coop. Het is bijna een klein verkeersknooppuntje (...) terwijl het voor de horeca bijna een verblijfsplek is'*. Volgens de wijkexperts zijn naast de eerder genoemde plekken, de speeltuintjes en het Landgoed in Oosterhout ook positieve plekken in de wijk. De bewoners waarderen de rust en de natuur die ze daar vinden.

Negatieve waardering

In alle wijken hadden de respondenten meer moeite met het bedenken van een negatieve plek dan een positieve plek en vaak is er bij gezegd *'het is niet echt negatief' of 'als ik echt iets noemen moet...'*. In Neerbosch-Oost werden de meeste negatieve plekken genoemd, waarvan eentje uitsprong: de hoek bij café Yaliz waar vaak jongeren rondhangen. Eén bewoonster daarover: *'Die hoek bij het cafetaria. Daar hangen vele buitenlandse jongeren. 's Avonds wil ik daar echt niet zijn, heb daar bijna een keer een scooter aangereden die uit het niets aan kwam rijden'*. Dit speelt

naast Neerbosch-Oost ook in Oosterhout, waar veel mensen negatief zijn over de uitstraling en de omgeving van het winkelgebied in de wijk, met name over de Albert Heijn.

In Neerbosch-Oost wordt vaker dan de andere wijken naar negatieve sociale ervaringen verwezen, zoals behalve naar hangjongeren (niet alleen op de hoek bij het café) ook naar 'het volk in de Tubastraat', overlast bij de flat en een slechte mentaliteit. Het winkelcentrum is een belangrijke plek in Neerbosch-Oost, maar deze wordt vaak negatief gewaardeerd door de ondervraagde bewoners en de wijkexperts: het is rommelig, er is veel vandalisme, er is overlast en na sluitingstijd ziet het er ongezellig uit. Volgens de wijkexperts komt dat vooral door de anonieme omgeving: *'Ze halen stenen uit de stoep omdat ze dat redelijk onzichtbaar kunnen doen (...) Het is zelfs zo erg dat we er al betonplaten hebben neergelegd (...). Er zit een vlonder waardoor je heel leuk belevend water krijgt, er zitten ook een paar zitbankjes. Maar dat werd echt een hangplek en de politie kon daar gewoon niet bijkomen (...). Dus die bankjes hebben we moeten weghalen.* Wijkmanager Michiel ten Dolle vult aan: *'de jongeren daar vormen wel echt een probleem (...) het is een locatie met allemaal doorsteekjes en anonieme plekjes, is natuurlijk allemaal geweldig, niet alleen om te verzamelen, maar af en toe te dealen en dat soort dingen'*. Deze anonimiteit speelt ook een rol bij de hangplek op de hoek van Yaliz: hier kunnen jongeren ongezien rondhangen doordat er maar één toegangsweg is waardoor politie al snel te zien is en waar ze dus *'ze dan ook echt op uitkijk staan'*, aldus de wijkbeheerder. Wel is de wijk de afgelopen jaren verbeterd, en is al

er veel in geïnvesteerd (zie figuur 6.6).

Drie bewoners over de verbeterde reputatie van Neerbosch-Oost:

-'Intussen is er minder criminaliteit (...), het is wel verbeterd, het was een heel verschil met vroeger maar dit is geleidelijk veranderd'.

-'Ik heb een tijdje gezegd dat ik niet uit Neerbosch-Oost kwam, het had een slechte naam. Dat doe ik niet meer'.

-'Er is veel aandacht besteed aan jongeren, zoals een Cruyff court aangelegd'.

Bottendaal heeft verschillende plekken die toegeëigend zijn door bepaalde groepen. Dit is soms positief, als het een belangrijke functie in de wijk vervult maar soms ook negatief, vinden de wijkexperts. Toen het Thiemepark op een gegeven moment 'ontdekt' werd, en groepen jongeren en Polen van buiten Bottendaal er voor overlast gingen zorgen, werd er extra toezicht gehouden. Hetzelfde is gedaan bij de Natuurtuin en de coffeeshop, waar toezichthouders regelmatig langs fietsen. Ook sommige speeltuinen en parkeerplaatsen waar veel jongeren rondhangen, of onder het viaduct waar

jongeren en Polen op af kwamen, leverden soms problemen op. De wijkmanager noemt deze plekken *'de rafeltjes van de bestaande openbare ruimte van Bottendaal. Maar het heeft een bepaalde functie'*.

Wat mist u in de wijk?

Net als bij het bedenken van de meest negatieve plek, hadden veel mensen moeite met het noemen van iets wat ze in de wijk missen. Vooral in Bottendaal en 't Acker mist men niet echt iets: de helft wist niks te bedenken en voor de rest ging het om dingen die de bewoners niet écht missen. Bijvoorbeeld in Bottendaal waar mensen bepaalde speciaalzaken missen. Volgens de wijkexperts hebben de Bottendaal-bewoners behoefte aan meer parkeerplaatsen, ondergrondse containers en jongerenvoorzieningen. Maar de wijkmanager zegt daarbij; *'als dat een van de belangrijkste punten is. Kun je nagaan hoe groot de problemen zijn'*.

In Neerbosch-Oost werden weer vaker sociale aspecten genoemd zoals saamhorigheid, mix van arm er rijk en *'dat je wat aan de buurt hebt'*. Het is volgens de wijkexperts niet zo dat bewoners behoefte hebben aan meer openbare ruimte, ondanks dat ze in relatief kleine woningen wonen. Wel zouden ze in de straten meer groen willen zien, en speelt de parkeerproblematiek ook in deze wijk. Maar hiervoor is maar weinig ruimte in wijk om het op te lossen.

Opvallend is Oosterhout, de enige wijk met een duidelijke wens: een beter en groter winkelaanbod (zie tabel 6.2). De wijkexperts 'mikken' in dit kader op bereikbaarheid naar andere wijken zodat de

Oosterhout-bewoners daar heengaan voor deze voorzieningen. En volgens de wijkbeheerder hebben bewoners ook behoefte aan 'veel meer' openbare ruimte: *'De wijk lijkt groener dan die is. De groenvoorzieningen, het buitenpark, de Rietgraaf en een paar kleine stukjes, dat zijn bijna allemaal wadi's en die hebben een dubbelfuncties. Het aantal wat we moeten hebben kunnen we niet kwijt'*. De bewoners van Oosterhout zijn kritischer op hun woonomgeving omdat ze volgens de wijkmanager hoger opgeleid zijn en daardoor hogere verwachtingen hebben. *'Hoger opgeleide mensen hebben vaak ook een hoger verwachtingspatroon dan minder hoog opgeleiden. Ze nemen minder snel genoegen'*. De Oosterhout-respondenten antwoordden dan ook het minst vaak 'niks' op de vraag wat zij in de wijk misten (zie tabel 6.2).

6.4 Identiteit

Met drie steekwoorden heeft elke respondent de wijk omschreven. Deze zijn vervolgens verdeeld in positief, negatief of neutraal. Hiermee ontstaat een beeld dat mensen bij hun wijk hebben en of openbare ruimtes een rol spelen bij de identiteit van de wijk, zoals in de paragrafen 1.1 en 1.5 wordt gesteld. Daarnaast is in het interview vaak iets over de identiteit van de wijk gezegd. Dit beeld kan samenhangen met de manier waarop de wijk en de openbare ruimtes gebruikt en beleefd worden.

Bewoonster Willem Barentszstraat: 'Bottendaal is het "mon maître" van Nijmegen. Bottendaal als voorbeeldwijk van Nederland. Het is er gezellig, gevarieerd, alles loopt door elkaar heen. De ouderenzorg zit hier en er zijn veel cafés en scholen. Het is er rommelig, yuppen en studenten door elkaar heen'.

Figuur 6.7 Mon maître

Bottendaal wordt door bijna alle respondenten als 'gezellig' en 'centraal gelegen' genoemd. Kenmerken als 'divers', 'kleurrijk' en 'multicultureel' werd door de helft genoemd, en verder werd er vaak naar de historische bebouwing verwezen. Het gaat dus vooral over de sfeer, ligging en sociale samenstelling. Hier is de bewoonster in figuur 6.7 het helemaal mee eens.

In Neerbosch-Oost vindt een kwart het 'fijn', 'prettig' of 'leuk' wonen, maar hier worden verder

de meeste negatieve kenmerken genoemd, zoals ook in de vorige paragraaf duidelijk staat. Deze verwijzen ook weer vooral naar sociale problemen zoals de hangjongeren, individualiteit en overlast: *'Het is een sociaal zwakkere wijk denk ik'*, aldus een bewoonster.

In 't Acker is men, net als in Bottendaal, erg tevreden, er zijn maar weinig negatieve kenmerken genoemd. 't Acker vinden veel mensen '(redelijk) rustig' en zo'n kwart van de respondenten noemt de wijk 'kindvriendelijk', 'netjes' of 'schoon', en dat gaat dan zowel over goed onderhouden tuinen als *'hier geen aso's, geen ruzies op straat etc.'*. Ook vinden mensen de wijk 'groen', 'sociaal' en 'gezellig'.

In Oosterhout noemen respondenten vooral kenmerken als 'jong', 'kinderrijk' of 'gezinswijk'. In één geval wordt dat negatief ervaren: *'de wijk is te eenzijdig door een teveel aan jonge gezinnen'*. Daarnaast verwijzen respondenten naar kenmerken die te maken hebben met het feit dat de wijk nog in groei is, wat soms positief ervaren wordt: *'het wordt steeds socialer'*, maar meestal negatief: *'er zijn nog veel lege plekken en onvolgroeide bomen, twee basisscholen die wel samen hadden gekund en er zijn te weinig voorzieningen'*. Ook vindt ongeveer een kwart van de ondervraagden de wijk 'rustig'. Dat de bewoners kritisch zijn komt ook hier naar voren: na Neerbosch-Oost zijn hier de meeste negatieve kenmerken genoemd.

Het enige kenmerk dat een aantal keer genoemd is en dat naar openbare ruimte verwijst, is het groen in de wijk. Dit is opvallend omdat openbare ruimtes vaak wel bijdragen aan het imago van een stad (bijvoorbeeld Central Park In New York). En volgens het VROM worden juist openbare ruimtes de laatste decennia gebruikt om wijken een identiteit te geven (paragraaf 1.5). Groen geeft volgens het veldwerk in Nijmegen geen grote bijdrage aan de identiteit van de wijk, terwijl

volgens de literatuur openbare ruimte dat juist wel doen. Dit komt doordat wijkgroen minder spectaculair is dan stedelijk groen, en daardoor minder tot de verbeelding spreekt. Een andere verklaring is dat bewoners hun wijk niet snel als 'groen' zullen omschrijven omdat er altijd behoefte

Wijkmanager Henk van der Zand:
'Het valt op dat het zo ruim en groen is. Het is van de vinexlocaties in Nederland maar een kleine maar het voordeel van deze vinexlocatie is dat het landschappelijk helemaal ingebed is zeg maar. Zo gauw je de wijk uit bent ben je in de Betuwe, en dan geniet je van de ruimte'.

Figuur 6.8 Groen en ruim Oosterhout

Bewoonster Stroopkriekstraat Oosterhout:
'Wel is het minder groen dan gehoopt. Het is verkocht met "Wonen in het groen", nu komen er steeds meer huizen'.

Figuur 6.9 Toch niet zo in het groen wonen

aan meer groen lijkt te bestaan. Oosterhout is een wijk met weinig groen in de wijk zelf (zie ook eind van paragraaf 6.3), maar wel een wijk middenin een groen landschap, zie figuur 6.8. De bewoner in figuur 6.9 ervaart de wijk helemaal niet zo groen.

Ook volgens de wijkmanager- en beheerder zijn andere kenmerken dan openbare ruimte meer bepalend voor de identiteit van de wijk. Het Thiemepark in Bottendaal vormt dan wel een uitzondering, dit komt ook doordat de naam van het park naar de oude Thieme-drukkerij verwijst die vroeger op de plek van het park stond. Maar meer bepalend voor de identiteit zijn volgens de wijkexperts de karakteristieke huizen, de opzet van de wijk en de functiemenging.

't Acker heeft volgens de wijkexperts ook niet echt openbare ruimte die typisch voor de wijk is: *'Nee, het is gewoon Lindenholt, het is samen eigenlijk één soort woonwijk'*, aldus de wijkbeheerder. Wel kwam duidelijk naar voren, ook in de mini-interviews, dat het imago van Lindenholt (het stadsdeel van 't Acker) verbeterd is de afgelopen jaren, mede door het verbeteren van de openbare ruimte. Dit is een goed voorbeeld waarin het opknappen van de openbare ruimte in de wijk wél een beter imago en identiteit als resultaat had.

In Oosterhout is vooral de structuur van de wijk, de ganzenvoetvorm, kenmerkend. De meest kenmerkende openbare ruimtes zijn het park De Rietgraaf en de wadi's omdat die goed gebruikt worden. De Griffdijk verwijst naar een oude trekking van het kanaal dat daar ooit gelopen heeft, en deze wordt volgens de wijkbeheerder *'stedenbouwkundig als karakteristiek voor de wijk gezien'*. Maar het is ook een gevaarlijke weg: *'het is wel zo dat het een 'blackspot' is voor Oosterhout. Er zijn veel verkeersongelukken. Oorspronkelijk alleen met letsel en ongevallen, tegenwoordig telt ook de materiële schade, en daardoor staat de Griffdijk in de top 3 van Gelderland'*.

6.5 Plaatsverbondenheid

Het gebruik en de beleving van openbare ruimtes in de wijk kan voor een deel worden bepaald door de band die de bewoner met de wijk heeft. In dit onderzoek is de respondenten gevraagd hun band met de wijk te beschrijven. Dit is vervolgens verdeeld in 'sterk en of positief', 'zwak en of negatief' of 'neutraal'. Dit zijn gevoelsmatige kwesties maar meestal was het duidelijk waar een omschrijving thuis hoorde. Soms hielpen antwoorden van andere vragen hier ook bij. Een respondent uit Oosterhout noemde als belangrijkste plek: *'huis, verder niks. Heb geen boodschap aan deze wijk. We gaan verhuizen'*. Het is niet verwonderlijk dat zij haar band met de wijk als 'helemaal niks' omschrijft.

De respondenten uit Bottendaal beschrijven hun band met de wijk gemiddeld het meest sterk of positief, gevolgd door 't Acker. In de mental maps is dit niet direct terug te zien: slecht één respondent in Bottendaal tekende de gehele wijk op de kaart. Wel is er een verband tussen de plaatsverbondenheid en het aantal objecten in de mental map: mensen die een sterkere band met de wijk hebben, tekenden vaak meer objecten. Dit is ook geïllustreerd in figuur 6.4, met 2 mental maps uit Oosterhout. De wijkexperts vinden ook dat de band die de bewoners met Bottendaal hebben, sterk is: men verhuist pas als het huis niet meer past, er is een actieve

bewonersorganisatie en is er geen gebrek aan vrijwilligers. Ook bij participatieprojecten is er vaak veel animo. In Neerbosch-Oost hadden de meeste respondenten een zwakke of negatieve band met de wijk en Oosterhout hadden ongeveer net zoveel respondenten een positieve, neutrale dan wel negatieve band. Dit hangt samen met de eerdere resultaten in deze paragraaf: bewoners uit Bottendaal en 't Acker lijken het meest tevreden en Neerbosch-Oost bewoners zijn het meest negatief. Eerder in dit hoofdstuk werd gesteld dat bewoners uit Oosterhout in de wijk investeren omdat zij vaak een koopwoning hebben en er voor langere tijd wonen. Dit is dus niet terug te zien in plaatsverbondenheid. Wel zijn mensen uit deze wijk kritischer op hun wijk. Verder is Oosterhout een nieuwe wijk die nog voor een deel in opbouw is. Deze twee aspecten kunnen verband hebben met de matig tot zwakke band met de wijk die bewoners beschrijven.

6.6 Conclusie

De centrale deelvraag van dit hoofdstuk is *'Welke fysieke kenmerken (vraag 4) en welke persoonskenmerken (vraag 5) beïnvloeden de beleving met name?'.* Op volgorde van de verschillende belevingsaspecten zal hierop een antwoord worden gegeven.

Openbare ruimtes in de wijk zijn belangrijk voor bewoners. Ook voor mensen met een groot huis en veel privéruimte. Hier gaat het dan vaak om een koopwoning en men investeert dan meer in de omgeving omdat ze van plan zijn er voor langere tijd te gaan wonen. Het ene fysieke aspect, veel privéruimte, maakt dus minder verschil dan het andere fysieke aspect, het bezitten van een koopwoning. Het hebben van jonge kinderen of een hond zorgt er ook voor dat mensen de openbare ruimte belangrijker vinden, deze twee persoonskenmerken zijn hierin het meest bepalend.

Openbare ruimtes zijn belangrijk, maar het eigen huis en de winkelvoorzieningen in de wijk zijn voor mensen belangrijker. Men komt hier vaker en deze dingen zijn meer noodzakelijk dan openbare ruimte. Winkelcentra hebben verder voor sommige mensen een sociale ontmoetingsfunctie. Als er in de wijk geen winkelvoorzieningen zijn, staat de openbare ruimte in de wijk wel weer hoger in de ranglijst van belangrijkste plek.

Openbare ruimtes in de wijk worden in het algemeen wel positiever gewaardeerd dan het eigen huis en voorzieningen in de wijk. Dat iets noodzakelijk is wil dus niet zeggen dat het positief is, winkelcentra worden bijvoorbeeld vaak negatief ervaren. De positief gewaardeerde openbare ruimte zijn vaak dezelfde plekken die gebruikt worden voor recreatieve doeleinden. Verder wordt de eigen straat, of eigen buurtje ook positief ervaren. Behalve in Bottendaal, waar men meer een 'wijkgevoel' heeft dan een 'straatgevoel'.

Veel slechte openbare ruimte, oftewel slecht onderhouden, onveilig en met veel vandalisme in een wijk draagt bij aan een algemene negatieve waardering van de wijk, zoals in Neerbosch-Oost. Verder zijn hogeropgeleiden kritischer op hun omgeving omdat ze daar hogere eisen aan stellen Dit is een persoonskenmerk dat dus invloed heeft op de beleving (zie ook paragraaf 7.2).

De openbare ruimtes in de wijk zijn niet echt bepalend voor de identiteit van een wijk. Dingen als sfeer en sociale samenstelling dragen hier veel meer aan bij. In paragraaf 1.5 wordt juist gesteld dat openbare ruimtes bijdragen aan de identiteit van een stad, maar dat geldt volgens de respondenten blijkbaar niet voor de wijk. In de meeste wijken passen nou eenmaal geen spectaculaire San Marco pleinen of Parc Guëlls en is er slechts plek en geld voor kleine parken en pleinen.

Hoofdstuk 7 De openbare ruimte in de wijk ontrafeld? Conclusies, reflectie en aanbevelingen

7.1 Inleiding

De titel van deze onderzoekscriptie is: de openbare ruimte in de wijk ontrafeld, een onderzoek naar gebruik en beleving. Het is niet het eerste onderzoek over openbare ruimtes. Veel eerdere studies gaan over het gebruik en de beleving van verschillende groepen, zoals vrouwen, kinderen en allochtonen. Openbare ruimtes zijn belangrijk voor mensen en er is de laatste jaren steeds meer aandacht voor gekomen. Met de opkomst van gebiedsgericht beleid (bijvoorbeeld het Krachtwijkenbeleid), de burger die steeds meer te zeggen wil hebben over de wijk en belevingsonderzoeken, wordt de werkwijze in de politiek maar ook de samenleving in het algemeen steeds meer 'bottom-up' en vraaggericht. Tegelijkertijd vraagt men zich in een tijdperk van digitalisering en individualisering af in hoeverre men nog aan de wijk gebonden is. Nog weinig onderzoek is gedaan naar de relatie tussen de openbare ruimtes in de wijk en gebruikers uit verschillende wijktypes of woonmilieus. Is het bij (her)inrichting van de openbare ruimte nodig onderscheid te maken in gebruikers uit verschillende types wijken? Dit is de aanleiding van deze scriptie die onderzoekt in hoeverre het gebruik en de beleving verschilt van openbare ruimtes door bewoners uit wijken die sterk in fysieke inrichting en sociale opbouw.

In de vorige zes hoofdstukken is geprobeerd de relatie tussen het gebruik en de beleving van openbare ruimtes in verschillende types wijken bloot te leggen. Dit hoofdstuk is het slotstuk van het onderzoek en geeft de belangrijkste conclusies weer. Duidelijk wordt in hoeverre de openbare ruimte in de wijk ontrafeld is. Er wordt daarvoor een koppeling gemaakt tussen de theorie (hoofdstukken 1 en 2) en de empirie (hoofdstukken 4, 5 en 6).

Eerst wordt een aantal algemene conclusies gegeven over de uitkomsten van het onderzoek. Daarna komen de onderzoeksvragen aan bod. Om tot een beantwoording te komen, is in dit onderzoek een bepaalde werkwijze gekozen (zie hoofdstuk 3). Dit leverde veel nuttige informatie op, maar deze wijze had ook zijn beperkingen. Hier wordt in paragraaf 7.3, de reflectie, op teruggekeken. In 7.4 worden aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek en beleids-toepassingen.

7.2 Conclusies, beantwoording van de onderzoeksvragen

De verwachting van het onderzoek was dat wijken die sterk in fysieke inrichting en sociale opbouw verschillen, ook sterk verschillen in hoe bewoners de openbare ruimte in hun wijk gebruiken en beleven. Op een aantal punten is hier zeker sprake van, maar er blijkt verder onder bewoners in elke wijk een soort basisbehoefte aan openbare ruimte te bestaan. Mensen en wensen lijken op elkaar, óók in wijken die qua fysieke en sociale opbouw verschillen. Maar deze paragraaf laat zien dat er bepaalde fysieke en persoonskenmerken zijn die voor heel verschillend gebruik en beleving zorgen.

Elke bewoner wil op korte afstand van zijn huis zijn hond uit kunnen laten, een fijne en veilige plek hebben waar kinderen kunnen spelen en een plek waar men rust kan vinden. Als zulke plekken op korte afstand aanwezig zijn, wordt hier gebruik van gemaakt, ook al is de kwaliteit van de plek niet heel hoog. De kwaliteit van de plek heeft wel veel meer invloed op de beleving van een plek.

Het gaat hier om de kwaliteiten die in hoofdstuk 2 zijn genoemd, met name in paragraaf 2.4. Een bijzonder esthetisch ontwerp is voor openbare ruimtes in de wijk niet per se aanleiding tot veel gebruik. Toegankelijkheid en kenmerken als rust, zichtbaarheid, groen en bereikbaarheid zijn

belangrijker, net als de aanwezigheid van mogelijkheden tot (beschut) rusten, spelen, wandelen, en sporten. Dit zijn kenmerken die alle meest bezochte openbare ruimtes van de wijken uit het veldwerk van dit onderzoek hebben.

Verder betekent een compacte opzet van de wijk niet zoals de literatuur stelt (zie paragraaf 2.4) dat het gebruik bevordert wordt omdat daardoor de afstand tussen bewoners en openbare ruimtes is gereduceerd. Negentiende eeuwse wijken hebben een compacte opzet en liggen vaak dichtbij voorzieningen van het centrum van de stad. Dit zijn wijken die minder geschikt zijn voor jonge gezinnen, maar juist studenten, mensen die met hun werkcarrière beginnen en alleenstaanden trekken. Om de ruimte en rust op te zoeken zijn openbare ruimtes belangrijk in zo'n wijk, maar deze groepen zijn in het algemeen ook mobieler waardoor het misschien minder belangrijk is dat openbare ruimtes op korte afstand aanwezig zijn.

Andersom is het gebruik in ruim opgezette wijken met grote huizen niet minder omdat daar misschien meer van privéruimte zou worden gebruikt. Dit komt doordat hier meer koopwoningen zijn, waar mensen wonen die de intentie hebben om lange tijd in de wijk te blijven wonen. Daarom wordt er meer moeite in de directe omgeving gestoken. Dit komt overeen met Lupi (2008, zie ook paragraaf 2.5), die stelt dat huizenbezitters hun wijk intensiever gebruiken. Deze relatie is duidelijk te zien in Oosterhout waar vooral koopwoningen staan (75%, zie tabel 4.2).

In vinexwijken wonen in het algemeen meer dan gemiddeld jonge gezinnen en hondenbezitters, omdat die op ruime huizen in het groen afkomen. Het hebben van jonge kinderen of een hond zijn twee kenmerken die het gebruik van de openbare ruimte in de wijk, dus op korte afstand, bevorderen (zie ook het antwoord op onderzoeksvraag 5, later deze paragraaf). In de casestudiewijk met de meeste privéruimte, Oosterhout, wordt de openbare ruimte in de wijk meer dan andere wijken gebruikt voor recreatieve doeleinden.

Openbare ruimtes zijn voor iedereen belangrijk, maar het is voor bewoners niet de belangrijkste plek in de wijk. Dat is meestal het huis en winkelvoorzieningen: plekken waar men vaker komt en die meer noodzakelijk zijn dan openbare ruimtes. Dit hoeven niet per se positieve plekken te zijn, in veel wijken buiten het stadscentrum worden de winkels vooral als een soort 'noodzakelijk kwaad' gezien. Dit past bij de theorie van Gehl (2001): plekken die vooral voor noodzakelijk gebruik zijn hoeven niet van hoge kwaliteit te zijn omdat het gebruik er sowieso wel plaatsvindt. Heeft een wijk niet veel winkelvoorzieningen, dan waarderen de bewoners de openbare ruimtes in de wijk positiever. En ondanks dat er steeds meer sprake is van 'placelessness' (paragraaf 2.2), de straat of het buurtje waarin men woont wordt vaak erg positief gewaardeerd.

De toegevoegde waarde van groen in de wijk is in het theoretische deel van dit onderzoek enigszins onderbelicht, maar uit het veldwerk van dit onderzoek blijkt dat het voor bewoners zeker van belang is. Om te recreëren gaat men het liefst naar een (groen) park of natuurgebied. De centraal bezochte openbare ruimte per wijk die naar voren kwam uit het veldwerk van dit onderzoek, waren allen groene openbare ruimtes: ofwel een park ofwel een groenstrook langs het kanaal. Verder scoren de groene ruimtes hoog in de top van meest positieve plekken en zijn het belangrijke sociale ontmoetingsplaatsen. Wel moet het groen van een bepaalde kwaliteit zijn, en scheelt het dat het een duidelijke functie heeft. Groen dat niet uitnodigt, zoals het groen tussen de flats in en om het winkelcentrum in Neerbosch-Oost, wordt niet veel voor recreatieve doeleinden. Noch wordt het positief gewaardeerd.

Groen is belangrijk in de wijk, maar het draagt niet zozeer bij aan de identiteit. Openbare ruimtes in het algemeen doen dat ook weinig. Volgens het CROW (2008), zie paragraaf 1.5, dragen openbare ruimtes in de wijk net zoveel bij aan de identiteit omdat die waardevol en dierbaar zijn voor bewoners. Dat laatste geldt zeker, maar bewoners verwijzen niet vaak naar openbare ruimte als ze gevraagd worden de wijk in steekwoorden te omschrijven. Kenmerken die verwijzen naar sfeer, geschiedenis en de sociale samenstelling van de wijk doen zijn meer bepalend voor de identiteit. Blijkbaar zijn openbare ruimtes in de wijk niet spectaculair genoeg omdat daar minder

ruimte en geld voor is dan voor stedelijke openbare ruimtes. Die dragen meer bij aan de identiteit van de stad, denk aan het Vondelpark in Amsterdam en het Malieveld in Den Haag.

De sociale ontmoetingsfunctie wordt vaak als belangrijke functie van openbare ruimte genoemd (zie paragraaf 2.2). Dit onderzoek laat net als eerdere studies zoals die van Soenen (2006) zien dat het in de wijken vooral om 'het kleine ontmoeten gaat'. Het zijn niet plekken waar mensen nieuwe mensen ontmoeten, maar plekken waar vooral veel smalltalk wordt uitgewisseld. Dit is meestal met bekenden en aanleiding voor interactie zijn vaak de kleine kinderen en de hond. Vaak is dit op dezelfde plekken als waar men heengaat om te recreëren. Die vormen ook vaak de aanleiding van het contact. Deze losse relaties dragen bij aan de gemeenschapsvorming (Soenen, 2006) en 'publieke familiariteit' (Blokland, 2008) waardoor mensen zich thuisvoelen in de wijk.

Volgens Gehl (2001), zie paragraaf 2.4, bevordert laagbouw het contact in de openbare ruimte omdat men daar sneller buiten is. Hoogbouw daarentegen zorgt voor minder contact op straat omdat de trap of lift dat belemmert. Ook in dit onderzoek gaat deze relatie op. In de drie wijken met voornamelijk laagbouw (Bottendaal, 't Acker, Oosterhout) is meer interactie op straat en in wijken met hoogbouw (Neerbosch-Oost) zijn de niet-openbare plekken als de galerij, het balkon maar ook het winkelcentrum belangrijke plekken waar men anderen ontmoet. Uit dit onderzoek blijkt niet dat bewoners van Neerbosch-Oost, een sociaal zwakkere wijk, meer contacten in de buurt hebben, zoals in paragraaf 2.5 wordt gesteld. Misschien geldt de stelling vooral voor sociaallyk zwakkere wijken zonder flatbouw. Verder worden in flatwijk Neerbosch-Oost de gazons tussen de flats weinig gebruikt: volgens het CIAM is dit juist bedoeld om interactie tussen de omliggende flats teweeg te brengen (zie paragraaf 4.3), maar in de flatwijk uit de casestudie wordt dit in werkelijkheid nauwelijks gebruikt. Daarentegen worden de gezamenlijke pleintjes in de woonerfwijk zoals 't Acker, die met hetzelfde idee zijn ingericht, wel goed gebruikt omdat de huizen hierop uitkijken wat het contact bevordert (Gehl, 2001).

Verder heeft elke wijk zijn openbare ontmoetingsplekken die door een kleine specifieke groep gebruikt wordt, plekken die als het ware toegeëigend zijn. Het gaat bijvoorbeeld om een stukje grond dat door een groep bewoners wordt onderhouden (Bottendaal), een hoek van de straat waar altijd een groep jongeren staan (Neerbosch-Oost) of de bankjes bij het gezondheidscentrum waar ouderen elkaar ontmoeten ('t Acker). Hiermee komt soms wel de openbaarheid van een plek in het geding, maar dit hoeft niet een probleem te zijn. Soms is dat wel als andere bewoners de plek bewust en ongewild vermijden doordat ze zich bijvoorbeeld onveilig voelen, zoals in Neerbosch-Oost. In wijken met hoge bebouwingsdichtheid en weinig of minder goede buitenruimte, zoals Bottendaal en Neerbosch-Oost (zie paragraaf 5.3), lijkt het dat er meer zulke toegeëigende plekken zijn dan in wijken met veel (goede) openbare ruimtes. Door gebrek aan privéruimte hebben mensen behoefte om activiteiten te doen in de buitenruimte, ook al zijn dat plekken die eigenlijk een andere functie hebben. Het meest concrete voorbeeld is het kruispunt bij de Van Dulckenstraat en de Burghardt van den Burghstraat in Bottendaal: eigenlijk een plek met een verkeersfunctie maar door de drukte en de horeca heeft het eerder een verblijfsfunctie zoals een plein gekregen.

Niet-openbare plekken in de wijk zijn net zo belangrijk, of zelfs belangrijker dan openbare ruimtes om anderen te ontmoeten. Dit geldt vooral voor wijken met veel horecavoorzieningen en winkels, en die verder weinig (goede) openbare ruimtes hebben. Dit is voor een deel wel logisch, omdat op die plekken meer faciliteiten zijn, en omdat de temperatuur er meestal aangenamer is. In wijken met juist veel openbare ruimte, en dan met name groen, en weinig voorzieningen zijn de openbare ruimte juist belangrijke ontmoetingsplaatsen of plekken om te recreëren. Ontmoetingsplaatsen, openbaar of niet, zijn belangrijk in een wijk en dragen bij aan de algemene waardering voor een wijk. De theorie van Gans (1968), een potentiële ruimte vs. effectieve omgeving is hier ook relevant, oftewel, elke wijk heeft plekken die een belangrijke ontmoetingsplek zijn, ook al zijn die plekken voor een andere functie ingericht.

De hoofdvraag van dit onderzoek is:

Hoe wordt het gebruik en de beleving van openbare ruimtes beïnvloed door de fysieke inrichting enerzijds en de sociale opbouw van een wijk anderzijds?

Om een antwoord op de hoofdvraag te kunnen geven worden hieronder de deelvragen beantwoord. De antwoorden zijn bondig omdat er in de betreffende hoofdstukken en bovenstaande conclusies uitgebreider op ingegaan is.

1 *Wat is het belang en wat zijn de functies van openbare ruimtes?*

Openbare ruimtes zijn belangrijk omdat ze de stad identiteit geven (Pasaogullari en Doratli, 2004). Voor een wijk geldt dat minder omdat er in algemeen minder ruimte en geld is om spectaculaire openbare ruimtes te creëren. Openbare ruimtes maken de stad leefbaar en aantrekkelijk, functies bereikbaar en vormen de plek voor ontmoeting (VROM, 2005). Dit geldt ook voor openbare ruimtes in de wijk. Het gaat dan bij ontmoeting niet over het leren kennen van nieuwe mensen, maar meer over een begroeting of 'smalltalk' over het weer, de kleine kinderen of de hond. Verder zijn openbare ruimtes in economisch opzicht goed voor een stad: onroerend goed in nabijheid van openbare ruimtes hebben hogere waarde. Ook trekken openbare ruimtes mensen aan wat het toerisme en winkelen stimuleert (CROW, 2008). Bovendien zijn openbare ruimtes goed voor het milieu (VROM, 2009). Kortom, het is belangrijk dat er onderzoek naar openbare ruimtes gedaan wordt.

Openbare ruimtes hebben verschillende functies: een vormgevingsfunctie, het bieden van rust of recreatie of juist het fungeren als een podium van allerlei activiteiten (Van der Plas, 1991, CROW, 2008). Het heeft een sociale ontmoetingsfunctie omdat het een plek is waar veel mensen samenkomen en waar sociale interactie plaatsvindt (Pasaogullari en Doratli, 2004). Het zijn plekken om van A naar B te komen, oftewel met een verkeersfunctie. Verder zijn openbare ruimtes geschikt voor politieke uitingen zoals protestmarsen of demonstraties (Brunt en Deben, 2001). In wijken is deze laatste functie van minder groot belang, omdat politieke uitingen gezien moeten worden en daarvoor zijn bijvoorbeeld centrale stadspleinen geschikter.

De deelvragen 2 en 3 worden samen beantwoord, omdat de tijdslijn van maatschappelijke ontwikkelingen en de opbouw van de stad vrijwel parallel aan elkaar lopen. Ook zijn beide vragen gerelateerd aan de veranderde openbare ruimte.

2 *Welke maatschappelijke ontwikkelingen hebben het gebruik en de beleving van openbare ruimtes veranderd?*

3 *Hoe is de stad en haar wijken fysiek en sociaal opgebouwd en wat is de rol van openbare ruimtes hierin?*

Steden zijn van hoog tempo veranderd naar industriële stad naar postindustriële stad en daarmee is ook de rol van openbare ruimtes veranderd. Elke stad bestaat uit verschillende wijken, met verschillende bewoners. Elke woonwijk is met een bepaald idee ingericht, een idee dat afhankelijk is van voor de tijds- en plaatscontext (Van der Cammen en de Klerk, 2003). Dit heeft invloed op het gebruik en de beleving van de openbare ruimtes.

In de middeleeuwen ontstonden in Nederland de eerste steden, die vooral gericht waren op handel en het opvangen van de bevolkingsgroei, en later ook op verdediging (Van der Cammen en de Klerk, 2003). De openbare ruimte is de plek waar handel wordt gedreven, of waar handelswaar wordt vervoerd (Van Melik, 2008). In de renaissance wordt de scheiding tussen sociale klassen groter en in deze tijd worden speciale wijken voor de elite gemaakt, zoals de grachtengordel in Amsterdam. Rond deze tijd wordt het eerste stadspark voor de rijkere gemaakt

(Van der Plas, 1991). Er worden ook wijken met huurhuizen voor de armere arbeiders gebouwd, maar mooie openbare ruimte waren eerst niet voor hen bedoeld.

In de achttiende eeuw wordt de basis gelegd voor de moderne stadsplanning. Na een lange tijd van stilstand zette vanaf 1850 een snelle bevolkingsgroei in als gevolg van verbeterde hygiëne. Een nadeel was dat er krottenwijken gingen ontstaan waar mensen in erbarmelijke omstandigheden leefden (Van der Cammen en de Klerk, 2003). Tijdens de industriële revolutie, krijgt de openbare ruimte te maken met een nieuw type gebruiker: de trein, de tram en de auto. Openbare ruimtes gingen plekken met elkaar verbinden of moeten plaatsmaken voor het verkeer (Reijndorp e.a., 1998). Halverwege negentiende eeuw ontstaan ook de eerste parken en boulevards (in Parijs) voor iedereen, dus ook voor de arbeidersklasse. Voor alle stadsbewoners die aan de drukte en ongezonde omstandigheden van de stad wil ontsnappen. De woonkwaliteit en leefomgeving wordt eind negentiende eeuw weer belangrijker en dat zag je terug in de inrichting van openbare ruimtes (Van der Cammen en de Klerk, 2003).

Begin 21^e eeuw komt de 'functionele stad' op, als reactie op de chaos van de industriële revolutie. Kenmerken zijn: sterke functiescheiding van wonen, werken en recreatie. De samenleving moest als geheel worden gezien met een sterk geloof in vooruitgang, waarbij de functie voorop stond (Van der Plas, 1991). De ideeën zijn gebaseerd op het CIAM, in de jaren dertig opgericht in de VS. De bouwblokken in functionele wijken zijn gescheiden door groene open gebieden. Het openbare gebied kent weinig opsmuk en de gebruikseisen zijn centraal gesteld. Stempelbouw zoals in Neerbosch-Oost is hier ook op gebaseerd: ruim van opzet met brede wegen, veel tussengroen, veilig bereikbare speelplaatsen en aparte parkeerpleintjes (Van der Cammen en de Klerk, 2003). Ondertussen wint de auto steeds meer terrein, en zijn openbare ruimtes steeds meer op verkeer georiënteerd, ten koste van de loopruimte van de voetganger, en van recreatieve pleinen en parken (Gehl, 2006). Vanaf de jaren zestig wordt de auto in de stad weer terug gedrongen en worden verkeersfuncties meer gescheiden (Hajer en Reijndorp, 2001). Openbare ruimtes krijgen steeds meer een recreatieve functie doordat men steeds meer vrije tijd en welvaart heeft. De stad wordt steeds meer een plek van consumptie en vermaak. Men heeft meer behoefte aan spanning en sensatie en openbare ruimtes moeten mensen voor langere tijd kunnen vermaken (Hajer en Reijndorp, 2001). Privatisering en individualisering zijn twee ontwikkelingen die vanaf de tweede wereldoorlog ook steeds meer invloed krijgen op het gebruik en de beleving van de openbare ruimtes. Men is steeds minder afhankelijk van of gebonden aan de wijk. Verder is niet langer alleen de overheid de hoofdverantwoordelijke voor de openbare ruimte, steeds meer partijen hebben er iets over te zeggen. Een ander recentelijk thema is veiligheid: met name de laatste jaren worden openbare ruimtes (her)ingericht om het veiligheidsgevoel te verhogen, zoals het ophangen van camera's of parken die 's nachts afgesloten worden. Hierdoor zijn openbare ruimtes minder openbaar geworden (Van Aalst en Ennen, 2002).

In de jaren zeventig komt er grote kritiek op de functionalistische wijkenbouw: men is ontevreden over de saaie eentonigheid en het gebrek aan identiteit en belevingswaarde. De gemeenschapskracht van gezamenlijke tuinen en galerijen bleek niet te werken. Men had weer behoefte aan herbergzaamheid. In deze tijd komt het concept van de woonerf op. Aanleiding is r het steeds drukker wordende verkeer waardoor de straat zijn erf- en speelfunctie verloor. Het woonerf wilde deze functie terug halen, waarbij de straat weer een gecombineerde woon- en verblijfsfunctie moest worden. 't Acker is volgens deze principes gebouwd. Openbare ruimtes moeten ondertussen steeds meer onderscheidend zijn door de opkomst van citymarketing in de jaren tachtig (Hajer en Reijndorp, 2001).

In 1991 verscheen de Vierde Nota Extra die een massale nieuwbouw aan de randen van steden teweeg bracht. Eén van de doelen was het beperken van het woon-werk verkeer en het beschermen van open gebieden. Het werd een vorm van groenstedelijk wonen, dichtbij de stad maar met veel groen. Een ander belangrijk kenmerk is de beheersing van het autoverkeer, in een tijd met hernieuwde milieu bewustzijn. De grootste probleempunten van de openbare ruimtes van

vinexwijken blijken het gebrek aan groen en parkeergelegenheid en de eentonigheid te zijn. Een ander probleem is dat de inrichting moeilijk aan te passen is aan de wensen van de toekomstige bewoners, vinexwijken bleken toch vooral op jonge gezinnen te zijn gefocust (Van der Cammen en de Klerk, 2001). Oosterhout is naar deze principes gebouwd en kent dit laatste probleem daar bewoners en wijkexperts aangeven dat er nu al te weinig voorzieningen zijn voor jongeren.

4 *Welke fysieke kenmerken van een wijk met name beïnvloeden het gebruik en de beleving van openbare ruimtes?*

Er wordt hier eerst ingegaan op de belangrijkste stedenbouwkundige kenmerken en vervolgens op de fysieke kenmerken van openbare ruimtes die het gebruik en de beleving beïnvloeden. Uit het veldwerk van dit onderzoek komt een aantal stedenbouwkundige kenmerken naar voren die meer dan andere het gebruik en de beleving van openbare ruimtes in de wijk beïnvloeden. Als een wijk veel groene openbare ruimtes heeft, en weinig niet-openbare ruimtes zoals horeca en voorzieningen, gebruiken de bewoners vaker het groen om te recreëren.

Elke wijk heeft zijn plekken die anders gebruikt worden dan waar ze eigenlijk voor bedoeld zijn. Soms levert dit problemen op, maar soms ook niet (zie ook eerder deze paragraaf). Vaak zijn het plekken, positief of niet, die een belangrijke ontmoetingsfunctie hebben voor een specifieke groep. Het veldwerk uit dit onderzoek laat zien dat de meest compacte wijk, Bottendaal, meer zulke 'toegeëigende' plekken heeft dan andere wijken. Hetzelfde geldt voor wijken met hoge bevolkingsdichtheid en relatief kwalitatief lage openbare ruimtes, zoals Neerbosch-Oost. Openbare ruimtes hebben hier vaker een dubbele functie. Bewoners hebben weinig privéruimte, en meestal geen tuin. Hierdoor zoeken bewoners plekken in de wijk op om anderen te ontmoeten, dat zijn zowel openbare als niet openbare plekken zoals horeca.

Dit wil niet zeggen dat in wijken met veel privéruimte, zoals Oosterhout, minder gebruik gemaakt wordt van de openbare ruimtes in de wijk. Een verklaring hiervoor is dat in deze wijk, net als vinex wijken in het algemeen, meer koopwoningen staan en bewoners meer moeite in de wijk willen steken omdat ze van plan zijn er voor langere tijd te wonen. Dit gaat samen met paragraaf 4.4, waarin staat dat de burgerparticipatie gemiddeld hoog is in Nijmegen-Noord, waar Oosterhout onder valt. Sociaal gebruik, oftewel ontmoetingen en interactie in de wijk, komt vooral voor tussen bekenden. Dit hoeven geen vrienden te zijn, vaak gaat het om mensen uit de buurt die men 'van gezicht' kent. Dit gebeurt vooral op straat en op de plekken die ook populair zijn voor recreatieve doeleinden. Voor specifieke kleinere groepen zijn er de eerdergenoemde toegeëigende plekken die als ontmoetingsplek dienen. Bewoners uit wijken met veel flatbouw en kwalitatief slechte openbare ruimtes, treffen elkaar vaker in de 'noodzakelijke' plekken zoals de supermarkt. Op straat wordt in deze wijken minder vaak een praatje gehouden omdat deze door de flats op grotere afstand tot de woning staan. De galerij of trappenhuis is meestal niet een uitnodigende plek voor mensen op zich op te houden (Jacobs 1961). Uit de casestudie blijkt echter dat dit wel belangrijke plekken zijn waar een praatje met de medeflatbewoners wordt gemaakt. Verder verschilt het sociale gebruik in de wijk niet zoveel; er worden in de openbare ruimtes niet heel nieuwe mensen ontmoet, maar meestal worden bekenden wel begroet of wordt er een praatje mee gemaakt.

De bouwperiode van de wijk heeft niet zozeer invloed op het gebruik van openbare ruimtes, wel op de beleving van de wijk in het algemeen. Zo wordt 'oude' bebouwing, van voor de oorlog, positief gewaardeerd door bewoners omdat het 'sfeer' en 'gezelligheid' uitstraalt. Dit draagt ook bij aan de identiteit van de wijk. De openbare ruimtes in de wijk doen dit minder, omdat ze niet spectaculair genoeg zijn.

Nieuwbouwwijken, zoals vinex wijken kennen veel plekken die nog niet 'af' zijn: bomen zijn nog niet volgroeid waardoor het een kale indruk kan geven. Er is in zulke wijken vaak sprake van uitzoeken en uitproberen wat aansluit bij de bewoners. Zo moesten er in Oosterhout vrij snel noodlokalen bij de basisschool worden gebouwd omdat de basisschool de leerlingen niet aankon. Er zijn hier wel

weer veel speeltuinen maar het is de vraag of die over een aantal jaren nog intensief worden gebruikt, als alle peuters groot zijn. Hetzelfde geldt voor het park met een speeltuin in de wijk. Kwalitatief goede openbare ruimtes worden meer gebruikt en positiever gewaardeerd. Dit is nogal een logische relatie, al is de ene kwaliteit wel meer bepalend dan een andere kwaliteit en de relatie is minder sterk voor plekken die vooral voor noodzakelijke doeleinden worden gebruikt. Kwaliteiten als beschutting, goede bereikbaar- en toegankelijkheid en groen dragen bij aan het gebruik en positieve waardering. Dat geldt ook voor het duidelijk geven en het laten uitstralen van de functie van een plek. 't Acker is hier een goed voorbeeld van, deze wijk heeft veel goed onderhouden openbare ruimtes die een duidelijke functie uitdrukken. Hier wordt van allemaal veel gebruik van gemaakt, al komt dat ook doordat er verder minder voorzieningen zijn. Andersom heeft Neerbosch-Oost veel plekken die dat niet hebben en waar niet of 'fout' gebruik van wordt gemaakt, bijvoorbeeld vandalisme. Wel zijn er veel plekken met potentie, waar door een betere inrichting het gebruik en beleving positief bevorderd kan worden. Ook draagt zichtbaarheid vanaf de straat en de huizen bij aan hoger gebruik: hierdoor is er meer sociale controle en worden mensen eerder naar buiten getrokken. Dit geldt vooral als bewoners zien dat anderen ook gebruik maken van de plek want activiteiten trekken activiteiten aan (zie paragraaf 2.4). Een kenmerk die volgens de literatuur belangrijk is, maar waarvan het belang in dit onderzoek minder duidelijk naar voren komt, is esthetische waarde (paragraaf 2.4). Een openbare ruimte in de wijk hoeft, zoals eerder is genoemd, niet spectaculair te zijn, ook niet in vorm, kleur- of materiaalgebruik. Openbare ruimtes in de wijk zijn belangrijk, maar omdat men meer tijd doorbrengt in de eigen woning en winkels in de wijk zijn dat plekken die bewoners belangrijker vinden. Openbare ruimtes worden wel positief gewaardeerd door bewoners. Hier gaat de theorie van Gehl (2006) op: openbare ruimtes, maar ook andere plekken in de wijk, die voor noodzakelijke doeleinden worden gebruikt, worden sowieso bezocht, ongeacht de kwaliteit. Winkelcentra blijken vaak juist een bron van ergernis te zijn, door hangjongeren, parkeeroverlast of lelijke uitstraling.

5 Welke persoonskenmerken van de wijkbewoners met name beïnvloeden het gebruik en de beleving van openbare ruimte het meest?

Het is duidelijk dat de twee persoonskenmerken die met name bijdragen aan het gebruik, het hebben van kinderen of een hond zijn. In wijken met deze sociale kenmerken wordt veel gebruik gemaakt van passende openbare ruimtes: het park met speeltoestellen voor de kinderen en het bos om de hond uit te laten. Ook al wordt er door wijkprofessionals wel gemikt op het feit dat bewoners, vooral de tweeverdieners, steeds mobieler worden. Maar met kind of hond wordt geschikte openbare ruimte op korte afstand, dus in de wijk, erg op prijs gesteld.

Naast deze twee zijn er andere persoonskenmerken die van invloed zijn op het gebruik en de beleving. Uit het veldwerk werd duidelijk dat de bewoners van de vinexwijk Oosterhout gemiddeld kritischer op hun wijk en de openbare ruimte zijn dan de andere wijken. Hier is de plaatsverbondenheid, oftewel de band met hun wijk ook minder sterk en minder positief. Een verklaring kan zijn dat mensen hier gemiddeld hoger opgeleid zijn en gemiddeld meer te besteden hebben waardoor bewoners hogere verwachtingen van de wijk hebben. Zie ook paragraaf 4.4, waaruit blijkt dat Oosterhout onder het stadsdeel valt met een hoge sociaaleconomische status. De 'zwakkere' plaatsverbondenheid in Oosterhout is misschien te wijten aan de nieuwheid van de wijk: mensen wonen nog niet lang genoeg in de wijk om een sterke band op te bouwen. Aanvullend kan het zijn dat de wijk nog niet afgebouwd is waardoor er minder sprake is van een band met de wijk. Ook kan het komen doordat er veel jonge gezinnen wonen waarvan beide ouders wonen. Zij willen wel graag een groot huis in een ruime wijk met veel speelvoorzieningen maar het maakt misschien niet veel uit welke wijk dat precies is. Een kanttekening bij deze verklaring is dat eerder is gesteld dat juist vinexbewoners veel gebruikt maken van de openbare ruimtes in de wijk, om zo in de wijk te investeren. Dit is wel zo, maar blijkt kan dat in elke vinexwijk, en niet per se in, bijvoorbeeld, Oosterhout. In paragraaf 4.4 staat ook dat de bewoners

uit het stadsdeel in het algemeen een positieve instelling hebben en juist gehecht aan de buurt zijn. Uit dit onderzoek komt dat dus niet naar voren, misschien dat op dit punt een duidelijk verschil bestaat tussen het stadsdeel Nijmegen-Noord in het algemeen en de wijk Oosterhout. Ook is Oosterhout de wijk in Nijmegen-Noord die nog het meest in ontwikkeling is.

Hoe wordt het gebruik en de beleving van openbare ruimtes beïnvloed door de fysieke inrichting enerzijds en de sociale opbouw van een wijk anderzijds?

Deze paragraaf heeft al veel inzicht gegeven in hoe de fysieke inrichting en sociale opbouw van een wijk invloed heeft op het gebruik en de beleving. De beantwoording van de hoofdvraag zal daarom kort en zijn, gefocust op de belangrijkste uitkomsten. Eerst wordt ingegaan op de invloed van de fysieke inrichting, en daarna op de invloed van de sociale opbouw op gebruik en beleving. In een wijk met weinig openbare ruimte en hoge bebouwingsdichtheid of veel kwalitatief lage openbare ruimtes en een hoge bebouwingsdichtheid, zijn meer toegeëigende openbare ruimtes. Dit vormen belangrijke ontmoetingsplekken voor specifieke groepen in de wijk. Dit is soms positief zoals bewoners die het onderhoud van een stuk groen doen, maar het kan ook negatief zijn zoals overlastgevend hangjongeren. Verder hebben deze toegeëigende plekken vaak een dubbele functie, dat is soms onbewust (als een verkeerskruispunt een horecafunctie krijgt) en soms bewust (als het winkelcentrum een plek is waar vee ouderen elkaar ontmoeten) zo ontworpen.

In wijken met grote koopwoningen en veel privéruimte wordt er net zoveel, of juist meer gebruik gemaakt van openbare ruimte in de wijk. Huizenbezitters investeren in het algemeen meer in de wijk omdat ze er voor langere tijd wonen. Hierdoor, en met name in combinatie met een hoge sociale status, zijn bewoners ook kritischer op hun omgeving, en vinden ze goede kwaliteit belangrijk.

Veel openbare ruimte betekent niet dat er veel gebruik van wordt gemaakt. Dit geldt wel voor wijken die daarnaast weinig voorzieningen hebben en dus minder keuze hebben in plekken om te recreëren. Kwaliteiten van openbare ruimtes die in het algemeen iedereen positief waardeert zijn groen, zichtbaarheid, toegankelijkheid, beschutting, rust en een duidelijke functie. Dit zijn plekken waar veel recreatief gebruik wordt gemaakt en waar ook veel interactie plaatsvindt. Een openbare ruimte in de wijk hoeft niet per se heel mooi zijn vormgegeven, dit is voor stedelijke openbare ruimtes belangrijker. Openbare ruimte draagt in het algemeen niet bij aan de identiteit van een wijk. Bewoners verwijzen vaker naar sfeer en de sociale samenstelling. Hier heeft de oorspronkelijke inrichting van een wijk een rol in: oude negentiende eeuwse bebouwing wordt in het algemeen positiever gewaardeerd dan flats en monotone vinex huizen.

In wijken waar veel jonge gezinnen wonen zoals vinexwijken, zijn de jonge kinderen en honden redenen dat er veel gebruik wordt gemaakt van de openbare ruimte in de wijk. Deze twee persoonskenmerken vooral beïnvloeden het gebruik van openbare ruimtes in de wijk. En in het algemeen zijn bewoners die veel gebruik maken van de openbare ruimte, ook positiever in de beleving ervan. Maar dit betekent niet dat elke goedgebruikte ruimte perfect is, mensen doen nou eenmaal hun activiteiten het liefst op korte afstand, vooral de noodzakelijke dingen.

7.3 Reflectie: waarde en toepasbaarheid

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de verschillen en overeenkomsten van het gebruik en de beleving tussen bewoners van verschillende types wijken. Oftewel, om de openbare ruimte in de wijk te ontrafelen. Omdat vooral beleving niet te vatten is in cijfers zijn hiervoor kwalitatieve onderzoeksmethodes gebruikt: mini-interviews in combinatie met mental maps bij bewoners en semigestructureerde interviews met wijkexperts. Het veldwerk is gedaan in een casestudie van 4 wijken in Nijmegen. Dit leverde enorm veel nuttige informatie op die soms logische maar ook verrassende inzichten opleverde met betrekking tot het gebruik en de beleving

van openbare ruimtes in de wijk. Maar de gevolgde werkwijze heeft ook zijn beperkingen waardoor sommige aspecten niet goed zijn onderzocht.

Bottendaal gold als een soort 'try-out' van de casestudie wijken, hier is minder tijd veldwerk gedaan waardoor er minder mini-interviews zijn afgenomen dan in de andere wijken. Juist in deze gemixte wijk hadden meer interviews misschien een beter beeld kunnen geven van het gebruik en de beleving. Ook is er in deze wijk bij de mini-interviews niet gevraagd naar sociaal gebruik, waardoor dat moeilijker te vergelijken was met andere wijken. Het 'geluk' was wel dat juist in deze wijk de respondenten hier uit zichzelf veel over vertelden.

Het aantal respondenten per wijk was soms te laag om duidelijke conclusies te kunnen trekken. Met name bij de (open) vragen over het belevingsaspect waarop veel verschillende antwoorden werden gegeven. Als er bijvoorbeeld maar drie van de twintig ondervraagde bewoners hetzelfde antwoord gaven is het moeilijk een conclusie te trekken. Dit is deels opgelost door antwoorden te labelen en te groeperen maar soms loste dat het probleem niet op. Met een grotere onderzoekspopulatie had het makkelijker geweest om conclusies te trekken.

Bij het uitwerken van de resultaten bestond het gevaar te vervallen in kwantitatieve analysemethodes bestaande uit tellingen en berekenen van percentages. Dit is in dit onderzoek bewust vermeden maar hierdoor ontbrak soms een houvast. Dit geldt in het bijzonder voor de persoonskenmerken van de bewoners: er is maar beperkt (wel voor het hebben van kinderen, hond en de leeftijd) gekeken naar de invloed van de andere kenmerken afzonderlijk op beleving en gebruik. Oftewel de kenmerken 'los' gezien van het type wijk en dus alle ondervraagden bij elkaar,. Hiermee had het effect van persoonskenmerken op beleving en gebruik beter uitgediept kunnen worden. Kenmerken die in dit onderzoek misschien onderbelicht zijn, zijn het aantal jaar dat iemand in de wijk woont, werksituatie en geslacht.

De resultaten van de mini-interviews, de mental maps en de semigestructureerde interviews gaf een uitgebreide gelaagdheid aan informatie. Soms een beetje te uitgebreid, als de resultaten van de drie methodes elkaar tegenspraken waardoor er moeilijk een algemeen beeld kon worden gegeven. Ook speelde de valkuil om in de empirische uitwerking oneindig informatie te geven zonder een selectie te maken waardoor een overzicht zou ontbreken.

Ook gaf het soms problemen om conclusies te trekken uit de drie lagen van kwalitatieve data. In dit onderzoek zijn in de uitwerking van het empirische deel de mini-interviews centraal gesteld. De uitkomsten van de mental maps en de semigestructureerde interviews zijn hier meestal mee vergeleken. Hierdoor kan het zijn dat in de mental maps en semigestructureerde interviews informatie is blijven liggen. Een voorbeeld zijn de plekken die maar door kleine groepen bewoners worden gebruikt of zijn toegeëigend. Deze bewoners zijn vaak niet ondervraagd tijdens de mini-interviews, waardoor deze plekken in de empirische uitwerking van dit onderzoek misschien te weinig aandacht hebben gekregen.

7.4 Aanbevelingen voor verder onderzoek en beleid

Verder onderzoek

Dit onderzoek maakt duidelijk dat elke wijk een centraal gebruikte openbare ruimte heeft waar bijna alle bewoners komen. Er zou in meer wijken onderzoek moeten worden gedaan om te achterhalen of dit in andere wijken ook het geval is, temeer omdat hierover in de literatuur nog maar weinig bekend is. Ook is er in dit onderzoek niet heel diep ingegaan op de vraag hoe het komt dat juist deze plekken zo populair zijn. En andersom, waarom worden andere plekken niet of nauwelijks gebruikt, terwijl daar op het eerste gezicht niks mis mee lijkt te zijn. Duidelijk is dat in de casestudiewijken alle meest gebruikte openbare ruimtes groene plekken zijn en plekken waar verschillende activiteiten kunnen worden gedaan. Maar elke wijk heeft meerdere plekken met deze kwaliteiten, terwijl er maar één uitspringt. Vervolgonderzoek zou zich specifiek kunnen richten wat precies deze plekken zo succesvol maken en of dat per wijk verschilt of dat er toch overal dezelfde kwaliteiten gelden, zoals groen, beschutting en aanwezigheid van

zitmogelijkheden. Oftewel: hoe maak je van een potentiële omgeving, een effectieve omgeving (Gans, (1968)?

Aanvullend kwantitatief onderzoek op basis van dit onderzoek zou belangrijke toegevoegde waarde betekenen. Ten eerste zou er een uitgebreidere analyse kunnen worden gemaakt van de afzonderlijke persoonskenmerken van alle respondenten bij elkaar waardoor het effect ervan op het gebruik en beleving duidelijker wordt. Ten tweede zou een aanvullende enquête in dit verband nuttig zijn om meer inzicht te krijgen in met name de frequentie van het gebruik en bezoek van de openbare ruimtes. Dit onderzoek richtte zich vooral op bestemmingen, oftewel de openbare ruimtes die men 'vaak' gebruikte. Door meer te weten over de precieze frequentie krijgt de analyse van het gebruik een extra dimensie.

Waar verder in dit onderzoek niet op ingegaan is maar wat wel effect heeft op het gebruik en de beleving van de ruimtes, is de reputatie van een wijk of van een plek. Veiligheid is een samenhangend thema dat in dit onderzoek onderbelicht is gebleven. Dit was vooral duidelijk in de wijken Bottendaal en Neerbosch-Oost, plat gezegd de wijken met de 'goede' en de 'slechte' naam. Enerzijds bevestigen bewoners dit beeld (de openbare ruimtes worden in Neerbosch-Oost minder positief gewaardeerd dan die van Bottendaal) en anderzijds willen bewoners, met name die in Neerbosch-Oost, zelf benadrukken dat die reputatie niet klopt. Er is meer onderzoek nodig om de invloed van reputatie en veiligheid op het gebruik en de beleving te achterhalen.

Hetzelfde geldt voor leefstijlonderzoek, een type onderzoek dat steeds populairder wordt. Steeds vaker worden leefstijlen aan types wijken of woonmilieus gekoppeld. Hiermee kan ook van andere kenmerken het effect op het gebruik en de beleving worden onderzocht. Het gaat bijvoorbeeld om normen en waarden, reisvoorkeuren en 'open mindedness'. Het zou kunnen zijn dat de leefstijl die hieraan gekoppeld is, meer in relatie staat met het gebruik en de beleving dan puur de leeftijd, gezinssamenstelling en aantal kinderen omdat leefstijl meer over een persoon zegt.

Beleids toepassingen

Gemeentes en andere partijen die zich bezig houden met de openbare ruimtes in de wijk, kunnen op verschillende manieren dit onderzoek toepassen in de praktijk. Omdat elke wijk duidelijk één centraal gebruikte plek lijkt te hebben, zouden beleidsmakers ervoor kunnen kiezen om hierin te investeren. Goed gebruikte en positief ervaren openbare ruimtes zijn vaak groen en toegankelijk zijn, bieden beschutting maar zijn wel zichtbaar vanaf de weg en huizen, en drukken een duidelijke functie uit. Er wordt vaak gekozen voor het op peil brengen of houden van alle openbare ruimtes in de wijk, maar juist in tijden van bezuinigingen kunnen gemeente er misschien beter voor kiezen om de kwaliteit die de wijk al heeft te benadrukken. Dit hoeft, zoals dit onderzoek laat zien, niet per se de meest bijzonder onderworpen openbare ruimte te zijn, het kan namelijk ook de groenstrook langs het kanaal zijn.

Ook bij speeltuinen geldt dat er vaak één centrale, grotere speeltuin in de wijk is die het vaakst wordt gebruikt (in Bottendaal en in Oosterhout), dus hier zou, net als openbare ruimtes in het algemeen, in geïnvesteerd moeten worden in plaats van het behouden en onderhouden van meerdere kleine speelvoorzieningen. Bovendien sluit het aantal speeltuinen dat als gevolg van een normering op basis van het aantal kinderen geplaatst is, maar slechts van korte tijd aan bij de doelgroep in de wijk.

Er zou bij de (her)inrichting van de wijk meer aandacht moeten worden besteed aan de relatie tussen de opzet van de wijk en de persoonskenmerken van de bewoners enerzijds en het (verwachte) gebruik en beleving van openbare ruimtes anderzijds. Zo komen er in het algemeen in wijken die relatief groen zijn en waar vooral grote huizen staan, meer jonge kinderen en honden voor dan wijken die compact zijn en dichtbij de (drukke) stad liggen. Hierdoor is er in de eerste wijk meer behoefte aan plekken met speelvoorzieningen en hondenuitlaatplaatsen. Verder zijn ontmoetingsplekken in de wijk belangrijk, zowel in de openbare als niet openbare ruimte. In wijken

waar veel horeca en andere niet-openbare voorzieningen zijn, verdient de ontmoetingsfunctie van de openbare ruimte extra aandacht.

Hieraan gerelateerd is de levensloop van gezinnen: met name vinexwijken zijn soms teveel ingericht voor jonge gezinnen. Peuters zijn tien jaar later puber geworden en dan staat een groot aantal speeltoestellen er waarschijnlijk verlaten bij. Hier wordt te laat op ingespeeld waardoor jongeren weinig ontmoetingsplekken hebben en ze sneller op straat 'rondhangen'. Op basis van dit onderzoek wordt aanbevolen hier goed over na te denken.

Er wordt vaak gedacht dat openbare ruimtes multifunctioneel moet zijn, zodat de openbare ruimte een zo groot mogelijke doelgroep aan kan spreken. De meeste openbare ruimtes hebben ook dubbele functies maar uit dit onderzoek blijkt dat hier niet in doorgeschoten moet worden. Openbare ruimtes die niet een duidelijke functie hebben worden, roepen verwarring op bij mensen. Daardoor voelen bewoners zich minder verbonden met de omgeving waardoor er onzorgvuldig mee omgegaan wordt: afval wordt gedumpt, meubilair wordt vernield en zo wordt het nog onaantrekkelijker om er heen te gaan. Bewoners moeten zich betrokken bij de omgeving voelen, en dit kan mee door de openbare ruimte zo in te richten dat mensen zich er meer thuis gaan voelen. Dit kan door de openbare ruimte zichtbaar vanaf de straat en huizen te maken zodat er meer sociale controle en veiligheid is en minder anonimiteit. Een voorbeeld is 't Acker in Nijmegen, waar sinds een aantal jaren de grote groenstrook een duidelijke parkfunctie gekregen. Met de 'Dag van Lindenholt' is dat nog eens versterkt: deze dag waren er in het Park allerlei activiteiten te doen waar veel mensen uit het stadsdeel Lindenholt op af kwamen. Bewoners worden zo op een positieve manier bij de openbare ruimte betrokken, waardoor het gebruik en de beleving positief gestimuleerd worden.

Literatuurlijst

Andersson, R. & S. Musterd (2005), Area-based policies: a critical appraisal. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 96 (4), p. 377-389.

Atkinson, R. (2003), Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces, Urban Studies: 40 (9), p. 1829-1843.

Blokland, T. (2008), Ontmoeten doet er toe, Rotterdam: Vestia

Brunt, L. & L. Deben (2001), De ijle zone. Het stedelijke wonen onder druk. Amsterdam: DGVH/NETHUR Partnership.

Bryman, A. (2004), Social research methods, New York: Oxford University Press.

Buijs, A.E. & R.B.A.S. van Kralingen (2003), Het meten van beleving, inventarisatie van bestaande indicatoren en meetmethoden, Wageningen: Alterra.

Burgers, J. (1999), Stedelijke landschappen; over de openbare ruimte in de postindustriële stad, Sociaal en Cultureel Planbureau, De stad op straat, Sociale en Culturele studies, 27, p. 127-148.

Cattell, V. e.a. (2008), Mingling, observing, and lingering: Everyday public spaces and their implications for well-being and social relations, Health & Place, 14 (3), p. 544-561.

CROW (2008), Succesvolle openbare ruimtes: praktijkvoorbeelden en principes. Ede: CROW.

Davis, M. (1998), Ecology of Fear: Los Angeles and the imagination of disaster. London: Picador.

Day, K. (2000), The ethic of care and woman's experiences of public space, Journal of environmental psychology, 20 (2), p.103-124.

De Vries, A. e.a. (2006), Indelen en afbakenen, ruimtelijke typologieën in het beleid. Rotterdam: NAI Uitgevers, Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.

Eriksson, E., Hansen, T. R. en Lykke-Olesen, A. (2007), Reclaiming Public Space , designing for public interaction with private devices. Louisiana: TEI'07

Erkip, F. (1997), The distribution of urban public services: he case of parks and recreational services in Ankara, Cities, 14 (6), p. 353-361.

Faessen W., C. Poul & M. Vijncke (2008), Woningmarktverkenning Nijmegen, uitgevoerd in opdracht van de gemeente Nijmegen. Delft: ABF research.

Flowerdew R. & D. Martin (2005), Methods in Human Geography, guide for students doing a research project, Essex: Pearson Education Limited.

Gans, H. (1968), People and plans, essays on urban problems and solutions, London en New York: Basic books.

Garcia-Ramon, M. A. Ortiz & M. Prats (2004), Urban planning, gender and the use of public space in a peripheral neighbourhood of Barcelona. *Cities*, 21 (3), p. 215-224.

Gehl, J. (2001), *Life Between Buildings*, Copenhagen: The Danish Architecture Press

Gehl, J. & L. Gemzøe (2004), *Public Spaces Public Life*, Copenhagen. Copenhagen: The Danish Architectural Press.

Gehl, J., L. Gemzøe, S. Kirknæs & B. Søndergaard (2006), *New city life*, Copenhagen: The Danish Architectural Press

Gemeente Nijmegen (2009), *Stads- en wijkmonitor 2009, deel wijk*, Nijmegen: gemeente Nijmegen.

Gemeente Nijmegen & PLAN terra (2005), *Wijkbeheerplan 't Acker, beheer van de openbare ruimte voor de periode 2005-2008*, Nijmegen: gemeente Nijmegen.

Gemeente Nijmegen & PLAN terra (2009a), *Wijkbeheerplan Bottendaal, beheer van de openbare ruimte voor de periode 2009-2012*, Nijmegen: gemeente Nijmegen.

Gemeente Nijmegen & PLAN terra (2009b), *Wijkbeheerplan Neerbosch-Oost, beheer van de openbare ruimte voor de periode 2009-2012*, Nijmegen: gemeente Nijmegen.

Gemeente Nijmegen & PLAN terra (2008), *Wijkbeheerplan Oosterhout, beheer van de openbare ruimte voor de periode 2008-2012*, Nijmegen: gemeente Nijmegen.

Goffman, E. (1963), *Behavior in public space, notes on the social organization of gatherings*, New York: Free press/MacMillan.

Hajer, A. & A. Reijndorp (2001), *Search of New Public Domain: analysis and strategy*, Rotterdam: Nederlands Architecteninstituut.

Halseth, G. & J. Doddridge (2000), *Children's cognitive mapping: a potential tool for neighbourhood planning*, *Planning and Design*, 27 (1), p. 565-582.

Jacobs, J. (1961), *The death and life of great American cities*, New York: Random House.

Knox, P.L. & S.A. Marston (2007), *Places and Regions in Global Context: Human Geography*, New Jersey: Prentice Hall.

Lofland, L. (1973), *A World of Strangers: Order and Action in Urban Public Space*. New York: Basic books.

Low, S. (1996), *Spatializing Culture: The Social Production and Social Construction of Public Space in Costa Rica*, *American Ethnologist*, 23 (44), p. 861-879.

Lupi, T. (2008), *Buiten wonen in de stad : de place making van IJburg*, Amsterdam: Aksant.

Lynch, K. (1960), *The image of the city*. Cambridge, MA: MIT Press.

Malone, K. (2002), Street life: youth, culture and competing uses of public space, *Environment and urbanization*, 14(2), p. 157-168.

Meyer, H. e.a. (2006), *Het ontwerp van de openbare ruimte*, Amsterdam: SUN.

Mitchell, D. (2005), The end of public space, people's park, definitions of the public, and democracy. *Annals of the association of American Geographers*, 85 (1), p. 108-133.

Müller, T. (2002), *De warme stad: betrokkenheid, bij het publieke domein*, Utrecht: Van Arkel.

Nasar J.L.(1990), The Evaluative Image of the City, *Journal of the American Planning Association*, 56, (1), p. 41-53.

Newman, O. (1972), *Defensible space, crime prevention through urban design*. London: MacMillan.

Nio, I., A. Reijndorp & W. Veldhuis (2008), *Atlas westelijke tuinsteden Amsterdam: de geplande en de geleefde stad*. Haarlem: Trancity, Den Haag: Van Eesteren-Fluck & Van Lohuizen Stichting.

Odé, A. (2002), *Ethnic-cultural and Socio-economic Integration in the Netherlands*, Assen: Koninklijke van Gorcum.

Pain, R. (1991), Space, sexual violence and social control: integrating geographical and feminist analyses of women's fear of crime, *Progress in human Geography*, 15 (4), p. 415-431.

Pasaogullari N. & N. Doratli (2004), Measuring accessibility and utilization of public spaces in Famagusta, *Cities*, 21 (3), p. 225-232.

Project for Public Space, (2000), *How to turn a place around?* New York: Project for Public Spaces.

Pred A. (1984), Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places, *Annals of the Association of American Geographers*, 74 (2), p.279-297.

Reijndorp A. e.a. (1998), *Buitenwijk, stedelijkheid op afstand*, Rotterdam: Nederlands Architecteninstituut.

Reinders, L. (2004), *Merkwaardige wijken, de rol van identiteit bij de transformatie naar stadswijken: een terreinverkenning*. Delft: Onderzoeksinstituut OTB.

Roodenberg, H. (2001), *De stedenbouwkundige geschiedenis van Nijmegen*, Nijmegen: Gemeente Nijmegen (<http://www2.nijmegen.nl/>, bezocht tussen mei en juli 2010).

Sennet, R. (1977), *The fall of the public man*, New York: Vintage Books.

Snel, E. & N. Boonstra (2005), *De waarde van interetnisch contact, een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen*, Universiteit Twente: Verwey-Jonker Instituut.

Soenen, R. (2006), *Het kleine ontmoeten, over het sociale karakter van de stad*, Antwerpen: Garant.

- Schilait, R. (2007), *Atelier leefstijlen Haarlem Professorenbuurt (evaluatieverslag)*, FORUM primo Noord-Holland.
- Staeheli, L.A. & D. Mitchell (2007), *Locating the public in research and practice*. *Progress in Human Geography*, 31(6), p. 792-811.
- Van Aalst, I. en E. Ennen (2002), *Stedelijke openbare ruimten: tussen activiteit en attractiviteit, over de functie van openbare ruimten als identiteitsbepalende stedelijke landschappen*. Utrecht: Nethur.
- Van der Cammen H. en L. de Klerk (2003), *Ruimtelijke ordening: van grachtengordel naar Vinex-wijk*, Utrecht: Het Spectrum.
- Van der Plas, G. (1991), *De openbare ruimte van de stad*. Amsterdam: Stadsuitgeverij Amsterdam.
- Van der Wouden, R., (1999), *De stad op straat: De openbare ruimte in perspectief*. Den Haag: Sociaal e cultureel Planbureau.
- Van Diepen, A. en M. Arnoldus, (2003), *De woonvraag in de vraaggestuurde markt; bouwstenen uit het woonmilieuanalyse- en leefstijlonderzoek*, Amsterdam: DWG/NETHUR.
- Van Melik, R.G. (2008), *Changing public space, The recent redevelopment of Dutch city squares*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- Van Ommen C. en D. Painter (2005), *Mapping east London, sketching identity through place*, *South African Journal of Psychology*, 35 (3), p. 505-53.
- Volkskrant (2009), *In het park liever geen 'permanent ongeluk'*. Volkskrant, 09-09-2009.
- VROM (1993), *Vierde Nota Ruimtelijke Extra*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- VROM (2000), *Nota Wonen: mensen, wensen, wonen*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- VROM (2005), *Ruimte van ons allemaal, participeren in beheer va de openbare ruimte*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- VROM (2007), *Actieplan Krachtwijken, van aandachtswijk naar krachtwijk*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- VROM (2009), *Publieke ruimte, naar een nieuwe balans tussen beeld, belang en beheer*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- Wassenberg F. e.a. (2006), *Hoe breed is de buurt? Typologie van woonmilieus: herkenbaar, bruikbaar en beschikbaar*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- Whyte, W.H. (1980), *The social life of small urban spaces*, Washington: Conservation Foundation.

Williams, D. e.a. (1992), Beyond the commodity metaphor: examining emotional and symbolic attachment to place, *Leisure sciences*, 14 (1), p. 29-46.

Zukin, S. (1998), Urban lifestyles: Diversity and standardisation in spaces of consumption. *Urban Studies*, 35 (5-6), p. 825-839.

Bijlagen

1 Vragenlijst mini-interviews en opzet mental map

Naam van de wijk:

Volgnummer: BO=Bottendaal, NO=Neerbosch-Oost, AC='t Acker en OH=Oosterhout, nummer=respondent

Datum en tijd:

Totaal aantal mini-interviews:

Totaal aantal mental maps:

Gegevens enquête:			
Volgnummer		Adres	
Datum			
Persoonlijke gegevens:			
Geslacht		Hoelang woont u in dit huis?	
Leeftijd		Hoelang woont u in deze buurt?	
Samenstelling huishouden		Heeft u een hond?	
Dagelijks leven		Heeft u een tuin?	
Mental Map:			

Belangrijkste plek in de wijk:	
Meest positieve plek van de wijk:	
Meest negatieve plek van de wijk:	
Is er iets wat u mist in de wijk?	
Band met de wijk:	
Plekken voor recreatief/niet noodzakelijk gebruik:	
Bent u wel eens met anderen in de openbare ruimte? Met wie? Waar?	
De wijk in 3 steekwoorden omschreven:	
Verdere info:	

2 Vragenlijst semigestructureerde interviews, per wijk

Bottendaal,

Interview met wijkbeheerder Jeannette Stevens en wijkmanager Fons Niehof (29 april 2010)

1. Waarom komen mensen naar Bottendaal toe om er te wonen?
2. En andersom, wat zijn de redenen dan mensen uit Bottendaal wegtrekken?
3. Voor veel vooroorlogse wijken is de inrichting te krap voor huidige gebruik en huidige functies, (waardoor bijvoorbeeld de aanleg van een park of plein moeilijk is) is dat in Bottendaal ook zo? Botst de inrichting van toen met nu?
4. Een ander punt is dat in veel vooroorlogse wijken weinig groen is, in Bottendaal ook, wordt dat als probleem ervaren?
5. Kunt u zeggen welke openbare ruimtes van Bottendaal het meest gebruikt worden? Hoe komt dat? En door wie worden deze plekken vooral gebruikt? Zijn dit vooral bewoners van Bottendaal of mensen van buiten de wijk?
6. En trekken bepaalde openbare ruimtes ook bepaalde mensen aan? Komen er veel mensen van buiten Bottendaal naar de openbare ruimtes van Bottendaal?
7. Zijn er ook plekken die niet gebruikt worden, die een beetje verlaten zijn? Heeft u enig idee hoe dat zou komen?
8. Welke openbare plekken leveren problemen op?
9. Heeft u enig idee waar bij de bewoners behoefte aan is met betrekking tot de openbare ruimte?
10. Zijn de bewoners betrokken bij de activiteiten die in de wijk georganiseerd worden? En wie komen hier op af?
11. Heeft Bottendaal openbare ruimtes die de wijk karakteriseren, die echt bij de wijk passen, met bijvoorbeeld een speciale identiteit? Welke? Waarom?
12. Jullie zijn ook manager en beheerder van andere wijken, zien jullie verschillen qua gebruik en beleving in andere wijken?
13. Denkt u dat de openbare ruimtes van Bottendaal bijdragen aan de leefbaarheid en sociale cohesie van de wijk?

Neerbosch-Oost

Interview met wijkbeheerder Ewart van der Putten en wijkmanager Michiel ten Dolle (31 mei 2010)

1. Weten jullie waarom mensen naar Neerbosch-Oost komen om te wonen?
2. En wat zijn de redenen dat mensen uit Neerbosch-Oost trekken?
3. Kunnen jullie zeggen welke openbare ruimtes van Neerbosch-Oost intensief gebruikt worden?
4. En zijn die openbare ruimte vooral gericht op Neerbosch-Oost of komen ook echt wel mensen van buiten Neerbosch-Oost?
5. En welke plekken worden juist niet gebruikt? Hoe zou dat komen?
6. Heeft dat met de opzet van de wijk te maken, dat het dat een beetje in de hand werkt?
7. Welke openbare ruimtes heeft Neerbosch-Oost om langer te blijven, om te recreëren?
8. Welke ruimtes zijn er echt om anderen te ontmoeten, een echte ontmoetingsplek en die ook echt zo gebruikt wordt?
9. En het groen tussen de flats in, wordt dat als ontmoetingsplek gebruikt?
10. Neerbosch-Oost is een wijk met veel flats, veel woningen zonder tuinen en niet heel veel ruimte en denken jullie dat daardoor de openbare ruimtes intensiever gebruikt worden?
11. En misschien is het ook wel een ding dat speelt in Neerbosch-Oost, dat mensen er niet heel lang blijven wonen?

12. Welke openbare ruimtes van Neerbosch-Oost leveren problemen op?
13. Hebben jullie verder nog ideeën waar behoefte aan is onder de bewoners?
14. Hebben jullie het idee dat als er iets georganiseerd wordt dat dat dan goed bezocht wordt?
15. Dragen de openbare ruimtes in Neerbosch-Oost bij aan de sociale cohesie en leefbaarheid in de wijk?

't Acker

Interview met wijkbeheerder Bart Hoeijmakers en wijkmanager Michiel ten Dolle (31 mei 2010)

1. Wat is de reden dat mensen naar 't Acker komen wonen?
2. Wat zijn de redenen dat ze wegtrekken?
3. Kunnen jullie zeggen welke openbare ruimtes van de Ackerwijken goed gebruikt worden?
4. En kunnen jullie dan merken, zijn het vooral de bewoners van de Ackerwijken die daarop afkomen of zijn er ook mensen van buiten af? Of is het vooral gericht op de wijk zelf?
5. En welke plekken worden juist niet gebruikt?
6. En welke openbare ruimtes heeft 't Acker die geschikt zijn om langere tijd in te verblijven, om te rusten of te zitten?
7. En welke ruimtes worden echt gebruikt als ontmoetingsplek?
8. 't Acker is een wooneerwijk, een bloemkoolwijk, stuit de inrichting van toen nu op problemen qua inrichting?
9. Maar aan de andere kant, biedt het ook kansen, zo'n inrichting?
10. Worden er dingen gedaan om er meer één Acker van te maken of hebben jullie zoiets van: het is wel goed dat het zo is?
11. Acker is een wijk waar best veel groen is, maar vooral erom heen en niet in de straten zelf. Wordt dat ook wel eens als probleem ervaren?
12. En weten jullie of er onder de bewoners bepaalde behoeftes zijn qua openbare ruimtes, dat ze bijvoorbeeld iets missen?
13. Heeft 't Acker echt openbare ruimtes die problemen opleveren? Die voor jullie of de bewoners een doorn in het oog zijn?
14. Hoe worden de bewoners betrokken bij de inrichting? En wordt daar goed gebruik van gemaakt?
15. Heeft 't Acker echt openbare ruimte die echt typisch voor de wijk zijn, die de wijk echt karakteriseren?
16. Denken jullie dat de openbare ruimtes bijdragen aan de leefbaarheid en sociale cohesie van de wijk?
17. Jullie zijn ook manager en beheerder van andere wijken van Nijmegen. Merken jullie ook echt verschil met 't Acker en andere wijken?

Oosterhout

Interview met wijkbeheerder Hans Bongers en wijkmanager Henk van der Zande (12 mei 2010)

1. Waarom komen mensen in Oosterhout wonen?
2. En kunt u redenen bedenken dat mensen uit Oosterhout wegtrekken?
3. Een vraag over openbare ruimtes, kunt u iets vertellen welke openbare ruimtes in Oosterhout het meest gebruikt worden, die succesvol zijn?
4. Welke openbare ruimtes heeft Oosterhout om echt te verblijven en te recreëren, en waar mensen elkaar ontmoeten?
5. Vinexwijken als Oosterhout trekken veel jonge gezinnen aan met kleine kinderen waardoor er veel speeltuintjes zijn, maar kinderen worden groot en hebben over 10 jaar andere voorzieningen nodig. Zijn er nu al ideeën om dat op te vangen?
6. Het gebruik en de beleving van openbare ruimtes in de vinexlocatie, wordt dat beïnvloed doordat er grote huizen staan, met een grote tuin, dat mensen daardoor meer gericht zijn op hun directe omgeving dan hun buiten omgeving?
7. En wat gisteren ook wel opviel is dat mensen de voorzieningen missen. De basisvoorzieningen zijn er wel, maar dingen zoals een terrasje of bloemenwinkel missen ze. Is dat bewust gedaan om de rust zeg maar te behouden of komt dat er nog?
8. Een andere 'klacht' van vinexwijken is dat het geen sfeer heeft, dat het nog niet leeft, dat het nog niet echt een hart heeft. Vinden jullie dat dat in Oosterhout als probleem wordt ervaren en wordt daar iets aan gedaan, ook met betrekking tot de openbare ruimte?
9. En weten jullie waar aan behoefte is onder de bewoners qua openbare ruimte?
10. Heeft Oosterhout openbare ruimtes die karakteristiek zijn voor de wijk, die echt bij Oosterhout passen?
11. Denken jullie dat openbare ruimtes bijdragen aan de sociale cohesie en leefbaarheid van Oosterhout?
12. Jullie zijn ook beheerder en manager van andere wijken, merken jullie ook verschillen tussen wijken qua gebruik en beleving, en behoeftes met betrekking tot openbare ruimtes?
13. Zijn de mensen betrokken bij de wijk? Hoe?